

BİLİM SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

SUBAT 1982

100 TL 14

TÜSTAV

DEĞERLERİMİZ

Kapaklı Fotoğraflar Cahit Arf
Yaşar Kemal'in Yörük Kılımındaki Nakışlar

Kapak Dizayn Rüştü ERATA

Sahibi: A. NAKİ ÖNER • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: MEHMET ÖZTOPRAK • Genel Yayın Yönetmeni: VARLIK OZMENEK
• Adres: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat: 12, No: 1300 Kızılay Ankara • Baskı: Ankara Basım Sanayii • Abone koşulları: Yurtçi Yıllık 1000, Altı Aylık 500 TL, Yurtdışı Yıllık 40, Altı Aylık 20 DM • 5 adetten az isteklerde her dergi için 100 TL'lik posta pulu gönderilmesi yeterlidir. • Posta Çekti No: 125261 • İlan Koşulları: Arka Kapak (R.) 50.000 (S.B.) 24.000 TL, İç Sayfalar Tam Sayfa: 20.000, 1/2 Sayfa: 10.000, 1/4 Sayfa: 5.000 TL. • Dağıtım: İstanbul Ornek Dağıtım, Ankara Sanat Dağıtım, İzmir Datiç, Doğu Anadolu Basın Kitabevi-Van.

Sunus 3 BİLİM ve SANAT

Dev Bir Ulusal Değer
Cahit Arf

Yaşar Kemal'in Yörük Kılımındaki
Nakışlar

Ibnî Haldun ve Mukaddime

Tarihimi Öğrenelim

Bilimsel Düşünce ve Boş inançlar
1. Ayn yaklaşımalar

Istatistiklerle Nasıl Yalan Söylenir

Evrimsel Teorilerimi Çarpıtma Cabaları II

"Altı Yıl Geciken Mektup"
Vesilesiyle Marx-Darwin
İlişkisi Üzerine Bir Not

24 Ocak Kararları Bağdat'tan
Dönmemeli

Sanayide "Sıhhatalı Bir Şey"
KEİ Değiştirme

Basın ve Yayınlarda Dil Sorunu

2. Dünya Savaşı Yıllarında
Basından Çizgiler

Sanatı Olmayanlar

Bir Şiirin Açımlanması

Topluma Ayna Tutan Bir Olgı:
Hastane Hizmetleri

"Ölüm Pateni"
Ya da Gelecedirin Dünya Toplumu

Uluslararası İbnî Sina Ödülü

Amerikan Basınında
Türk Kurtuluş Savaşı

Satranç

Karikatür
Karikatür
Karikatür
Karikatür
Karikatür

4 Haluk TOSUN

9 Pertev Naili BORATAV

16 Alaattin BİLGİ

20 Artun ÜNSAL

22 Osman GÜREL

25 A. Sinan KORKUT

28 Serol TEBER

34 Ertuğrul A. TONAK

35 Arslan Başer KAFAOĞLU

37 Tunç TAYANÇ

40 Çağlar KIRÇAK

42 Kemal SÜLKÜR

44 Yücel ERTEN

46 Timuçin ÖZYÜREKLİ

47 Nabi DİNÇER

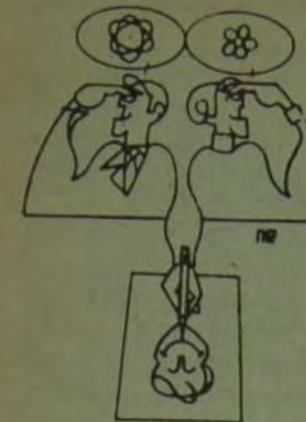
48 Doğu ERGİL

49

50 Mehmet KÖK

51 Emrehan HALICI

Ferruh DOĞAN
Nezih DANYAL
Ali FIRUZ
Hatay DUMLUPINAR
Rüştü ERATA

KÜLTÜR DEĞERLERİİMİZ VE ANAYASA

BİLİM ve Sanat'ın yayın yaşamına başladığı birinci sayısından beri, üzerinde önemle durduğu konulardan biri evrensel boyutlu ulusal kültür olmuştur. Bu, toplumun özgün kültürünün evrensel değerler içermesidir. Daha somut bir ifade ile belirlemek gerekirse, Dergimiz Türkiye'nin kültürel gelişimini bilimi ile, teknolojisi ile, müziği ile edebiyatı ile geçmiş kültür mirası ve birikimi ile ilintili olarak evrensel hale gelebilmesi şeklinde tanımlamıştır. Sürekli okuyucularımızın anımsayacağı gibi geçmiş sayılarımızda 'kültür mirası' sorunu bu çerçeve içinde ele alınıp işlenmeye çalışılmış ve bu zengin mirasın ileri ve evrensel bir kültür patlamasına temel oluşturabileceğinin vurgulanmıştır. Bu sayımızda da, yukarıda belirlemeye çalıştığımız temel görüşümüzde uygun olarak yaşayın ve geçmiş bazı büyük kültür değerlerimizle ilgili yazılar yer almaktadır.

Arkadaşımız Haluk Tosun, kamu oyunda pek bilinmeyen ama kendisi Türkiye halkı için övünç kaynağı olan Prof. Cahit Arf'ı ve onun bilime katkılarını tanıtımaya çalışmaktadır. Gerçekten Prof. Arf'ın kişiliği ve evrensel boyutlu bilimsel katkıları Türkiye'de potansiyel bir kültür patlamasının ilk işaretlerini veriyor sayılabilir. Okurlarımıza Cahit Arf'ı tanıtmakta yine çok büyük bir kültür adamı sayılan Pertev Naili Boratav'ın, Bilim ve Sanat için yazdığı bir yazıyı yayımlamak bizim için ayrı bir onur kaynağı olmuştur. Çok uzun bir süreden beri yaşamını Paris Üniversitesi'nde öğretici ve araştırmacı olarak sürdürden, bilimsel katkılarından dolayı evrensel bir saygınlığa sahip olan Boratav yazısında Yaşar Kemal'in romanlarındaki kılımları incelemektedir. Böylece bu yazoda, günümüz toplumunun iki büyük kültür değeri bir araya gelmiş bulunmaktadır. Yaşayan bu büyük kültür değerlerimizin yanında arkadaşımız Alaattin Bilgi geçmişte yaşamış bir kültür değeremiz olan İbnî Haldun ve onun ünlü eseri Mukaddime'yi tanıtmak bir yazı yazmıştır. İlgi çekenegini umuyoruz.

Son günlerde aldığımız okuyucu mektuplarında bize yöneltilmiş haklı bir eleştiriinin yoğunluk kazanmaya başladığı görülmektedir. Sözü edilen eleştiri anayasa ve anayasa çalışmaları konusunda Bilim ve Sanat'ın ilgisiz kalması olarak tanımlanabilir. Bilim ve Sanat, toplumsal sorumluluğunu her zaman yakından duyan bir yayın organı olarak anayasa tartışmalarının dışında kalmak niyetinde değildir. Aksine gelecekteki toplumsal yaşamımızın ana hatlarını belirleyecek olan anayasa yapılması sorununu çok ciddiye almakta ve bu konuda bazı hazırlıklara girmiş bulunmaktadır. Başka bir deyişle sorunun önemi, Bilim ve Sanat'ın önceden hazırlık yaparak bu konuya girmesi gerektiği yolunda bir inancın doğmasına yol açmıştır. Nitekim gelecek sayımızda anayasal sorunlarla ilgili bir kaç yazı yer alacak ve devam edecek her sayımızda anayasa tartışmaları sürdürülmeye çalışılacaktır. Bilim ve Sanat'ın anayasa tartışmalarını yeterli ve kapsamlı bir biçimde sürdürmesinin koşulu okurlarımızın katkıları olacaktır. Başka bir deyişle dergi ancak okurlarının aktif katkıları ile sağlam ve tutarlı bir anayasa tartışma platformunu oluşturup sürdürülecektir.

TÜSTAV

CAHİT ARF

DEV BİR ULUSAL DEĞER: CAHİT ARF

Haluk TOSUN

CUMHURİYET Türkiyesi'nin en önde gelen matematiklerinden Ord. Prof. Dr. Cahit Arf. Japon asıllı Türk matematikçi Prof. Dr. Gündüz İkeda'nın deyişiyle "Türkiye'nin şimdide degen sahip olduğu en yetenekli matematikci"dir.

(!). Ülkemizde matematik biliminin son elli yıllık gelişiminin öncü kişi olmanın yanı sıra, Cahit Arf toplum sorunlarına ilgisi, ülkesine bağlılığı, üniversite ve genel olarak eğitim sorunlarına karşı duyarlılığıyla, çoğu kez genç meslektaşlarının

görüşlerine ve deneyimlerine başvurdukları, sıkışık dönemlerde doğru bildiğinden şaşmaz kararlı kişiliğini örnek alındıkları bir "hocaların hocası"dır.

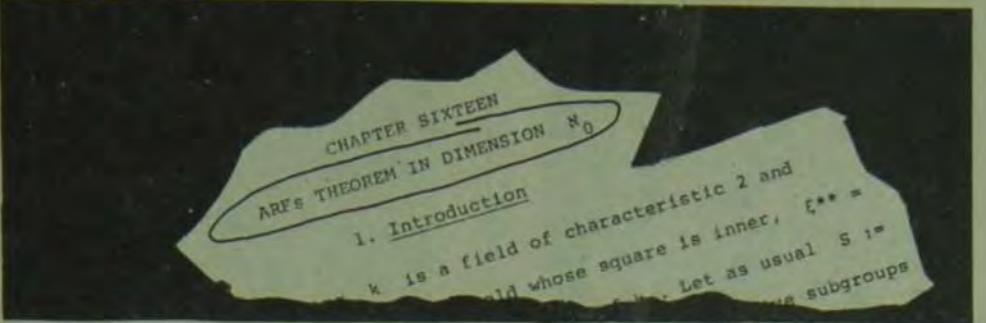
Bazı kişiler vardır; varlıklarını duymak, yaptıklarını öğrenmek, inançlarını bağınlıklarını görmek insana coşku verir. Onları yakından tanımaksız da doğru düşüncenin ve hakının yanında olacaklarını düşünerek arkamızda güclü bir manevi destek duyuyoruz: Cahit Arf böyle bir insandır.

Cahit Arf'ın asıl konusu matematiktir, onu sevmiştir, yaşamını ona adamıştır. Çocukluğunun hülyası gerçekleştirmiştir, bilim dünyasına ülkesinin ismini yazdırımıya başarmıştır. Şimdi matematik literatüründe "Arf Invariants", "Arf Rings", "Arf's theorem" gibi deyimler var. Bunları görmek, matematik dünyasında Cahit Arf adıyla ulusumuzun adını duymak, öğrencilere, genç bilim adamlarına, yurdumuz insanlarına onur veriyor. Cahit Arf'ın yaşamını örnek almak, onun gibi olmak isteyen öğrencilerin sayısı artıyor.

Ancak Cahit Arf Hoca'nın tüm uğraşısı matematik değil. O, ülkemizin teknoloji, temel bilim ve eğitim alanlarındaki sorunları üzerine olduğu kadar, toplum yaşamımızı düzenleyen oluşumları üzerinde de, kişisel mutluluğumuzun temel dayanakları üzerine de kafa yoruyor, fikir üretiyor, söylüyor, yazıyor ve tartıyor. Erensel kültürü daha büyük ulusal katkının yollarını Türkiye'nin özgün koşullarının belirleyeceği bir bireşimde arıyor.

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf ile iki kez konuşma olağım oldu. Her ikisinde de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Matematik Bölümü'ndeki sade odasında görüştüm. Randevusuz, aracısız, yoğun çalışması sırasında onu rahatsız etme korkusuna kapılmadan... Çünkü biliyordum ki, bana demişlerdi ki Cahit Hoca biçimsel kuralların ötesindedir.

tartışmak istersen, bir konuda yardım istersen, dostça bir ilgi bulursun. İlkinde bir teknik eleman örgütünün ulusal düzeyde düzenlediği bir konferansın danışma komitesinde yer almasının rica ettiğim. Konuyu anlattım. İlgisini çekti. Önyargısanız, içtenlikli ve dostça konuştu. Konferansın konusunu daha

QUADRATIC FORMS IN INFINITE DIMENSIONAL VECTOR SPACES
HERBERT GROSS, Birkhäuser Boston, Basel, Stuttgart 1979.

da açtı, yepyeni ve zengin görüşler önerdi. Danışma komitesinde yer aldı. Görüşmemizin sonundaki kısa süreli sohbet, birlikte olduğumuz arkadaşımla bana "galiba ihtiyarlıyorum, eskiden daha çok çalışırdım. Şimdi günde on saatı aşamıyorum" dedi. Yetmiş yaşın gençliğini, zindeliğini ben ilk kez orada gördüm. Cahit Arf'ı ikinci kez yine aynı arkadaşıyla, ünlü fizikçimiz Cavid Erginsoy'un yaşam öyküsünü anlatan bir yazı yazmayı düşündüğümüz sıradan ziyaret ettim. Yine aynı içtenlik, yine aynı dostlukla karşılaşmıştık. Birçok bilmediğimiz konuyu anlattı, yol gösterdi; tartıştı... Bilim ve Sanat'ın cıkmış sayılarını kabul etmesini istedik. Rastgele açtığı bir sayısında, Mayıs 1981 sayısında, Ataoğlu Behramoğlu'nun Sabahattin Ali'ye yazısını görünece, Sabahattin Ali'yi tanıdığını, en yetenekli Türk hikayecilerinden birisi olarak çok takdir ettiğini söylediğinde, Cahit Arf bizim için, ilgi ve beğenisini yalnızca matematiğin çarpıcı estetiğiyle sınırlamamış, sanatın sevgi dolu dünyasını bilen bir kültür adamıydı artık.

Cahit Arf'ın bir matematikçi, bir hoca ve bir yurttaş olarak yaşam öyküsünü, bu çok ilginç öyküyü kendi ağzından dinlemeden önce, özgeçmişine kısa göz atmakta yarar vardır.

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf 1910'da Selanik'te doğdu. Yüksek öğrenimini Paris'te Ecole Normale Supérieure'de bitirdi. Galatasaray Lisesi'nde matematik öğretmeni, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde doçent adayı olarak çalıştı. Doktorasını 1938'de Göttingen Üniversitesi'nden aldı. 1943'te profesör, 1955'te ordinaryüs profesör oldu. Bu arada ABD'de, Maryland Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalıştı ve Almanya'da Mainz Akademisi muhabir üyeliğine seçildi. 1964-

66 yıllarında ABD'de Princeton'da, İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde araştırmalar yaptı Kaliforniya Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1967 yılında yurda döndü ve ODTÜ Matematik Bölümü'nde çalışmaya başladı. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim Kurulu başkanlığında bulundu. 1980 yılında ODTÜ'den kendi isteği ile emekli oldu.

Ilk araştırması 1939'da yayımlanan Cahit Arf, cebir, sayılar teorisi, elastisite teorisi ve analiz gibi matematiğin değişik dallarında özgün ve kalıcı çalışmalar yürüttü. 1953'de Prof. Kerim Erim'den boşalan İstanbul Üniversitesi Matematik Enstitüsü müdürüne getirildi. 1948'de İnönüarmağanını, 1974'de Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim Ödülü'ni kazanan Ord. Prof. Dr. Cahit Arf, 1980'de İstanbul Teknik Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1981'de de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Onur doktoralarını aldı. Cahit Arf halen her onbeş günde bir ODTÜ Matematik Bölümü'nde "Matematiğin Tarihi" konulu seminerler veriyor.

Profesör Cahit Arf'ın 13 Eylül 1980 günü Trabzon'da, KTÜ'den onur doktorası aldığı törende yaptığı konuşma, matematiğe ilgi duymasını hazırlayan nedenleri, üstün bir bilim adamı oluncaya degen geçirdiği aşamaları anlattığı son derece ilginç ve önemli bir belgedir.

Matematiğe ilgi duyalım ya da duymayalım, bu konuşmaya kulak vermeliyiz. Burada son eli altmış yıllık yaşamımızın az bilinen ama çok çarpıcı bir kesitini doğrudan yaşayan bir bilim adamımızın gözlemleri var. Cahit Arf'ın konuşmasının bir bölümü söyle:

"... Çocukluğumdan başlayacağım. 1910'da Selanik'te doğmuşum. Ailem sınıf değiştir-

mekte olan bir aile idi. Yoksul bir ailennin küçük burjuva sınıfına geçeceği esnada doğmuşum. Dolayısıyla bu tip ailelerde olan kompleksler benim ailemede de vardı. Mesela bir mahalle çocuğu kavramı vardı ailemede. Beni sokağa koyvermezlerdi. Çünkü mahalle çocuğu olabilirdim ve bu da özenilecek bir şey değildi. Çünkü burjuvazi böyle istiyor. Bu hava içinde de bir çocuk kendi içine kapanıyor. Oyununu kendi başına kuruyor. Çocukluğumda mütemadiyen kağıttan oyuncaklar yaparmışım. Bu bir bakıma faydalı olmuş. Oyuncak icat ediyor ve mütemadiyen etrafımı müşahade etmeye çalışıyordu. Galiba dört yaşında iken okula gönderildim. Okulda oyunlara katılmayan, kendi içine kapanık bir çocuktur. 1919'da Atatürk Anadolu'ya geçti. O zaman babam Ankara'ya gitti. Bir müddet sonra biz de peşinden gittik. Bu arada benim temayüz ettiğim şey okulda bilhassa gramer. Zaten henüz matematikle fazla bir alakam yok. İlk önce tekrar İstanbul'a sonra da İzmir'e taşındık. İzmir'de beşinci sınıfı geldim. İzmir Sultanisi'nde Nazmi İlter adında bir matematik hocası vardı. Bir de müdürün kardeşi vardı. Matematiğe olan ilgim o adamlı başladı. O adam bana Öklid geometrisinin Pisagor teoremine kadar olan bütün teoremlerini ispat etti. Şu şekilde çalışıyordu; teoremin hipotezlerini söylüyor, mesela şu açı şu açıya eşittir, sen bunu gösterirsın diye soruyordu. Bu şekilde Pisagor teoremine kadar geldim. Pisagor teoreminde ise hoca herşeyi söylemedi. Dedi ki: bir dik üçgenin iki dik kenarlarının karelerinin toplamından yararlanarak hipotenüs tayin ediniz. Mütemadiyen şekiller yaptım ve ölçüm. Bir türlü neticeye ulaşmadım. En sonunda kendisine söylemeye mecbur oldum, ben bunu göremiyorum diye. Bu sefer o anlatı ispatı..."

"... Babam fakir olduğu için beni ucuza maletmek istiyordu. 1926'da Fransız Frankında müthiş bir düşme olmuş. Dostlarının tavsiyesiyle ve yardımıyla bol miktarda frank satın almış. Bu franklarla benim Fransa'da okumam İstanbul veya İzmir'deki sultanide okumandan daha ucuza geliyordu. Bunun üzerine beni Fransa'ya gönderdiler. Orada St.Louis Lisesi'ne yazıldım. Liseyi üç

senede okuyacak yerde iki sene de bitirdim. Fakat o zaman babamın frankları tükendi. Türkiye'ye döndüm. Maarif Vekili'nin açtığı Avrupa imtihanlarına İzmir Sultanisi beni namzet gösterdi. İmtihanı kazandım ve bu şekilde babamın derdi de bitti. Ecole 'Normale'e girdim ve iki sene kaldım. Bitirdikten sonra Maarif Vekili 'Cahit, doktoranı yap öyle gel' dedi. 'Olma' dedim, 'ben gelip Kastamonu Lisesi'nde öğretmenlik yapacağım'. Dönüm fakat Kastamonu Lisesi yerine Galatasaray Lisesi'ne gönderdiler. Oradan ayrılar bir Fransız yerine ben stajyer öğretmen olarak onun yaptığı işi yapacaktım. Yerini aldığım Fransızın maaşı 600, benim maaşım da 60 lira idi. Bir sene bende etkili olan idealizm ile hocak yapım bu şekilde. Öğretmenler arasında eskiden nazırnak yapmış olan kodamanlar da vardı. Bunlar bana acıyorlardı ve 'zavallı 60 liraya ca-

Milli Eğitim Bakanlığı'nda yetkili bir görevde bulunan yaşlı bir dostumla ne yapacağımı görüşürken, kendisine gençliğin saf dil idealizmi ile, bir Anadolu kasabasında matematik öğretmenliği yapmak istedigimi ve orada öğrencilerimle matematik hocalığı dışında da ilgilenmek istedigimi, onlara mesela Karl Marx ve F. Nietzsche'yi okuyacağımı, elimden geldiği ölçüde münakaşa edeceğimi söyledim. O zamanın heyecanlı bir tarih öğretmeni olan yaşlı dostum hayretle, matematik, Karl Marx ve F. Nietzsche arasındaki münasebet sızlığı işaret etti. Bu cevabım sadece şu oldu: 'Maksadım öğrencilerime şu veya bu görüşü telkin değil, özgür (o zamanki sözcükle hür) insanlar yetiştirmek'.

Cahit Arf 1936-1938 yılları arasında Almanya'nın Göttingen Üniversitesi'nde doktora öğrencimi gördü. Göttingen eski ve köklü matematik geleneğiyle ünlüdür. Bu gelenek C.F.Gauss

Witt'in yaptığı işe karakteristiği iki olan cisimler yok. Bu cisimler üzerindeki kuvadkatik formlar bilinmiyor. Onun üzerinde peki dedim ve bu kuvadkatik formları bir hayli iyibir şekilde sınıflandırdım. Bunların invariantlarını inşa ettim. İşte Arf invariantı denilen şeyler bu ikinci çalışmamda elde edildi ve beni dünyaya tanıttı bir bakanma. O senenin sonunda Türkiye'ye döndüm" (2)

"... İstanbul'a geldiğimde bir yerde yeni yapılacak bir binanın şerefine neşredilecek bir kitap için makale istediler. Acele detarminantlar hakkında birşeyler yazdım. Önemli birşey değildi. Harp senelerinde İstanbul'a Duval diye bir adam geldi İngiltere'den. Bir cebrik egrinin bir noktası civarındaki singülritelerinin hususiyetlerini belirten bir teori vardi. Duval ondan bahsetti. Yalnız bu düzlemde geçerli idi. 'Ah', dedim, 'bu iş olur', 'Üç boyutlu uzayda da n-boyutlu uzayda da, ve analize ihtiyaç yok'. Duval'e konuyu bir seminerde anlattım. Sırf cebrik kavramlarla bu işin içinden çıkışlı diye iddia ettim. 'Eh yap bakalım öyleyse' dedi. Bir hafta üniversitede gitmedim. Eve kapandım. Hafta sonunda birşeyler çıktı ortaya ve bu da dünyaya yayıldı. Bu işte bir takım halkalar vardi. O halkalar Arf Halkaları, kapanışlarına da Arf Kapanışı deniyor. Yani bu şekilde başkasının yüzünden şöhret sahibi oldum. Fakat asıl yapmak istediğim işler beni hiçbir zaman pek fazla tanımadı."

"... Bundan sonra kötü bir iş yaptım: çevreden alkış aradım. Bunun için de çevreden mühendislerle konuşup onların işlerini anlamaya çalıştım. Onların bir problemini çözsem beni alkışlarlar diye düşündüm.

Rahmetli Mustafa İnan doktorasını yaparken kendisine şu problem verilmiş: O sırada Belçika'da bir beton köprü yıkılmış. Nedeni bilinmiyor. Sebepleri araştırılarak. Mustafa'ya bunu vermişler. O, köprünün bir maddeden modelini yapmış, yüklemeleri koymuş üzerine ve çatlamaların başladığı yerleri tespit etmiş. Bu madde üzerinde gerilimlerin arttığı, yoğunlaşlığı yerleri görmek kabil. Sonra jiletle yontmuş muhtelif yerleri ve sonunda gerilme birikimleri artık görülmeye başlamış. Yani gerilme sinir boyunca eşit bir

şekilde dağılmış. Mustafa'nın fikrine göre iyi köprü o profilde olandır. Bir özel hal olarak da köprü yerine bir düzlem almış, bir de bacak yapmış buna. O bacagın yaptığı yeri yuvarlatmış ve yine o bulduğu şekilde hiç birikim almayacak biçimde yontmuş. O bulduğu profili musluktan suyun akışına benzetti. Bana anlattı bunları ve 'ona benzetiyorum, hakikaten idantır mı' diye sordu. Onun üzerine ben bütün problemi ele aldım. Bu probleme ilgili hepsi birbirini tamamlayacak şekilde beş altı tane yazı yazdım. Alış da kazandım. Hatta İnönü mükafatı bunun için verildi bana. Fakat böyle alkış için iş yapmak iyi bir şey değil. İnsan zannediyor ki kendi problemi bütün gücü ile yapabildiği kadar görmeye çalışırsa bilime çok daha iyi bir katkı olur." (2)

Yukarıdaki paragrafta Prof. Cahit Arf'ın kendine özgü ullaşılıyla ne denli mütevazi davranışını konunun uzmanı, İTÜ Temel Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Erdoğan Şuhubi'nin şu değerlendirmesinden öğreniyoruz.

"... Profesör Cahit Arf'ın elastisitede serbest sınır problemleriyle ilgili çalışmaları bilmem içinde bu konudaki literatürde ilk ve tek örneği oluşturmakta ve geniş bir problem sınıfı için tüketici bir çözüm ortaya koymaktadır. Açıktı yeni ufuklar nedeniyle gerek matematikçilerin gerekse mühendislerin üzerine üzülmesi beklenirken yurt dışında bu çalışmaların maalesef layık olduğu ölçüde gözlenmemektedir. Sanırım bunun nedeni yayınların hemen tümünün, yabancı dilde olmakla beraber, ulusal dergilerde yer alması, dolayısıyla geniş bir araştırmacı kitlesinin dikkatini çekmemesidir. Halbuki konu şimdi oldukça günceldir. Belki de yakın gelecekte başka bir araştırmacının Profesör Cahit Arf'ın bulgularını bağımsız olarak yeniden keşfettigine tanık olacağız." (3)

Profesör Cahit Arf'ın konuşmasında iki bölüm daha dinlemeye devam edelim:

"... 1963-64'te Çekmece'de iki delikanlı vardi. Birisi Kaya birisi Ercüment. Genç ve hevesli gençlerdi. Sait Akpınar o zaman Çekmece'nin müdürü idi. Bunu benimle tanıştırdı. Çocukların hevesleri, benim de pek hoşuma gitti. Yardım etmek

maksadıyla iki üç ay kadar Çekmece'ye gittim, onlarla birlikte. Onlar İstatistik Fizik ile, Plazma ile uğraşıyorlardı. Burada enteresan olan şey o çocukların çalışma tarzı idi. Bir odamız vardı. Üçümüz oturuyorduk. Tahta vardi.

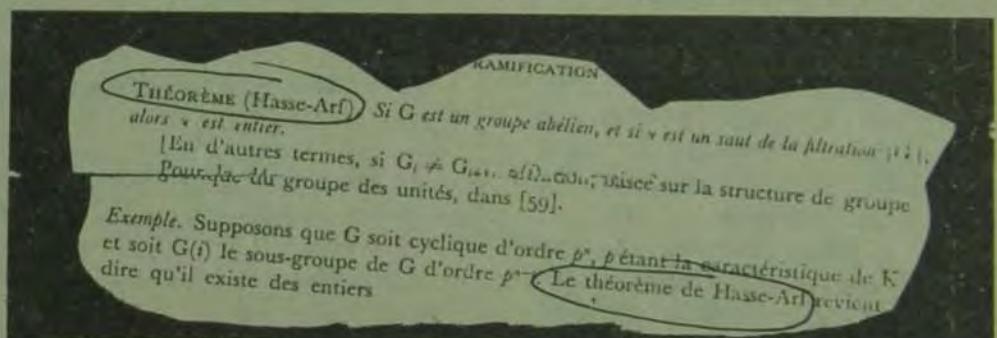
Tahtada da daima birşeyler yazılıydı. Bir gün birimiz gelir sabahın akşamı kadar konuşurdu. Birbirimize anlatığımız şeyler tahtada kalmıştı. Akşam herbirimiz evimizde ayrı ayrı düşünüyorduk. Hatta telefonla bile o tartışmalar devam ediyordu. Ertesi günü tekrar o düşündüklerimiz üzerinde devam ediyordu o tartışmalar. En sonunda formalizm oluştu. Yani çalışma tarzı hep böyle. Gündüz gevezelik etmek, akşam düşünmek. Ertesi günü gene gevezelik etmek; böyle mütəmadiyen devam ediyor. Hatta bu konuşmalar giderken-gelirken minibüste de devam ediyor. Tartışmaları yaparken de kendimize mahsus bir dil

bolizmi hala benimsetemedim zannediyorum. Ama belki ölümden sonra benimseler. Ben devam edeceğim. Daha iş bitmedi.. (2)

Konuşmasının bundan sonraki kısmında Cahit Arf nelerin yapılmasını istediğini anlatıyor kısaca. Genç matematikçilerin neler beklediğini söyleyiyor.

Şimdide de Cahit Arf kendisini anlatıyor. Bir başka matematikçimiz, Prof. Gündüz İkeda, bakım onun matematikçi yanını nasıl değerlendirdiyor.

"... Bu yazarın hazırlanması sırasında onun makalelerini yeniden inceledim ve bir kez daha büyülüğünü anladım. O bir fikir adamıdır, enerji doludur. Her probleme kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Yaklaşımının karekteristiği bütünlüktür, daima değişmez olanları arar ve var olan kuramların birleştirilmesinden çok yeni yapılar kurmayı tercih eder. Bir prob-

CARPS LOCAUX. Publications de L'Institut de Mathématique de L'Université de Nancago VIII
JEAN-PIERRE SERRE, HERMAN, PARIS 1968

§7. Application: Proof of the Hasse-Arf Theorem

It is the following theorem (cf. Chap. IV, §3):

Theorem 1. Let K be a field complete under a discrete valuation, and let L be a finite abelian extension of K , with Galois group G ; suppose that the residue of L is a jump in the filtration $\{G_v\}$ of G , then v

LOCAL FIELDS, JEAN-PIERRE SERRE, Springer-Verlag
New York Heidelberg Berlin, 1979.

lışıyor' diyorlardı. Bunların teşireyle de olacak o idealizmimi kaybettim. O sırada da üniversite reformu yapıliyordu. Bana seni doçent namzeti olarak tayin edelim dediler. Bu sıfatla beni, Ratip ve bir de Ferruh Şemin'i üniversiteye aldılar. O sırarda bende muvaffak olacağım hissi uyandı. Muvaffak olmak ta şu idi: alım olmak, matematikte birşeyler yapmak" (2)

Cahit Arf'ın konuşmasında yeni bölmelere geçmeden, onun Fransa'dan dönüp Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başladığı yıllarda heyecanını, bir eğitimci olarak yapmayı düşündüklerini, Özgür İnsan dergisinin 1976 Haziran sayısında yayınlanan "Özgürüğün Temeli" adlı yazısından birlikte okuyalım.

"... 1932'de matematik eğitimin okul devresini bitirerek yurda döndüğümde, o zaman

B.Riemann, D.Hilbert ve diğer ünlü matematikçilerle günümüzde dek uzanır. Simdi Göttingen'e sonrasını yine aynı konuşmasında Cahit Arf anlatıyor:

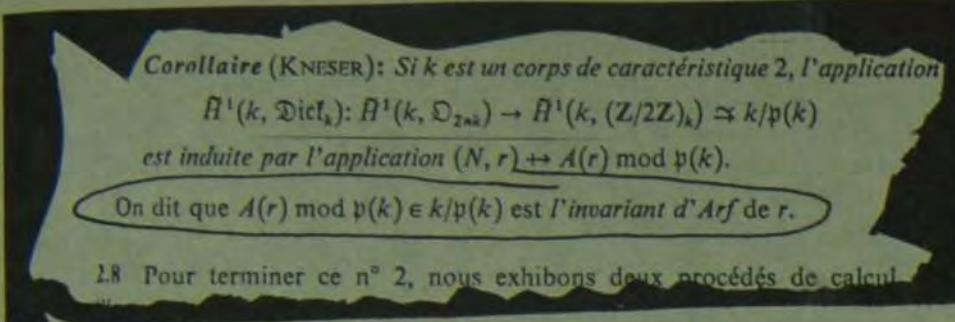
"... Göttingen'de hocam Hasse idi. Ona projemden bahsettim. 'Çok acele ediyorsun' dedi. 'Sen önce şu özel hallere bak' dedi. Bu özel hallere benim doktora tezim çıktı. Tezimde elde ettiğim neticeler benim hedefim bakımdan yeterli degildi. Bir takım boşluklar vardı bir yerde ve o boşluklar bir ölçüde benim hedefime uyuyordu. Burada elde ettiğim neticelerden bir kısmı şimdilik kitaplarda Hasse-Arf Teoremi diye geçiyor. Tezim 1938'de bitmişti. Hasse, 'bir sene daha kal, belki başka şeyler daha yaparsın' dedi. İzin alarak bir sene daha kaldım. Hasse bana 'bu problemi bırak, bu senin kafanı şısrırdı, Witt'in buna benzer bir çalışması var, onunla uğraş' dedi.

kullaniyorduk. Mesela bir kümenin içindeki parça kümelere, kümenin partisyonuna bir operatör diyelim. Zaten asıl temel kavram olarak da oydu sanıyorum. Partisyon operatörü. İki partisyon operatörü vardı o zaman. Birisinin belirttiği parçalar, parçacıklar öbürünün parçalarını ihtiiva ediyorsa, öbürüne parçalarının birleşimi şeklinde ise o zaman o birinci partisyon operatöründe öbürünün babası diyoruk ve minibüste bu dille konuşuyorduk. Ağababalar, çocuklar, torunlar... karman çorman. Birlikte şoför de vardi diniyoruz bizi. 'Hepsini bunların' derdi..." (2)

"... En nihayet 1963 sıralarında kendi işime donebildim. O zaman da benim şimdiki kendi hesabımı en iyi yaptığım şey zannettigim çalışmayı yaptım. Fakat o hala tutmadı. Kimse metelik vermeyeceğini yargılara takılma şıslığı, gelip geçici pırıltılar ve yanlısı alış-

leme yaklaşımını belirler belirmez, ona enerjik biçimde dalar ve amacına ulaşmadan vazgeçmez. Cahit Arf'ın çalışmaları incelenirse, bunların özgünlükle ve yorucu hesaplamalarla dolu olduğu görülür. Cahit Arf'ın ilhamını nereden aldığı ve en karmaşık problemlere nasıl griştığı insanı şaşırır. Cahit Arf'ın her çalışması temel ve derin bir çalışmardır ve daha sonraki araştırmalarda sık sık kullanılmıştır. Bu, Cahit Arf'ın çalışmalarının yepyeni görüşler ve önerilerle dopdolu olması demektir." (1)

Cahit Arf derin bilgisi ve kültüryle, önemli işler başarısız insanların huzuruyla, kompleksiz bir kişiliğe sahip. Bunu söylemek onun genel olarak dünyaya ve toplumlara bakışındaki geniş boyutluluğu düşünüyor. Günlük değer yargılara takılma şıslığı, gelip geçici pırıltılar ve yanlısı alış-

GROUPES ALGEBRIQUES Tome I, M. DEMAZURE, P. GABRIEL,
MASSON CIE, PARIS/NORTH-HOLLAND, AMSTERDAM 1970

lara kapılma zaafiyeti, kimilerine yaranmak için inanlığının tersini yapabilme kaçamağı, inançlarını zamanın gereklerine göre biçimlendirme hafifliği, gözlerini kapatma, duymama, omuz silkme sorumsuluğu yok Cahit Arfta. Onda şu pırıl pırıl zenginlik var:

"Bir toplumda, yasaların sağladığı özgürlük yanında, kişinin kendi kendisine sağlayabildiği, hatta yasaların bir çok doğal özgürlüklerin varlığını kısıtladığı hallerde bile sağlayabileceğii, daha önemli bir özgürlük, bütün diğer özgürlüklerin temelini teşkil eder. Ön yargılardan kurtulma diye adlandırılabilirceğimiz bu özgürlük, toplum yasaları ile değil, kişinin çok çetin bir iç ugraşısı ile kazanılabilir ve hiçbir zaman da tam olarak kazanılamaz..." (4)

"... Bu söylediğim anlamda özgürlüşmenin yaygınlaşmaya başladığı şu sıralarda, terkedilmekte olan ön yargılıarı adeta yeniden suni olarak yaratmak ve bundan politik ve belki de ekonomik çıkar sağlamak amacıyla bu yönde yoğun bir propaganda yapıldığını gördüğümüz şu günlerde, topluma bilincenme sağlamak görevini benimseyen kişilerin bu ön yargılardan kurtulma konusu üzerinde çok durmaları ve konuyu açıkça toplumumuza benimselere gerekir kanıstandayım."

"... Maneviyat, Komünizm, Faşizm, Mukaddesat gibi, anımları gerek söyleyenler ve yazanlar tarafından, gerekse dirileyenler ve okuyanlarca pek bilinmeyen sözcükler, sloganlar içinde kullanılarak ön yargılara dayanan korkular veya ümitler yaratılmak istenmektedir. Oysa toplumsal ve kişisel mutluluğumuz, çevremizi ve kendi kendimizi, mümkün olduğu kadar berrak bir şekilde ve mümkün olan ölçüde hayali hipotezlere dayanmayan bir struktur içinde anlamanıza bağlıdır.

Doğa olaylarına, üstün bir gücün insanları cezalandırmaması

veya ödüllendirmesi gözü ile bakan ilkel toplumlarda, ödüllenmemeyi sağlamak, cezadan kaçınmak için, o üstün güçle irtibat kurduğuna çevresini inandıran rahip rolündeki açık-göz sinirbaza kul köle olunur. Bu inanış, o çevrede belli bir düzen sağladığı için, o çevre bir süre, bir dereceye kadar mutlu da olabilir. Ancak yalana doyuna, bu mutluluk pek uzun sürmez ve inançlarını ister istemez kaybeden o ilkel topluluk, kendini katolik bir düzensizliğin içinde bulur.

Cıkış yolu, geriye dönmek, yalanı doğru görmeye çalışmak değildir. Çünkü yine yalanlayacaktır. Bu sebeple, gerek kişisel gerekse toplumsal mutluluğumuzun ilk şartı olarak, kendimizi ön yargılardan bilinci bir şekilde arındırmak suretiyle her türlü özgürlüğün temeli olan iç özgürlüğe yaklaşmamız gerekmektedir." (4)

"... Ülkemizde bugün Marx bir umacı gibi gösterilmektedir. Oysa Marksizm, çok pek çok kompleks olan ekonomik ve toplumsal olayların anlaşılması yönünde bugün elde bulunan tek koherant makul bir şemadır. Buna karşılık ekonomik ve toplumsal olayların izah için ileriye sürülen bu şemayı, bazı koyu Marksizm sapıntıları, olmuş bitmiş, her şeyi anlamaya yeterli bir teori olarak kabul ederler. Oysa istatistik bir varlık içinde bir birey olan insan, kendi dışında olan fizik hadiseleri bile, elinde deney yapmak ve matematik gibi vasi-talar olduğu halde tamı tamına anlamaktan uzak bulunmaktadır."

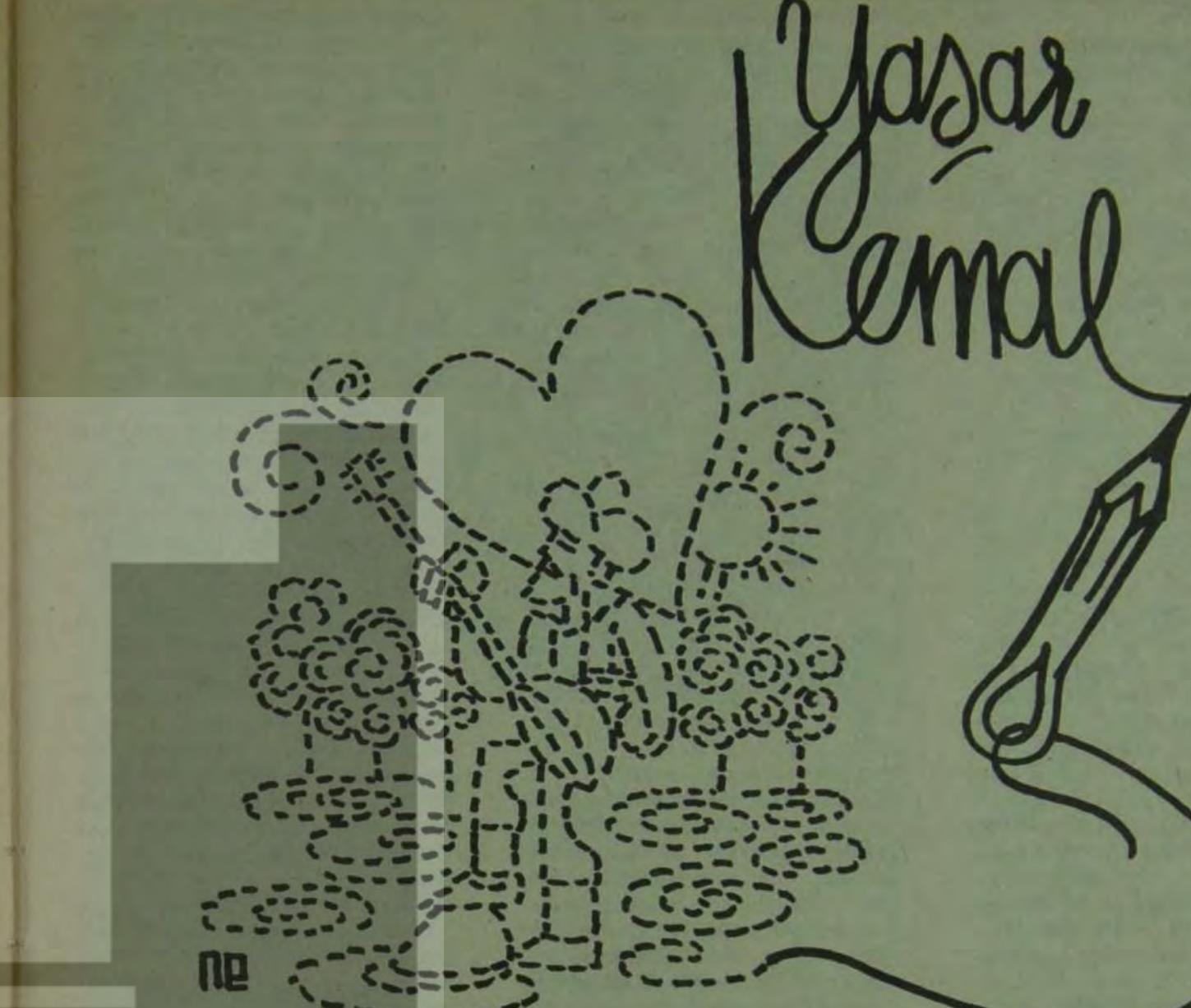
Cahit Arf'ı bilim dünyası katkılarıyla, ülkesi hizmetleriyle, öğrencileri ve yakın çalışma arkadaşları hocalığı ve bilimsel büyülüğüyle ve sayısız bine varan bir öğretim üyesi topluluğu da, 1977'de, ODTÜ'nün içine düşüğü ciddi bulanım sırasında karar, toparlayıcı ve yönlendirici tutu-

muyla tanıyor. Üniversitenin tümünün karşı olduğu bir rektör atanmıştır 1977'de. Tüm eğitim ve araştırma faaliyeti durmuş, kaba kuvvet bilimden hesap sorma işleviyle üniversiteye yerleştirilmiştir. Prof. Cahit Arf bu sırada Üniversite Konseyi'nin üyesidir. Üniversitenin savunulması sırasında Cahit Hoca'nın öncü rolü o dönemi yaşayanlarca iyi biliyor. Can güvenliğinin ortadan kalktığı ortamda Cahit Arf, kaba kuvvetin yazılı, sözlü tehditlerine alırdıdan doğru bildiğini yapmakta, üniversitenin haklı mücadeleini kamu oyuna anlatan basın duyuları, yazılı açıklamalar kaleme almaktadır. Bu kararlı dönemde öğretim üyeleri sıcak gülüşü, babacan görünümü ve tükenmez enerjisiyle Cahit Hocalarını başlarında görmekten güç almışlardır. Cahit Arf yalnızca bu dönemdeki tutumla bile geniş bir topluluğun saygı, sevgi ve güvenini kazanmıştır. Özerk ve demokratik üniversite için yaptığı çalışmalar ve katkılardan ötürü, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'nin değerli bilim adamımız Prof. Seha Meray adına koyduğu ödüllü Cahit Arfa verilmiştir.

Ülkemizde bir bilimsel araştırma geleneği yaratma, bir matematik ekolü kurma çabalarının öncüsü olan Profesör Cahit Arf'ın tüm yanlarını bir dergi yazısı içinde anlatılmamının zor hatta olanaksız olduğunu biliyorum. Dileğim, onun daha başka biçimlerde ve onu yakından tanıyanlarca daha iyi tanıtılmazı. Halkımızın bu değerli evladını yakınında hissetmesi, onun kendisi için yaktığı ışığı tanımamasını sağlayan yolunu genişletmeliyiz. Bu ışığı yakan kimi diğer değerlerimizle birlikte..

KAYNAKLAR

- (1) Masatoshi G. Ikeda, "Cahit Arf's Contribution to Algebraic Number Theory and Related Fields" Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'a 6 kasım 1981 günü ODTÜ'de Onur Doktorası verilmesi nedeniyle hazırlanan kitapçık.
- (2) Aynı eserdeki "Cahit Arf" adlı yazıtın.
- (3) Şuhubi, Erdogan, "Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'ın Elastisite Teorisine Katkısı", aynı eser.
- (4) Arf Cahit, Özgürlüğün Temeli', Özgür İnsan, Haziran 1976

YAŞAR KEMAL'İN YÖRÜK KİLİMİNDEKİ NAKIŞLAR

Pertev Naili BORATAV

YAŞAR KEMAL'İN roman ve hikayelerinin büyük bir çoğunluğu, romanlarının sanırım bir tanesi Deniz Küstü dışında hepsi, Anadolu'nun göçeve, yarı göçeve ya da yerleşmiş köylü insanların yaşamalarını anlatır. Olaylar Çukurova'da, Toroslar'da geçer; Güney-Doğu Anadolu sahnesinin değiştiği pek seyrek Ağrı-Dağı Efsanesi'nde Doğu Çakırcah'da Batı-Anadolu.

Roman diyorum, ama Yaşar Kemal'in yazdıklar, beylik anlamı ile Roman'ın çerçevesi içine sağlamayan şeyler; kimi kitaplarının başlıklarını bile bunu haber veriyor: Ağrı-Dağı Efsanesi, Bin-Bogalar Efsanesi, Üç Anadolu

Efsanesi, Köroğlu, Çakırcah, Anadolu'nun efsane ve destan kahramanları olmuş kişileri; İnce Mehmed'in adını Yaşar Kemal, sanırım, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ruhi Su'nun söyleyip yıldığı, sevdirdiği,

"İnce Mehmed ne yaptıydım ben sana?" diye başlayan ve

"Yüce dağ başında bir ulu kartal

Açmış kanadını dünyayı örter
Bazı yiğit vardır ölümden

korkar
Ben korkmam ölümden, er
geç yolumdur."

dizeleriyle tamamlanan ünlü Di-nar türküsünden esinlenmiştir;

konusunu işlerken de hikayeye o türkide anlatılmayan, Çukurova ve Toroslar'ın bir "eşkiya destanı"nın enginliğini vermiştir.

Yaşar Kemal (o zamanki adıyla Kemal Sadık Göçeli) ile tanışmamız, yanlışlıysam, 1940 yıllarına çıkar. Adana'ya bir konferans vermeğe gittiğimde ona rastlamıştım. O sıralarda okulu bırakmış, Çukurova'nın çeşitli yerlerinde ufak tefek işlerle (köy katiliği, arzuhalcılık...) gibi geçimini sağlıyor, bir yandan da Anadolu köylüsünün türlü sorunları ile haşır neşir olmuş duygularını, şiir diline dökmeyi deniyordu. Göçeli, köyden gelme de-

likanlı, hamuru köy geleneklerinin mayası ile yoğrulmuş... O yıl lar Halkevleri, gençleri Anadolu gerçekini öğrenmeye heveslendiliyor.. Kemal Göçeli de, bu hevesin içinde, Çukurova ağıtlarını deriyor ve 1943 te Adana Halkevinin yayınılarında bastırıyor... Daha sonra, 1945 sonunda -ya da 1948 başında Ankara'ya uğradı. O sırada Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği adlı kitabı basılmaktı. Bu konuda onunla uzun konuşuyoruz; onun Çukurova Hikayecilerinden sekiz tane türkülü büyük hikaye metni derlediğini, on iki tanesini de derlemege hazırlandığını öğrenip seviniyorum (4)

Göçeli bu tarihten kısa bir süre sonra İstanbul'a geçti. Orada ilkin Elektrik - ya da Hava gazı Şirketinde bir işe girdi; sonra gazeteciliğe atladi; röportajlarını ve ilk hikayelerini yayınlamaya başladı, ve böylece Kemal Sadık Göçeli, Yaşar Kemal oldu.

Sair ve halkbilimi araştırmaları heveslisi Göçeli, gazeteci, hikayeci, romancı Yaşar Kemal olduktan sonra da Anadolu köylü ve göçbe halkının yaşam düzeni ve sanat gelenekleri üzerine bilgilerini geliştirmekten geri kalmıyor. Bu konularda ilk birikimleri ta çocukluğuna ve ilk gençliğine çıkan yazar, bir yandan gazete cılığın verdiği fırsatlarla Anadolu'yu bir baştan bir başa dolaşarak yeni gözlemler ediniyor, öte yandan başkalarının araştırma ve yarınlarından yararlanarak bilgi dargıcısını durmadan zenginleştiriyor.

"Yaşar Kemal'in Yörük kılımı" demekle onun romanları ile Yörük kılımları arasında bir benzetme kuruyorum. Bu arada şuna da parmak basıyorum: Yaşar Kemal "Yörük" deyimini çok geniş anlamı ile kullanır: Onun "Yörük"ü göçbe, yarı göçbe -ya da yerlesik köylü düzeneğine geçmiş eski göçbe Türkmen, Kürt, Sünni, Alevi, ve de dar anlamıyla "kara çadırı Yörük"ün katışımlı bir Anadolu insanı tipidir; etnik (soyluk) ve dinlik-törelilik özelliğini belirtilendirmek, tanımlamak güçtür bu insanın. Yaşar Kemal'ın yayınılarından kaynaklanmağa kalkışacak olan etrəfları, onun romanlarının verdiği bilgiler er geç sarsıtaraktır.

Yörük kılımine dönelim: Yörük kadınları, kızları kılımlarında analarından ninelerinden görüp ögrendikleri nakişları tekrarlar dururlar sanızır. Gerçekte, çevreden ve kendi içgüdüsünden, dileklerinden, özlemlerinden esin-

lenmelerle eskilerine kattığı, ya da eskilerinin yerine koyduğu yeni nakişlarla, yepyeni renk ve nakkış bileşimleriyle yeniden yaratması vardır her dokuyucunun. Bunu her göz kolay seçemez. Bir yerin kilimini başka bir yerinden ayırd ettiren motifler olduğu gibi bir dokuyucununkini -anlayan göze ötekininkinden ayırd ettirenler de vardır kılımlerde. Bu katkılardan kimisi yeni yaratmayı yozlaştırır; kimisi ise güzelleştirir, yükseltir. Ve bu böyle sürer gider. Hikayeler, masallar, türküler de böyle olusur...

Yaşar Kemal, Anadolu aşık-hikayecilerinin geleneğine göbek bağıyla bağlı kalmış yazar. Onu ta çocukluğundan başlayarak Anadolu sözlü geleneğinin destansı türleri büyümüş. Bu yolda çıraklık döneminin Çukurova'nın Türk aşıklarını ve Kurt 'dengbej'lerini dinlemekle geçirmiş Kemal Sadık Göçeli, Yaşar Kemal olma kararına varınca da, Batı romançıları arasında Faulkner, Solakov gibi, romana destanlık boyutları verenlerden seçiyor ustalarını (2). Kalfalık sinavını Anadolu aşıklarının anlatı geleneğini sürdürerek yapıtlarla veriyor. Ama onun anlatmaları sıradan aşıkların bir tekrarı değildir: O, aşıkların dağarcıklarını yeni konularla zenginlestirecek, eski konulara, olduğu gibi bıraklığı eski nakişlara ("motif'lere) kendi yaratması yeni nakişlar, yeni renk ve biçim bileşimleri katacaktır.

Yaşar Kemal'in gelenekten aldığı ile ona kattığı nelerdir? Aşağıda bunlardan bir kaç örnek üzerinde duracağım. Ancak burada bir noktaya daha parmak basmak istiyorum. Yaşar Kemal'ın "gelenekten aldığı şeyler" sözünün anlamı açık ama, onun "geleneye katkısı" olabilir mi? sorusu akla gelir.

Aşıkların hikaye geleneği üzerinde durmuş olanlar bilirler ki halk sanatçıları ile aydın sanatçıların yaratmalarında bu iki yönde alış-veriş olağandır. Rahmetli Aşık Müdamî'nın anlatıldığı hikayelerden birinin bir episodu Tabari Tarihi'nin Türkçe çevirisinden alınmadır. Yine o aşık 1940-1941 lerde benim kendisine verip okuttugum ve Ülkü dergisinde yayımlanmış eski bir "Ali-Sir ile Sultan Baykara" menkabesi metnini, kendi hikayeci geleneğinin kurallarına uygun bir halk hikayesi biçimine sokmuştu (3). Konuya sevdikten, begendikten ve geteneğe aykırı düşmeyeceğini aklı kestikten sonra aşık-hikayeci, kaynağı ne olursa olsun onu alıp

kendine mal etmeye hiçbir sakınca duymaz. Yaşar Kemal'in, Paris'ten son bir geçişinde bana anlattığına göre, Çukurova'da bir hikayeci, İnce Mehmed'i kendi geleneğine uygun biçimde anlattığını söylemiş ona. Bu haber, hikayecinin romancımıza "hulus çakmak" için uydurduğu sevimli bir yalan da olabilir, gerçek de olabileceğii gibi. Çukurova'da bu yöneden bir araştırma yapmağa değer her halde... Gerçek olan bir şey varsa Yaşar Kemal'in romanlarında anlatıklärını aşık-hikayecilerin hiç de yadrigamayacaklarıdır. Çünkü Yaşar Kemal anlatıları ile aşık-hikayecilerden farklı söylemeye kendini. Cengiz Tuncer'le "Köroğlu" üzerine yaptığı bir konuşmasında şu sözler bunu çok güzel kanıtlar: "Bu is için büyülü bir dil gerek; yazarın dili hikayenin gücünü, Köroğlu'nun gücünü aşmalı (...) Bunu başarmağa çalıştım. Başardım demek benim için değil zaten. (...) Uç sene, beş sene demek yanlış olur. Çocukluğumda Köroğlu hikayesini dinlerdim de, bir de ben anlatısam, derdim; bir de ben anlatısam da cihan-âlem dinlese, derdim. (...) Bir yazarın bütün hayatını alır bu iş..." (4)

Aşık-hikayecilerle onun ortak bir özelliği de, geleneğin hikayecileri gibi anlatıldığı şelyere "inanma"ıdır. Azra Erhat'la konuşmasında (5) ünlü Kurt "dengbej'i Abdalı Zeyneki üzerine bir esaneyi anlatıyor: Bu iki gözü kör destancı yolda bir yaralı turna bulmuş. Yüce bir dağın başına çıkmış ve günlerce, gelecelerce Allaha yalvarmış, "turnayı sağalt benim de gözlerimi aç" diye. Birden bir işık patlamış. Gözünün önünde ve patlayan ışıkta turnayı görmüş. Turnaya elini uzatmış, turna uçmuş gitmiş... Azra Erhat'ın: "Abdalı Zeyneki'nin gözü açılmış mı?" sorusuna Yaşar Kemal: "Açılmış tabii, ve gerçekten de açılmış. Altmış yaşından sonra açıldığı söylenilen, ve gören var." diyor. Yaşar Kemal bu mucizeye gerçekten inanmış mı? Bu, yersiz bir soru bence. Belki aklı ile inanmıyor, ama hikayeci, destancı olarak inanmak istiyor içinden. Öyle olmasa halk destancılarının anlatımlarındaki tadı ve gücü veremezdi hikayelerine.

Yaşar Kemal'in halk gelenekleriyle alış-verisi üzerine daha somut örneklerle incelememizi sürdürelim.

Göçebelerin yerlesik köylü düzeneğindeki sarsıntılar, perişanlıklar, yerleşikten

Pertev Naili Boratav

sonra da uğradıkları düş kırıklıkları, eski yaşamalarının özlemi Yaşar Kemal'in bir çok romanlarında bir "leit-motiv" olarak belirir. Çukurova "İskan Türkmenleri"nin eski günlerini anan şu "Gündeşlioğlu türküsi" de aynı acıları dile getiriyordu:

Hani benim ak ekmeğim

yiyenler
Kılıçım kuşanıp ata binenler?
"Gündeşlioğlu geç üst yana"

dikenler?
Şimdi benim yerim eşik

olmuştur.
Evvel ben de yaylalara

giderdim.
Koyunumu kırkıp keçe

ederdim.
Üç beş güzel ile halay

sekerdim.
Şimdi Gündeşlioğlu usak

olmuştur.
Bölük böyük dayarlarım

katardım.
Yârenime, yoldaşuma

satarım.
Üstü karakuşlu çadır

tutardım.
Simdi gölgeliğim kaşak (6)

olmuştur.
Sürümün indiği çaylar

kururdu.
Doktum güler,

düşmanlarım erirdi
Üç beş katar mayalarım

yürürdü.

Şimdi baş gölügüm (7) eşek

olmuştur.

Binboğalar Efsanesi'nde göçbe düzeninin sona erisi bir

Cakircalı, İnce Mehmed bu dramın kişileri. (Kimi zaman, bu iki türden kişilerin aynı bir anlatı çerçevesinde iç içe yürüyen olaylar dizisinde yer aldıkları da oluyor.) Bunlar, XVI. yüzyılın Celalilerinden tutun da geçen yüz yılın ve daha sonralarının İzmir, Aydin Efelerine, asker kaçaklarına, ayıncıclarla kadar, çeşitli çeşit, boy boy... Alın yazıları, dağ başında doğuşurken öldürmek, ya da Yörüklerinki gibi, Devlet yasalarına boyun eğip "düze inmek", köylü kaderine razi olmaktadır. Yaşar Kemal bu gerçeki Köroğlu'nun babası Koca Yusuf'a şöyle söyleti: "Kir-At yanında oldukça hiçbir şeyden korkma. Ama bir gün baktın Kir-At yok, sen de dağıları bırak, var bir köye yerleş, çiftçi ol." Bu sözler, halk destanında Köroğlu'nun sonunu anlatan bölüm bir anıtsımadır. Bir böyük halk anlatmalarına göre "Ab-i Hayat"tan içtipleri için Köroğlu da Kir-At da ölmemişlerdir. Kir-At o gün bugun her yıl bir başka fakir sakanın hizmetine girermiştir. Üç dört ay kalır, ondan sonra sır olurmuş; ertesi yıl bir başka sakanın eline düşer... Köroğlu da bir çok anlatımlara göre, Kir-At'in gitmesiyle "son'un geldiğini anlayınca:

Tüfek icad oldu, mertlik bozuldu
Eğri Kılıç kinda
paslanmalıdır

diyecek ve çekip gidecektir...
Sonra anlaşılır ki o "Kırklar'a karışmıştır". (10)

Halk geleneğinde Köroğlu'nun çiftçi olduğu yolunda bir anlatma yok. Yaşar Kemal bir gün Köroğlu destanının devamını yazmağa girişirse sonunu nasıl getirecek hikayesinin bilemem: Kahramanı, romanın başında başının söylediği sözlerde uyarak köylü olmaya mı razı olacak? Yoksa, geleneğe uyarak "Kırklar'a mı karışacak? Ama, dağlardan düzlelere inip destanlık maceralardan vaz geçmek, çiftçi, yaşamını seçmek, toprakla haşır neşir olan milyonların içinde eriyip sıradan bir kişi olmak da bir türlü "Kırklara karışmak" değil mi?

"Köroğlu"da Yaşar Kemal, aşağı yukarı, Alexandre Chodzko'nun İngilizce çevirisini 1842 de Londra'da yayımladığı Azerbaycan anlatımasının (11) olaylarını izlemiştir: 1) Bolu Beyinin seyis başı Koca Yusuf'un ve Kir-At'ın soyolları nereden gelir? 2) Koca Yusuf neden Bolu beyinin

zulmene uğrar da gözleri kör edilir? 3) Ruşen Ali (Köroğlu)ının yiğitliği itten öğrenmesi; 4) Kır-At'ın bakımı ve denenmeleri; 5) Reyhan Arap'la Koca Yusuf'un ve Köroğlu'nun karşılaşmaları; 6) Düşünde görünen bir "Pir" in Koca Yusuf'a, gözlerini sağlatacak ve gençliğini geri verecek "Üç-Köpük"ün yerini haber vermesi, Köroğlu'nun köpükleri içmesi ve Koca Yusuf'un ölümü; 7) Köroğlu'nun Bolu Beyinin kızı Telli-Nigar'ın kaçırması; 8) Köroğlu'nun Çamlıbelde yerleşmesi ve oranın eski sahibi Köse Kenan'ın "çıraklık" dönemi; Bezgar-Başı ile karşılaşması.

Bu epizotlarda birincisini Yaşar Kemal, halk anlatmalarına bakarak genişletmiş. Geleneklik anlatmalarda hikaye hep Koca Yusuf ile başlar, daha gerilere götürülemez; Yaşar Kemal, Ruşen Ali (Köroğlu)ının dedesinden başlamış: o, atları ile cihana ün salmış bir ülkede oğlu Yusuf ile yaşayan bir kişidir. Bu ülke, bir kuraklık ve kılık sonunda boşalar. İhtiyaç yıkıcı da son atını azad edip deryaya salar ve ölü. Yusuf, Bolu Beyinin yurduna göç eder, ve orda babasının meslegini sürdürür, Beyin baş seysisi olur. Yaşar Kemal anlatmasında Kır-At'ın soyu da gerilere götürülmüştür: Vaktiyle, Köroğlu'nun dedesinin memleketinde denizin dalgalarına gömülmüş giden at, bir gün, Bolu Beylerinin yurduna yakın bir denizden yeryüzüne tekrar çıkacak, Beyin yıkısındaki kırıklara aşır döl bırakacaktır; Kır-At bu döllerden biridir. "Derya" dan (denizden, nehrden, gölden) çıkış kırıklara döl bırakın atlar ("Deniz Aygırları") efsanesi, Köroğlu destanı dışında da yaygındır; bir çeşitlenmesinde, Deniz Aygırının bir süre sonra tekrar sularдан çıktıığında, kendi soyundan tayları da alıp sulara karıştı anlatılır. (12)

Azerbaycan anlatmasında bulunmayan "Köroğlu'nun yiğitliği itten öğrenmesi" motifine Köroğlu halk rivayetlerinin başka çeşitlenmelerinde olduğu gibi bular dışında anlatılarda da rastlıyoruz. (13)

Azerbaycan anlatmasındaki olaylar sırası Yaşar Kemal'inkinde değişik: Reyhan Arap Epizodu, "Üç-Köpükler"den sonra geliyor; Bezganla Köroğlu'nun boy ölçüminden sonra bir kez daha Reyhan Arap'la Köroğlu'nun karşılaşması anlatılıyor. Yaşar Kemal aşık-hikayecilerin ayrı kollar (epizotlar) biçiminde anlatıkları bir kaç macera dizisini bir tek

kolda toplamış, onlara kendine göre bir düzen vermiş. Anlatıda hikayeciden hikayeciye değişen yöntem ve bileşim özellikleri olagandır; halk hikayelerinin eşitlenmeleri anlatıcının bu türlü biçimleme özgürlükleri sonucu oluşur (14) Yaşar Kemal'in kendine özgü biçimlemeleri de yadırganıyor.

Halk anlatmalarında Köroğlu Çamlıbelde yerleştiği zaman orda kimse yoktur; Yaşar Kemal orayı, Köse Kenan'ın yurdu diye nitelendirmiştir, ve Köroğlu'nun Köse Kenan yanında bir türlü "stage" dönemi yaşamış: dağ başından inip yoldan geçen yolcuları, kervanları vurmayı Köroğlu onun denetimi altında öğrenecektir. Bu "çıraklık" dönemini başka anlatmalarda Köroğlu babasının yanında geçirir.

Köse Kenan'ı Yaşar Kemal, geleneye uygun olarak ters, öfkeli, tok sözülü, eşkiyialıkta pişmiş bir kişinin çizgileriyle canlandırıyor, ve Köse'nin bir özelliği üzerinde duruyor:

"Cenesinin çukurunda bir tek tüy vardı (...) Hoş zamanında bu tüy cenesinin çukurunda kıvrılır yatar, hırslanınca da kalkar, dikilir, yere saplanır. (...) Köse o vakit bir adım atamazdı. Dünya yüzüne Köse gibi öfkeli bir adam daha gelmemiştir. Eğer o tüy yere saplanmasa idi öfkesini yenemeyen Köse çok hanlar, hanumanlar dağıtır, çok ocaklar söndürür. (...) Bereket ki bu kıl onun önüne geçiyor, yere saplanıyor, onu olduğu yerden kırıdatmıyordu (...) Bu killa uğraşım derken, kılı saplandığı yerden çıkarıymam derken bu arada da öfkesi geçiyordu" (15)

Ben Köse Kenan'ın bu "kılıç gibi yere saplanan tüyü" motifine gördüğüm halk anlatmalarında rastladığımı hatırlıyorum. Onun bu özelliğini Yaşar Kemal bir yerde dinlediği bir Köroğlu hikayesinde mi (örneğin, benim bildiğim ve Cengiz Tuncer'le konuşmasında sözünü ettiği Yusufeli anlatmasından mı) almıştır, kestiremiyor. Belki de bu orijinal motif onun kendi buluşudur; öyle ise, o kadar yerinde bir buluş ki halk hikayesi geleneğine ondan bir katkı olarak yerleşmesi beklenebilir.

Yaşar Kemal'in Köroğlu hikayesini işleme yöntemiyle ilgili olarak bir de "Üç Köpük" motifi üzerinde duracağım. Bu motif de anlatmadan anlatmaya değişiklikler gösterir. Köpüklerin akıp geldiği suyun yeri, Üç Köpük yerine sadece bir pınarın, bir gölün suyu v.b. ayrıntılar bir

yana, motifin iki çeşitlenmesi var: 1) Köpükleri - ya da suyu içmesi gereken Kör Babadır; içince gözleri sağlanacak, vücudu genleşecektir, ama, Köroğlu suyu babasına vermez, kendi içe; 2) Köroğlu'nun babasının da "Su" yun olağanüstü niteliğinden haberleri yoktur; Köroğlu ve Kır-At onu bir raslantı ile içerler (16) Yaşar Kemal'in anlatması birinci çeşitlenmeye giriyor: Köroğlu babasının tarif ettiği yerden Üç Köpüğü avuçlarının içine doldurur, ama babasının yanına dönerken susuzluğa dayanamaz, ikinci ve üçüncüyü de içer. Bu anlatımda Köroğlu elinde olmadan, dışardan olağanüstü bir gücün zorlamasıyla babasını Üç Köpüğün getireceği şifaden yoksun bırakmıştır. Poshoflu aşık Müdâmi anlatması da birinci çeşitlenmeye girer ama o, kahramanın bencilliğini vurgulamak isteyen daha gerçekçi bir anlatım taşır: "...Huruşan Ali Şat nehrine vardi; üç gün bekledi. Üçüncü gece sabaha iki saat kalarak ay ışığı gündüz gibi olmakla köpüklerin geçtiğini gördü. Sudan köpükleri tutup bir kap içine aldı. Yarısını kendi içti, yarısı kalınca dedi ki: "Babam zati iki gözden ama, aynı zamanda ihtiyardır; bunu ne yapacak içip?" Yarısını da Kır-At'a içirdi o köpüklerin. Döndü geldi. Babası sorduğunda dedi ki: "Sevgili pederim, köpükler geçmiştii, tutamadım..." (17)

Yaşar Kemal halk hikayecileri geleneğine uymuş, hikayesini yer yer Köroğlu türkülerile süslüyor. Onun seçtiği beş türkünün hepsi Maraş anlatması metinlerinden alınmıştır (18). Anlatı dilinde de Güney Doğu Anadolu ağızlarının özellikleri baskın görünüyor. Bu olgu onun anlatma-yle Ferruh Arsunar'ın yayımladığı (Köroğlu, Ankara 1963) metin karşılaşırınca gözde çarpıyor. Bunu, Göçeli'nin yettiği yerin diliyle, Maraşlı hikayecinin dili arasındaki yakınlıkla açıklamak gerekiyor.

* * *

Yaşar Kemal'in anlatıldığı "Karacaoğlan Hikayesi"ne gelince: Burada başka türden bir yaratma ile karşı karşıyayız.

Karacaoğlan konusunun kaderi, halk hiyaleciligi geleneğinde Köroğlu'nunkinden farklı: Bir hikaye bütünü olarak işlenmiş çok az metin var elimizde. Buların biri halk geleneğinden alınmış gereçlerle çağdaş bir yazın halk hikayesi biçiminde düzenlendiği bir metin (19). Tümyle halk

Yaşar Kemal

geleneğinden derlenmiş hikaye metni olarak tek Kırmızı anlatması gösterilebilir (20). Ama yine de Karacaoğlan efsaneleşmiş bir kişi. Onun biyografyası üzerine bilinenler şiirlerindeki ufak tefek, anıstırma türünden bilgilerle, sözlü gelenekte yaşayan dağınık menkabelerinden öteye itmiyor (21).

Yaşar Kemal anlatması "Karacaoğlan'ın aşık hikayesi" ana çizgileriyle söyle. (O, kahramanını "Karaca" diye adlandırmıştır.) Gurbete çıkan Karaca göçmekte olan bir Türkmen obasına rastlar. Obadan Deli Hüseyin'le dost olur. Bey kızının çökmüş inatçı devesini, sazının ve sözünün büyülü gücüyle kaldırmayı başarması Bey kızı Elif'in ona vurulmasına vesile olur. Bey, kızının bir serseri aşıkla sevişmesinden gazaba gelir. Oba halkın Karaca'yı korumaları sayesinde, Karaca ile Elif bir zaman gizlenerek sevdalarını sürdürüdüktün sonra kaçmak ve Küçük-Alioğullarından bir Türkmen Beyine sığınmak zorunda kalırlar. Orada Bey onları evlenir ve korur. Bir gün Karaca bir düğünde saz çalarken sazinin teli kırılır. Bunda bir uğursuzluk, bir felaket işaretü sezen Karaca hemen çadırına döner. Orada, Beyin yeğeni Halil'i Elif'in koynuna girmiş bulur. Gelişinden habersiz,

sevgiliye, iyi de etmiş bence. Karacaoğlan iki güzel şiirinde anar Elifi.

İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif, Elif diye.

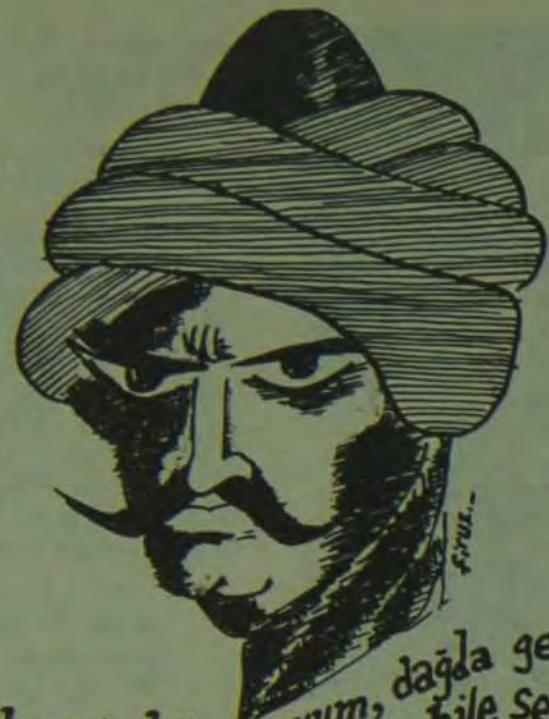
dizeleriyle başlayan birincisi, aşkı sevgiliyle geçen mutlu günlerinin bir türkü olmalı. İkincisi, Karacaoğlan'ın kocalık çağında söylemiş olacak; gezip dolanlığı yerlerin (Antalya, Çukurova, Akçadeniz -yani Amik Gölü- Maraş, Göksün, Keferdiz, Erciyes...) geçti resmi içinde bu kez dinmeyen bir hasretin acısı ile anlıyor Elif'in adı:

Erciyes'te yağın karlar,
Seher ile göcen iller...
Zamanında Elif derler
Bir küçük gelin gördüm.

Bu iki şiirden benim anladığım: Elif onun en büyük aşkı olmuştur. Yaşar Kemal, hepsi Karacaoğlan'ın yayınlanmış şiirlerinden seçilme 20 parça (22) ile süslemiş hikayesini. Bu iki türkü yerleştirecek bir yer nedan aramamış? Yazık...

Yaşar Kemal'in, Karaca ile Elif romanındaki eylem dizilerinin hemen hepsi halk geleneğinden alınma; kimisi olduğu gibi bırakılmış, kimisi üzerinde az çok oynanarak geliştirilmiş bunların. Karacaoğlan'ın zengin -ya da soylubir Bey kızına aşık olması bütün anlatmalarda ortak. Murad Uraz'ın düzenlediği hikayede Karakız, sevgili Karacaoğlan'dan uzaklaştırılır; hasta düşer, ölü. Karacaoğlan da bir mağaraya girer, sir olur. Bu son "kayıplara karışma" da Yaşar Kemal anlatısiyle halk anlatmalarının ortak motiflerinden biri. Mağara, kimi anlatmalarda, "Kırklar Mağarası", "Eshab-i Kehf Mağarası" olarak çeşitlenir. Kimi anlatmlarda ise Karacaoğlan "Geyikler'e karışmıştır. Belki de onun adındaki 'Karaca' kelimesi esanenin bu biçimde girmesini sonlandırmış (23). Türk halk inanışlarında geyiklerin "Pir"i (sahibi, koruyucusu), ve kimi zaman geyik, kimi de insan biçimde görünen varlıklara rastlarız.

Karacaoğlan'ın, kendisi gibi zulme uğrayıp muratlarına ermeye iki sevdalyi birbirine kavuşturma motifi de sözlü geleneğten gelme. Bu "Mirze-i Mahmud" (Y. Kemal anlatmasında "Han Mahmud") hikayesinin başı başına bir epizotunu oluşturur. Dursun Kılıç'ın Kars anlatması "Mirze-i Mahmud" hikayesinde olay şöyle geçer: Mahmud'la

*ben bir Körögülüyüm, dağla gezerim,
esen rüzgärlerden hile sezerim
demir külünk ile basın ezerim
usta çabuk kayır benim sazımı.*

Misir Esad Paşa'nın kızı Nigar birbirine aşık. Bu ilişki Paşayı gazaplandırıyor; boyunlarını vurduracak iki sevgilinin. Ama, araya girenler, cezayı hafiflettiler; Paşa, kızı ile sevgilisini bir sandığa koyup deryaya attı. Bütün davranışları ile Kerein'in Sofu'suna -Yaşar Kemal'in Deli Hüseyin'in benzeyen, Mahmud'un kardeşi Kanber kardeşini yitirmenin acısı ile dağlara düşüyor. Hızır ona Karacaoglu'a baş vurmasını öğütlüyor; Karacaoglu geyiklere karışmış. Kanber Geyiklere sesleniyor; içlerinden biri, insan biçimine dönüşüp Kanber'in yanına geliyor. Bu Karacaoglu'dur. Birlikte deniz kenarına varıyorlar. Karacaoglu sazını kıyıdır kumlara gömmüş, sazi orda bozulmadan kalmış; bunu hayra yoruyorlar. Nitekim Mahmud'la Nigarı Mansırı Şahının adamları sandıkla bulmuşlar, karaya çıkarmışlar. Karacaoglu bir türk ile Tanrıya yalvarıyor, onun sözleri, ve o sırada beliren bir Dervişin de kerameti ile iki sevdahı diriliyorlar (24).

Y. Kemal anlatmasında "sandık" motifi yok; Bey, Han Mahmud'u denizde boğdurur, Nigar da Sevdiğinin ardından kendini sulara atar ve boğulur. Y. Kemal'in hikayesinde bir başka çeşittenme Derviş motifinin bir yana bırakılmış olmasıdır, aşıkların dirilmeleri sadece Karacaoglu'nun türküne bağlanmıştır.

Karısını yabancı biriyle yattı, gören Karacaoglu'nun yerini

yurdunu terk edip bir daha görünmemek üzere çekip gitmesi Yaşar Kemal'in hikayesinde önenli yeri olan bir epizoddur. Bu eylemler dizisini de başka halk anlatmalarında buluruz. Kırım anlatmasında Karacaoglu'nun aslı Belgradlı, adı İsmail'dir. Rüyasında İsmikan Sultan'a aşık olur. Onun yaşadığı şehre varır. Orda Murad Paşa adında kahve işleten biriyle dost olur. Zengin tüccar, Murad Paşa'nın araya girmesiyle kızı İsmikan'ı Karacaoglu'a vermeğe razı olur. Murad Paşa Karacaoglu'a bir konak yapar. Bir gece, konaktaki Arap, İsmikan Sultan uyurken habersiz onun koynuna girer. Onları bu durumda gelen Karacaoglu, karısını Arab'ın suç ortağı bilerek, beddua eder, çekip gider. İsmikan Sultan, bu kargasın etkisiyle yatağa düşer, vücutunda onulmayan yaralar çıkar. Şifası, Karacaoglu'nun hayır duasına bağlıdır. İsmikan'ın eski nişanlısı Karacaoglu'yu arayıp bular. Ona karısının günahsızlığı anlatılır, Karacaoglu'nun Tanrıya yalvarma- siyle İsmikan iyileşir; ve iki aşık yeniden birbirine kavuşmuş olurlar. (25)

Yaşar Kemal anlatmasında Karaca'nın yerini yurdunu bırakıp gitmesine sebep karısı Elif'in koynunda bir gece Küçük Alioğlu'nun yeğeni Halil'i bulmasıdır. Bu Karaca'yı ykar, ama bunda Elif'in hiç suçu yoktur. O, şımarık, azgın Bey yeğeninin şantajına boyun eğmek zorunda kal-

mış; şöyle ki: Elif'i baştan çıkarmak için etmediğini koymamış; sonunda arzusuna erişemeyince kadına: "Bir şartla senden soğurum. Bir gece varır, senin yanında, sana dokunmadan yatarım. Sana elimi bile sürmem" diyor. Elif de, başka çaresi kalmayınca buna razı oluyor.

Kırım anlatmasında, hayin Arab'ın koynuna girdiğinden İsmikan Sultan'ın hiç haberi olmamıştır. Benim Çukurova'da -Ceyhan ilçesine bağlı İmren köyünde derlediğim anlatma daha gerçekçi bir biçim almış, Karacaoglu'nun yeğeni Gök Yusuf dayısının karısına aşık. Karacaoglu, bir düğünde saz çalmak üzere obadan ayrıldığı bir gece Gök Yusuf kadını kandırıyor; birlikte yatıyorlar. Düğünden birden sebepsiz, sazinin teli kırılan Karacaoglu bunda bir uğursuzluk bir felaket seziyor; evine dönüyor, karısı ile Yusuf'u boyun boyuna yatar görünce üstlerine kürkünü atıp düğün yerine dönüyor. Ertesi günü, karısına iki türkü ile içini döktükten sonra bırakıp gidiyor. Bu olaydan sonra o, kendisiyle "dokuza kadar hangi kız atışabilirse (yani, türküne dokuz bent bir türk ile cevap verebilirse) ancak onunla evlenmeye ahd etmiş; böyle bir kızı rastlayamadığı için de bir hıç evlenmemiş" (26).

Bu son anlatmada Yaşar Kemal'inki ile ortak bazı öğeler seziliyor: Kadının oynası Karacaoglu'nun yeğenidir; Y. Kemal anlatmasında Beyin yeğeni. İki anlatmada da, başına gelecek felaketi Karacaoglu'a sazin telinin kırılması haber verir. Yaşar Kemal bu epizodu dinlediği bir rivayetten olduğu gibi mi almıştır, yoksa üzerinde oynamış mudur kestiremiyorum.

Yaşar Kemal'in anlatmasında aşk hikayesi, sevgilisinin mezarı başına gelen Karaca'nın sazinin asıp gitmesiyle sona erer. Bu motif de halk geleneğinde değişik biçimler almış olarak yaşıyor. Akşehirli Ahmed Hamdi Efendi adında birinin bıraktığı 1292 H. (1875) tarihli bir defterde, Karacaoglu'nun Maraş yöresinde Çezel yaylasında 96 yaşında olduğu, tenha bir pınar başına gömülü ve sazinin da çürüyünceye kadar mezarının başı ucundan ağaçta asılı kalmış olduğu rivayeti aktarılmıştır (27). Mut ilçesine bağlı Çukurbağ köyü yakınında bir tepede Karacaoglu'nun, karşı tepeye de sevgili Karakız'ın mezarları diye inanılan yerlerin gösterildiğini ben 1967 de bu köye

gittigim zaman öğrenmiştim. Cahit Özelli de o yöre halkın ziyaret ve adak yerleri olarak kutsalladıkları bu iki tepe üzerine tamamlayıcı bilgiler vermiştir. Tepede bir mağara varmış; Karacaoglu, sağ iken bu mağarada otururmuş; örükten orada bir cökünü bırakmış (28). Bu son anlatmada sazin yerini cök alıyor. Yukarda özetlediğim Mirze-i Mahmud hikayesinde, Karacaoglu'nun sazinin deniz kıyısında kumlara gömdüğü anlatılır; "saz orada bozulmadan kalmış" denir. Yaşar Kemal, çeşitli biçimlere bürünmüş, bu simgeyi örtten perdeyi, örslemekten Korkar gibi usulca aralayarak hikayesini bağlıyor: "Karaca, mezarın başında o dut fidanına sazin astı. Başında bekleyen adama: 'Bu saz burada kıyamete kadar kalacak' dedi. oradan ayrıldı. Adam, Karacaoglu'nun ne demek istedigini anlamıştı."

★ ★ ★

Yaşar Kemal'in, yalnız Körögülü ve Karacaoglu hikayelerinde değil, bütün yazdıklarında halk geleneğinin türlü konularına, sözlü edebiyat kadar halk yaşamının, halk kültürünün çeşitli yönlerine ilişkin yiğinla bilgi var: İnanışlar, töreler, törenler, atasözleri, deyimler, tekerlemeler, alkışlar, kargasılar, v.b. Onun neleri, ne ölçüde gelenekten olduğunu gibi aktardığı, bunlardan esinlenerek ve güçlenerek, kendi yazar ve sanatçı kimliği ile bu geleneki ne ölçüde, nasıl aştığı soruları üzerinde araştırmalar çağdaş Türk edebiyatının bir yönünü ögrenme çabasında çok yararlı olur. Ben bu türden bir girişime bir kaç örnek vermekle yetindim. Umarım ki, dilbilimi, edebiyat, etnoloji v.b. alanlarından böyle bir girişimi yürütme heveslileri, örneğin doktora tezlerine konu arayan gençler, çıkar da benim bu küçük denemem bir işe yaramış olur.

NOTLAR

- 1) Bu hikayelerin adları için bk. P.N. Boratav Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği. Ankara 1946, s.312
- 2) Azra Erhat, Sevgi Yönetimi. İstanbul 1976, s.256-257
- 3) P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.34, 77, 329, v.d.
- 4) Akşam Gazetesi 28.1.1966
- 5) Azra Erhat Sevgi Yönetimi s.261-262
- 6) Kaşak: çali gibi
- 7) Gölkük: yük hayvanı.
- 8) Eğme: Kara çadira bitişik, bü-
kümüş, eğilmiş dallardan yapılmış, hayvanlar için, üstü çulla örtülü sigınak
- 9) Yaşar Kemal Kimsecik, Cumhuriyet gazetesi, 18.1.1980
- 10) P.N. Boratav Halk Hiyaleri.. s.262-263
- 11) Pertev Naili (Boratav) Körögülü Destanı İstanbul 1931 s. 8 v.d.
- 12) Bak: Pertev Naili Körögülü Destanı s.8,21,23,24,58-60, Ali Özder Artvin Folkloru, Ank. 1970 s.18-19; Yusuf Güll "Doğu Anadolu Efsaneleri" Türk Folklor Araştırmaları sayı 330, 1977 Ali Rıza Yalçın Cenupta Türkmen Oymakları, V. Ankara 1935, s.98
- 13) Pertev Naili Körögülü Destanı s.77
- 14) P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.179 v.d.
- 15) Yaşar Kemal, Üç Anadolu Efsanesi İstanbul 1971, s.96 v.d.
- 16) Pertev Naili Körögülü Destanı s.24,62,84, P.N. Boratav Halk Hikayeleri, s.250-251 Feruh Arsunar "Körögülü Ankara 1963, s.27-28
- 17) P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.250-251
- 18) Pertev Naili Körögülü Destanı s.159 v.d. Yaşar Kemal'in aldığı türküler bu kitapta şu numaralardadır: 2,3,7,8,131
- 19) M.U (Murad Uraz) Karacaoglu ile Karakız, İstanbul 1939 Ayrıca bk.: P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.174, not 187 Murad Uraz'ın bu ilk denemesinden sonra Karacaoglu Hikayesi nin aynı yöntemle düzenlenmiş bir çok baskıları yapıldı: Murad Uraz -Selami Müür Yurdutap, Karacaoglu ile Karakız İstanbul 1941, Muhammed Zeki Korgunal, Karacaoglu, İstanbul 1952, Rasih Yukay Karacaoglu ile Benlikiz İstanbul 1954 XXX, Karacaoglu ile Benlikiz İstanbul 1959, 1965, 1968, Fevzi Gürgen Karacaoglu ile Yaya-Güzel, İstanbul 1967, 1971, Murad Uraz Karacaoglu ile Karakız, İstanbul 1970, Muhammed Zeki Korgunal Karacaoglu'nun Aşk Maceraları İstanbul 1959, 1966, 1968, 1970, 1972 Bnlrlara bir de Aşk Ali İzzet Öz kanlatması bir Karacaoglu hikayesini eklemeliyiz; "Karaçaoğlu'nun Erzurum seyahati" başlığını taşıyan bu metin Ahmed Adnan Saygun'un Karacaoglu: Yeni Bilgiler Bir Riva-yet (Ankara 1952) adlı kitabında yayımlanmıştır. Krş.: İlhan Başgöz Ali İzzet Özkan Ankara 1979 s.6.39
- 20) W. Radloff, Proben der Volks-
- literatur der türkischen stamme VII.: Die Mund Halk Hikayeleri.. s.184, 185
- 21) Cahit Özelli Karacaoglu: Bütün Şiirleri İstanbul 1970, s. XVII v.d.
- 22) Bu şiirler Yaşar Kemal amatmasındaki sıra ile Cahit Özelli'nin kitabından Karacaoglu Bütün Şiirleri su numaralarدادır 175, 45, 288, 168, 31, 143 440, 131, 417, 241, 224, 89, 63 320, 386, 387, 342, 238, 171 Yaşar Kemal'inkitabını koyduğu (s.197) ve "Han Mahmud" hikayesinin bir anlatmasından alınmış olduğunu sandığım dört lük bu listede yoktur.
- 23) Bk.: P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.168, not.183
- 24) P.N. Boratav, Halk Hikayeleri.. S.41,91, 93, 166, 168. Hikayenin aşık Dursun Kılıç anlatması benim arşivimdeki yayınlanmamış metinler arasındadır. İlhan Başgöz'ün incelediği bir Türkmenistan anlatması "Karacaoglu hikayesi"nde Karacaoglu, Mansur Padişahn oglu görüyor; bk.: Ulusal Kültür dergisi, sayı 4, 1974, S.123, 134
- 25) Kırım anlatması Karacaoglu hikayesinde "İsmikan Sultan'ın vücutundan yaraların kaplanması" motifinin olmasını, Karacaoglu'nun "sıracuları çıksın nazik teneinde" dizesini içeren bir kargası şiirinin etkileşim olacağının düşünülebilir. Bk.: P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.149, 150. Bu şiirin tam metni C. Özelli Karacaoglu No.218
- 26) P.N. Boratav "Çukurova'da folklor derlemeleri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi V, 1947, sayı 3, s.272-273
- 27) İ.Aczi Kendi "Karacaoglu" Konya dergisi sayı 46, 1942, C. Özelli Karacaoglu s. XXIII-XVI Ahmet Hamdi Efendi'nin bu notlarındaki bilgilerin Karacaoglu anlatmaları ile ilişkileri üzerinde İlhan Başgöz 1949 yılında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde savunduğu doktora tezinde ("Biyografik Halk Hikayeleri") durmuştur. Yayınlanmadan kalmış olan bu incelemenin bir özeti: "Turkish Folk Stories About the Lives of Minstrels" Journal of American Folklore cilt 65, 1952, s. 331-339. Karacaoglu'na sevgiliyi Karakız'ın muratlarına erezmeden olmuş ve karşılıklı iki tepeye gömülü olduları üzerinede bir anlatma da: İshak Refet (İşitan) Karacaoglu, Ankara 1932, s.35
- 28) C. Özelli, Karacaoglu s.XV

İBNI HALDUN VE MUKADDİME

Alaattin BİLGİ

En önemli yapıtlarını 15. yüzyılın eşiğinde verdiği halde büyük Arap düşünürü İbni Haldun'dan (1332-1408) batı bilim ve düşün çevreleri ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru söz etmeye başlamışlar, yapıtları özet halinde de olsa kimi batı dillerine çevrilecek, tarih felsefesi ve toplumbilim konusundaki düşünceleri ve tezleri üzerinde ciddi araştırmalar, incelemeler yapılmaya başlanmıştır. Birkaç yüzyıllık bir gecikmeden sonra başlayan bu büyük ilgiyle artık İbni Haldun, hele Tarih'ine önsöz niteliğindeki Mukaddime'si (kitabın tam adı: Mukaddime - İbretler Kitabı, Arap ve Acem Dönemleri ve Bunların Çağdaşları olan Büyük eğemenlere İlişkin, Baslangıçtan Buyana gelen Haberler Divanı) İngilizce, Fransızca, Rusça'ya çevrildikten sonra pek çok bilim adamınca tarih felsefesinin ve toplumbilimin kurucusu olarak kabul ediliyor, tarihin en toplumun incelenmesi için öne sürdüğü yöntemler ve savlar başta sosyalist ülkeler olmak üzere marksist açıdan inceleme konusu yapılmıyor. Ülke içinde Mukaddime'nin 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak çevirileri yapılmış ve yayımlanmış olmakla beraber, İbni Haldun'un ana fikir ve savlarının irdelemesi ancak üniversite ve ansiklopedi çevreleriyle sınırlı kalmıyor. Mukaddime'nin yeni yazıyla üç ciltlik çevirisi ilk kez 1957 yılında

M.E.B. Şark-İslam Klasikleri dizisinden yayımlanıyor, çevirmeni Zakir Kadri Ugan. Son olarak Turan Dursun'un çeşitli Arapça baskıları karşılaştırarak Arapça asılından yaptığı çeviri 1977 yılında yayımlanıyor (1). Bu yazımızda biz, bu çeviriyi esas alarak, İbni Haldun'un tarih tezi, yöntemi, toplumbilim konusundaki düşünceleri üzerinde duracağız ve ekonomik görüşlerine değinirken bunların, daha sonra Karl Marx'in başyaptı Kapital'de gelişirdiği tezlerle ve kavramlarla olan bağıntılarını belirtmeye çalışacağız.

TARİH KONUSUNDAKI GÖRÜŞLERİ

İbni Haldun, daha önceki tarih bilimini, ya da daha doğrusu tarihçiliği söyle anlatır: "Tarih bilimi, toplumların, toplulukların birbirlerine aktarageldikleri bilim dallarındandır". Halktan kişiler, sıradan insanlar bile pek de işlerine yaramayacağını bildikleri halde tarih öğrenmeye yönerler. Hele hükümdarlar ile yöneticiler tarih öğrenmekte adeta birbirleriyle yarış ederler. Masal gibi bellendiği için de hepsi tarihi kolaylıkla öğrenirler. Ağzdan ağıza geçen sözler, öyküler, söylemeler yinelenir, bunlardan niseler, özdeyişler çıkartılır. Kalabalık yerlerde bütün bunlar tatlı

tatlı anlatılarak dinleyenler eğlendirilir. Bu haliyle "diştan bakılıca tarih, eski günlerden ve devletlerden, eski çağlarda geçen olaylardan haber veren bilim olmaktan öteye geçemez... Tarih, yaratıkları, doğadaki durumların nasıl değiştiğini, devletlerin sınırlarının nasıl genişlediğini, güçlerinin nasıl arttığını, güçlerini yitirip göçme dönemlerinin geldiğini bildiren belirti herkesi uyamaya çağırınca dek yeryüzünü yapıtlarla nasıl donatıklarını bildirir bize." Bu tür yüzeysel tarihçiliğin karşısında bir de gerçek tarihçiliğin olduğunu belirten İbni Haldun, "Derinliğine bakıldığına ise, tutarlı bir bakıştır tarih." diyor ve şöyle devam ediyor: "Bir incelememdir. Olup bitenlerin nedenlerini, nasıl başlayıp nasıl geliştiğini inceliğle ortaya koymadır. Olayların nasıl larını nedenlerini derinlemesine bilmedir. Bundan dolayı tarih, temel bilimdir."

Tarihin "iç yüzü" dediği bu bilimsel tarih görüşünü vurguladıktan sonra yazارımız, tarihte aktarmacılığa, uydurmacılığa debynerek söyle yakınıyor: "İslam dünyasındaki tarihçilerin ileri gelenleri, geçmiş günlerin haberlerini dolu dolu alıp topladılar. Yazdıkları arasına koyup sakladılar. Ne var ki asalak ve sorumsuzlar karıştırdılar o haberleri. Yanlışın aldatıcılarına kattılar. Bu alanda kimi zaman kurnutulara, sanıla kapıldılar; kimi zaman da bilerek haber uydurdular. Abartılmış söyletilerden yıldızları aldılar, ötekilerle sürdürdüler piyasaya. Ve uydurduca uydurdular. Daha sonra gelenlerin çoğu da bunlara uydular, öncekilerden isittiklerini öylece bize iflettiler. Olguların ve durumların nedenlerini düşünüp kavramadan uydurma haberciliğin sapık yollarını bırakmadılar, uydurmacılığa karşı koymam dediler..." Bu yakınmalardan sonra İbni Haldun bunlarda inceleme denen şeyin de az olduğunu, ayıklama, doğuların içinden yanlışları çıkarıp atmayı önemsemeyenlerini, başkalarına köprü köprüne uyduklarını vurguluyor ve sözlerini söyle bağlıyor: "Bununla birlikte gerçeğin gücüne karşı konulamaz. Yanlışın seytam, tutarlı görüşün silahıyla verulup yok edilebilir. Aktarma ya alışık kişi, incelemeden yazar, aktarır durur. Tutarlı bakış açısından ise, yöneltildiğinde gerçeği bulup ortaya çıkarır. Bilim de bu gerçeğin evrelerini parlatıp aydınlatır tutarlı görüş için." (2)

TARİH FELSEFESİ

İbni Haldun'un tarihin konusu ve yöntemi üzerinde o zamana degen hic bir tarihçide görülmemeyen sav ve ilkeler öne sürüdü ve "Tarih"inde bunları titizlikle uyguladığı, tarih felsefesinin kurucusu olduğunu çok geç de olsa bilim çevrelerince kabul edilmekle beraber bugün bile bazı başvuru kitabı yazarlarında ihmäl edilmesi ilgi çekici bir olgu. Sözelimi, dilimize de çevrilen, Manfred Buhr ve Alfred Kosing'in Felsefe Sözluğu'nde, Tarih Felsefesi maddesinde, ilkçağ Yunan filozoflarından (Eflatun, Aristo, Tukhudes) tutun da, ortaçağ (Agustinus, Toma), Aydimmaculara (Voltaire, Montesquieu, vb.) ve hatta Toynbee, Spengler, Rostow Frayer gibi çağdaş yazarlara yer verildiği halde, bu maddeye adını koyan İbni Haldun'un adı bile anılmamaktır. Aynı biçimde, Rosenthal-Yudin'in Felsefe Sözluğu'nde de -bu sözlük de dilimize çevrilip yayınlanmıştır- İbni Haldun'un adı bile geçmez. Ne var ki adı geçen sözlüklerdeki bu önemli boşluklara karşın, yukarıda da debynildiği gibi Sovyetler Birliği'nde olsun öteki sosyalist ülkelerde olsun İbni Haldun'un tarih tezleri son yıllarda gerekliliği ele alınmaktadır, üzerinde ciddi incelemeler yapılmakta ve yayınlanmaktadır.

Kapsamlı çalışmasıyla sözlük alanında ülkemizde dikkat çeken Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözluğu'nun Tarih Felsefesi maddeinde, "... geçmişte neler olup bittiğini araştıran tarih bilimin den farklı olarak, tarih felsefesi, geçmişte olup bitenlerin nedenlerini araştırır." diyor ve tarihi olayları, metafizik ve bireysel açıdan açıklayan tarih felsefesi görüşlerinden sonra, çağdaş diyalogik materyalist tarih anlayışına degeniyor ve sözü İbni Haldun'a getirerek sunları söyleyör: "Tarih felsefesinin ve toplumbilimin kurucusu sayılan Arap düşünürlerinden İbni Haldun'a (1334 - 1406) göre toplumsal olayların nedenini toplum kendisinde aramak gereklidir. Tarih bilimiyle uğraşanları yanıtlan şey, insanların hal ve durumlarının değişmekte oldukları unutmalıdır. Değişme, Tanrı'nın bütün varlıklar için koyduğu bir yasadır. Doğasal verim, özdeksel bir değişmeden ibarettir. Toplumlar da insanlar gibi doğar, gelişir ve ölürlər. Hüner ve sanayii geliş-

mesi... insan düşünsel bilgilerle uğraşmaya yöneltir. Değer emekle belirlenir, pazarda satılan buğdayda, iş ve emeğin değeri açıkça görünmez ama, buğdayın değeri, onu elde etmek için harcanan iş ve emeğin değeridir. Toplumsal olayların temeli ekonomitir.." (3)

Ancak burada, Hançerlioğlu'nun, İbni Haldun'un görüşlerini özetlerken yer verdiği, "Değişme, Tanrı'nın bütün varlıklar için koyduğu bir yasadır" tümcesinden, Turan Dursun'un da belirttiği gibi, yüzeysel bir değerlendirmeye sonucu, İbni Haldun'un tarih anlayışının materyalist olmadığı yarısının çıkarılmaması gereklidir. Çünkü düşünürümüzde Tanrı kavramı dinsel dünyadakinden daha değişik bir anlam taşır; ona göre Tanrı doğal yasaların dışında değil, hem bu yasaları koyan, hem de bu yasaların ta kendisidir, gelişmeyi etkileyen bir tür özgüdür. Toplumsal olayların nedenlerini tanısal irade aramak metafiziğe dayalı öğretiler için doğaldır, oysa İbni Haldun bu olayların nedenlerini toplumun kendisinde, toplumsal yaşam biçimlerindeki değişmede aramak gereklidir. İlerde biraz daha ayrıntılı biçimde debynilecek olan "toplumsal olayların temeli ekonomitir" yargısına ulaşan bir düşünürde, metafizik temeller aramak zaten boş bir çaba olur.

TARIHİN KONUSU VE TOPLUMSAL YAŞAM

Yeni bilim diye nitelediği tarihin konusu için İbni Haldun, Umran sözcüğünü ilk kez kullanıyor ve genel olarak Arapçada, uygarlık, kültür, mutluluk anlamına gelen bu sözcükle o, insanın toplumsal yaşamının bütününe anlatmak istiyor. Umran, uygarlık ya da kültür gibi toplumun yaşam faaliyetlerinin ürünü ya da sonucu değil, yaşam faaliyet sürecinin ta kendisidir. Bilim, kültür, politika Umran'ın kapsamı içerisinde girer ama onun özünü belirlemek. Toplumsal yaşam, yani bir bütün olarak umran, maddi gereksinmeler ve zorunluluklar içerisinde bulunan ve bunları karşılamak zorunda olan insanın birleşmiş üretici faaliyetidir. Umran sözcüğüne böylece yeni bir içerik kazandırın, tarihi ve toplumbilimi için yeni bir kavram türenen İbni Haldun, toplumu ve onun yaşam biçimini etkileyen nedenlerin başta ekonomik etken olmak üzere, coğrafi, doğal ve politik

etkenler olduğunu öne sürüyor. İnsanın toplumsal varlığını, onun bir arada yaşama gibi ruhsal bir istemine ya da içgüdüsüne değil de, besin ve yaşama araçları için doğal gereksinmelerine bağlayan düşünürümüz söyle der: "İnsanın yaşamı besin almadan olanaksızdır,... ama bir insanın gücü gereksinme duyduğu besini sağlamak için çok yetersizdir.. Kendisi gibi başka bir çocukların gücünü birleştirmek, hem kendi si, hem de o başkaları için besin sağlamada zorunludur." (4)

İnsanların güçlerini, yeteneklerini iş sürecinde kullanmak sizin kendisi için yaşam gereksinmelerini sağlayamayacağını, üstelik bunları sağlayabilmesi için çeşitli işlerin yapılmasına, dielim tohumun toprağa ekilmesine, ekimin biçilmesine, tanenin öğütülmesine, bu işler için de bir çok araç ve gerece gerek bulunduğu belirtlen İbni Haldun, iş süreci içerisinde insanların karşılıklı yardımlaşma zorunda bulunmaları sonucu işbölümünün doğguna işaret etmekte ve, "Öyleyse insanın kendi türünden kişilerin güçlerini birleştirmeleri gereklidir. Gückü kendi türünden olanlarla rinkile birleştirilir ki, gerek kendisi ve gerek onlar için yiyecek sağlanabilir. Yardımlaşmaya, o insanların gerek duyduklarından kat kat daha çok besin sağlanabilir." (5) demektedir. İnsanlar arasındaki bu elbirliğini, işbölümünün ayrıca kendilerini doğanın olumsuz etkilerine ve düşmanlarına karşı savaştı da gerekli olduğunu uzun uzun anlatan yazar, "Öyleyse, toplumsal yaşam, insan türü için kaçınılmaz bir zorunluluktur." (6) sonucuna ulaşır. Böylece, İbni Haldun'un kendisinden yaklaşık üç yüz yıl sonra, Karl Marx'in Kapital'de, büyük sanayie öngelen üremevrelerini ele alırken sistematik olarak ayrıntılılarıyla incelediği toplu halde üretim, elbirliği ve işbölümü gibi sosya-ekonomik kavramlara ilk kez bilimsel bir yöntemle yaklaşılan bir öncü olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacağı.

EKONOMİK FAALİYETLER

İbni Haldun, insanların ekonomik faaliyetlerinin bir toplum yaşam biçiminin temel belirleyicisi olarak görür ve su yargıvarır: "Bilesin ki, çeşitli kabilelerin yaşam tarzlarındaki farklı

lik, sad ece bu (kabilelerin) yaşam araçlarını elde ettikleri farklı yollara dayanır. İnsanlar (kabileler olarak) özellikle bu araçları elde edebilecek şekilde karşılıklı yardım amacıyla birləşirler." (8)

Kapital'de aynı konuya değinilen Marx, Manifaktürde, İşbölümü, Toplumda İşbölümünü incelediği bölümde aynen şunları söyler: "İyi gelişmiş ve meta değişim ile ortaya çıkan her işbölümünün temeli, kent ile kıra arasındaki ayrılıktır. Toplumun bütün ekonomik tarihinin, bu antitezlerin hareketinde özetlenen söylenebilir... Çeşitli topluluklar, kendi doğal çevrelerinde, farklı üretim araçları ve farklı değişim araçları bulurlar. Böylece, üretim tarzları, yaşayışları ve ürünler farklı olur. İşte bu kendiliğinden gelişen farklılıklar, çeşitli toplulukların ilişki kurmalarıyla ürünlerin karşılıklı olarak değişimine yol açar." (9) Ve Marx bu saptamaları yaparken dörtüncü bir dipnotta, "Sir James Steuart, bu konuyu en iyi ele alan iktisatçıdır." der. (10)

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, o çağın verilerine ve birimlerine dayanarak Sir James Steuart (1712-1780) bu konuyu en iyi ele alan iktisatçı olabilir ama, Marx, bir başka düşünürün Steuart'tan birkaç yüz yıl önce aynı konuyu derinlemesine işlemiş olduğunu bilmış olsaydı, elbette onun çalışmalarını da değerlendirir, sosyo-ekonomik konularda ilk kez o özgün incelemeleri yapan kişinin adını övgüyle anardı. Bu ve daha ilerde deagineceğimiz bu türden boşlular, Marx'ın Kapital'in hazırlık çalışmaları yaptığı British Museum kitaplığında yıllar süren titiz incelemeleri sırasında İbni Haldun'un yapıtları henüz batı dillerine çevrilmemiş olduğu için bunları okuyup incelememiş olmasından ileri gelmektedir hiç kuşkusuz.

Kırsal ve kentsel toplumsal yaşam arasındaki farklılığın tarihsel bir süreç içerisinde ve birbirine bağlı olarak oluşturunu belirten İbni Haldun'a göre, kırsal yaşam ile kentsel yaşam arasındaki ilişki, toplumsal gelişmenin aşağı ve yukarı evreleri arasındaki ilişkiden başka bir şey değildir. Aşağı evre ilkel ve çok az farklılaşmış üretim evresi, aynı zamanda düşük yaşam standartı evresidir. Yukarı evre, gelişmiş ve farklılaşmış üretim faaliyeti, yanı ekonomik faaliyet, ve buna koşut olarak yüksek yaşam düzeyi evresidir. Aşağı evreden yukarı

evreye geçiş, çok miktarda emeğin, üretici gücün bir yerde yoğunlaşmasının, işbölümünün gitgide artması ve karmaşıklaşması sonucu ekonomik etkinlikten doğar. Toplumsal gelişmenin temeli her seyden önce nüfusun kentlerde birikmesine, emeğin yoğunlaşmasının yanı sıra işbölümünde ve bir işte uzmanlaşmaya bağlıdır. (11). Maddi ilerlemenin başta gelen koşulu halini alan, bir nesnenin gereğinden fazla üretimini -yani o nesnenin meta haline gelmesini- ancak işbölümü ve emeğin yoğunlaşması sağlayabilir. "Eğer bir kent ya da bir bölge halkı bütün ürünlerini zorunlu gereksinimleri uyarınca paylaştılar, küçük bir emek miktarı onların isteklerini yerine getirdi. Kalan ürün, zorunlu geresinimleri karşılamak için kullanılan ürüne oranla bir çokluk olur (yani kapitalist üretimde artı-ürün, A.B) ve bolluk gereksinimleri ile, onları hakkaniyetli değişim yoluyla ya da bir fiyat ödeyerek alan başka kentler halkın tarafından daha ileriye gittiğini söy-

reksinimleri karşılamak için kullanılabildi." (12)

Bir toplumda işbölümünün doğup gelişmesi bu toplumda belli bireylerin belli ürünler üretmede yetkinleşmesini ve bu bireyler arasında, toplumsal ölçüde, üretikleri bu ürünlerin değişimini doğal hale getirir. Basit ticari ilişkilerin ancak varoluğu bir çağda İbni Haldun insanlar arasındaki emek ürünlerinin değişim biçimini olarak sadece mal değişimini -trampayı- düşünebiliyor. İnsanlar arasında bireylerini aldatmaksızın yapabilecekleri bir değişim için, değiştirebileceklerin değer olmasına -esdeğerlik kavramını- öngerektir. İnsanlar arası en yalın ticari ilişkilerin başladığı ve devam ettiği yüzlerce yıl boyunca insan düşüncesi, değişimde bu esdeğerliği belirleyen bu ölçütü, bu gizemli özgü aydınlatmaya çalışmıştır. Kapital'de Marx, değişim, esdeğerlik ve değişim değeri gibi kavramları incelerken, Aristoteles'in bu yönden öteki düşünülerden daha ileriye gittiğini söylemektedir.

maları ticari bir üretim durumunu alacaktır.

Ve yaptığı bu irdelemeler ve çözümlemler sonucu İbni Haldun, Aristoteles'i değerin özünü kavramaktan alakoyan engelleri yeni tarihsel koşullar içerisinde büyük çözümleme gücüyle aşmış oluyor ve düşünce tarihinde ilk kez değerin yaratıcısının insan emeği olduğunu öne süren düşünür oluyor: "Bilki: İnsanın kullandığı ve mülk niteliğinde elde ettiği her şey... (içinde geçmiş olan) emeğin değerinin bir eşdegeridir. Bu (mülk), içine katılan emek kendi başına kazanılmış şeyin amaci olmadığına göre, kazanılmış şeyin bir nesnesi olarak kendini ortaya koyar. Bazı zanaatlar, öteki (zanaatlar) içinde ifade olunur: Böylece bir dülgerin işi kerestecinin işine, dokuma işi eğirme işine bağlıdır, ve (böylece), bu her iki (zanaat) daha çok emek ister ve değeri (o ölçüde de) daha yüksektir... Böylece açıktır ki, insanın ürettiği ve bir karışıklığı her şey, ya da büyük bir kısmı, insan emeğinin değerine (esdegerdir)." (15)

İbni Haldun'un tarih, toplumbilim ve iktisat alanındaki incelemeleri ve bu bilimlere kazandırıldığı kavramlar sadece bunlar değildir hiç kuşkusuz. Emeğin fiyatının özünü oluşturdugu yine ilk kez o öne sürdürdüğü gibi, ticari üretimi çözümlerken bu alana kasb (üretilen nesneler toplamı) maaş (insan için yaşama araçları) rızk (kasb'in paraya çevrilebilir ve insanların gereksinimlerini karşılamak için yararlanılır hale gelmesi) gibi yeni terim ve tanımlar kazandırmıştır. Bütün bu terim, tanım ve kavramların ayrıntılarını gözlemlendirmekçe çözümlenmez. Bu, ancak, emek ürününün büyük kütlesinin meta biçimini aldığı ve bunun sonucu olarak da, металardan insanların insan arasında, meta sahipleri arasında egemen ilişki halini aldığı bir toplumda mümkün kündür... (Aristoteles'i) Bu eşitliğin temelinde 'gerçekte' ne bulunduğu ortaya çıkarmaktan alakoyan tek şey, içinde yaşadığı toplumun özel koşullarıdır." (14)

İbni Haldun'un yaşadığı ondördüncü yüzyıl sonunda ekonomik ilişkiler hiç kuşkusuz Aristoteles'in içinde yaşadığı ve geniş ölçüde köle emeğine dayanan ilk çağ Yunan toplumunun sosyo-ekonomik koşullarından çok farklıydı. Yukarıda da deaginecimiz gibi İbni Haldun'un tarihsel-toplumsal düşüncesi, insanların kendilerine yeterince yaşama aracı, tüketim iesnesi sağlamak için bir toplum halinde birleşmek ve ortaklaşa çalışmak zorunda oldukları savına dayanır. Üretken güçlerin böylece bir araya gelerek yoğunlaşması ve işbölümünün doğup gelişmesi, o topluluğa giren miktarдан fazla ürün üretilmesine olanak verecek, yaratılan bu ürün fazlalığı meta haline gelecek, üreticilerin bireysel ca-

5) İbni Haldun Mukaddime 1. Cilt s.140
6) A.G.Y. s.141
7) Marx Kapitalist üretimin elesitirel bir tahlilini yaptığı Kapital'de elbirliliğinin "Çok sayıda işçinin, bir ve aynı, ya da farklı, ama aralarında ilişki bulunan süreçlerde birarada yan yana çalışmalarına, elbirliliği etmek ya da elbirliliği içinde çalışmak denir" diye tanımını verir ve elbirliliğinin, üretim süreci içerisindeki yerini ve özelliklerini ayrıntılarıyla ele alır. İşbölümü ve Manifaktür başlıklı bölümde ise, işbölümü sayesinde işçinin belli bir iş üzerinde beceri, ustalık ve hız kazanması, ve her bir iş için kullanılan araç ve gereçlerin gitgide incip etkinleşmesi sonucu emeğin üretkenliğindeki artışı ayrıntılı biçimde inceler. Bkz: Karl Marx, Kapital Birinci Cilt, Onuncu ve Ondördüncü Bölümler (İkinci baskısı, Ankara Mart 1978)

8) İbni Haldun Mukaddime 1. Cilt, s. 48-49
9) Kapital 1. Cilt s. 366, 367
10) A.G.Y. s. 367

11) K.Marx Kapital'de yine işbölümü ve emeğin yoğunlaşması konularını irdelediken, "Nasıl ki, manifaktürde işbölümü için aynı zamanda çalıştırılan belli saýda işçi, maddi öncüsü oluşturursa, toplumda da işbölümünün gerekliliği koşulu -burada, tek bir işyerinde çok sayıda işçi toplanmasına tekabül eden nüfus büyülü ve yoğunludur" diyor ve dipnot ola rak 19. yüzyıl iktisatçılarından James Mill'in "Hem toplumsal ilişkiler ve hem de emeğin verimini artırıcı bir güçler bileşimi için uygun düşen belirli bir nüfus yoğunluğu vardır" sözleri ile th. Hodskin'in,

"İşçi sayısı büyüdü zaman, toplumun üretken gücü, bu artışla aynı oranda yükselir ve işbölümünün etkiyle artar" sözlerini anıyor.

Kapital s. 367, dipnot 57.

12) S.Batsiyeva, "İbni Haldun'un Toplumsal Ortamı ve İktisadi Fikirleri üzerine" Ceviren: Kenan Somer, Yeni Ülke sayı 8, s. 223, 1979

13) Kapital, S. 74

14) A.G.Y. S.75

15) İbni Haldun Mukaddime Birinci cilt S. 51. Ayrıca bu alıntıyla ilgili olarak bzk: Kapital 1. C. s. 368-369, ve İ. Haldun Mukaddime C. II. M.E.B. yarınları, ikinci baskı, İstanbul 1970, s. 319-328

SERVER TANILLI

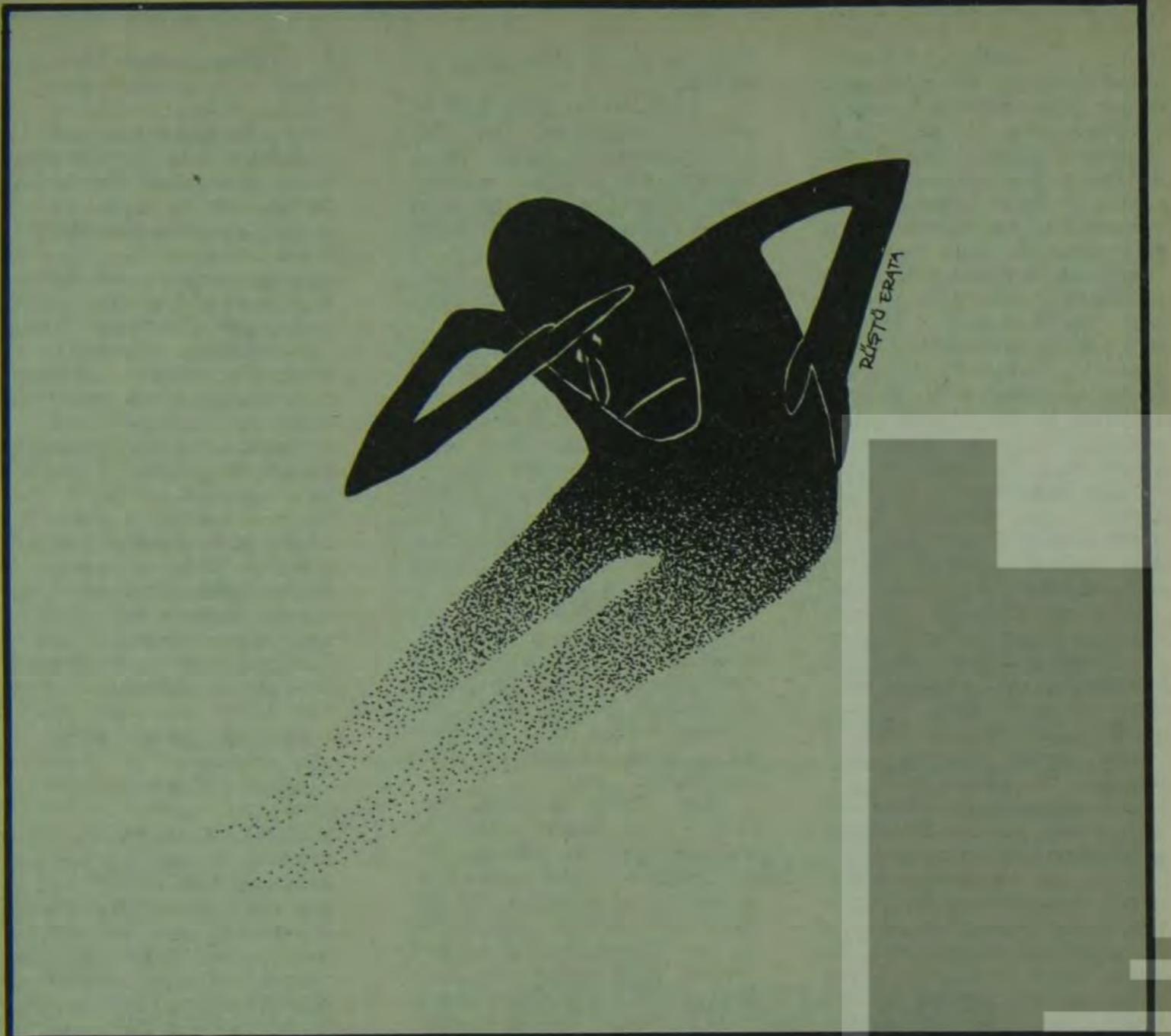
DEVLET ve DEMOKRASI

ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ

"Aydınlık bir dil, pırıl pırıl bir bilinç, çağdaş bir mantık somut bir yaklaşımla dünyamızın ve ülkemizin gerçeklerini dile getiren bu 650 sayfalık yapıt her Türk yurttaşının evinde bulunmalıdır" (İLHAN SELÇUK)

3. BASKI KİTAPÇILARDA 750 LIRA

Genel Dağıtım: SAY Dağıtım
Nuruosmaniye Cad. Türcedar Sok.
No. 4, Kat. 1 (Tel: 28 17 54)
Cağaloğlu/İSTANBUL

TARIHİMİZİ ÖĞRENELİM

Artun ONSAL

EKİM 1981 sayısında "Kültürel Gerçek veya geçmiş ve Bugüne Bütünleşme" başlığı altında, özellikle günümüz Türk aydınlarının kendi öz kültüründen kopukluğundan yakınılmıştı. Bu kez de ancak çok daha dar bir açıdan aynı 'pilavı ısıtmakta' yarar görüyorum.

Kanımcı, Türkiye'de gözlenen Kültürel kopukluk yatay ve dikey olmak üzere iki ana eksende kesişmekte, Yatay Kültürel kopukluk derken ülkemizdeki çeşitli toplumsal ve yoresel odakların birbirlerinden habersiz kültür üretmelerini kastediyor-

rum. "Dişa kapalı" grupçukların, genellikle aynaya bakıp, "en güzel benim" diyerek, "başkalarının" neler ürettiğine veya nelere sahip olduklarına pek önem vermediklerinden yakınıyorum. Dikey kültürel kopukluk ise, tarihsel mirasımız konusun-

da belirgin bir biçimde ortaya çıkıyor. Tarihimiz iyi bilinmiyor. Gerçek bu konuda kimi düşünürler ve yazarların özel çabaları izleniyor ama kitlelere mal olmuş bir eğilimden söz edilemez sanırımlı. Dahası, örneğin çok ilginç ve yararlı gözlemlerine rağmen, Milliyet yazarı Çetin Altan'ın Osmanlı dönemindeki insanımızın genel görüntüsünün daha çok "olumsuz" yönleriyle altı çizdiği söylenebilir. Tıpkı Kemal Tahir'in cezaevinde yazdığı bir dolu romanındaki Anadolulu kahramanları, söz gelimi Köyün Kamburu ve onu izleyen romanlarda, çoğu kez "olumsuz" nitelikleriyle ele aldığı gibi.

Oysa, gerek günümüz Türk insanı, gerek Osmanlı insanı, ne yalnız "kara" ne yalnız "ak" özelliklerine indirgenemez; gerçekçi olunmalıdır. İşte bu noktada, dikey kültürel kopuklumuz daha da göze batmaktadır. Tarihimizi, insanımızın geçmişini, "haması" veya "ezik" kitap satırlarının dışında yeterince bilmemek, onu sağlam bir çerçeveye oturtmamak bize çok seyler kaybettirmektedir.

Bu arada şu soru akla gelebilir: Acaba, bu tarihe dönüşü veya geçmişle ilgilenmeyi, günümüz Türkiye'sinde ülke sorunlarının çözümünde kendini etkisiz veya yetersiz sayan aydınımızın bilinçli veya bilincsiz "gerçek"ten kaçarak bir "tarih yüceltesi"ne girişmesi olarak da nitelendirilebilir miyiz? Aydınlarımız bu yolla gönah mı çıkaracak, içlerini mi rahatlatacaklardır? Böyle düşünenler hiç şüphesiz var. Örneğin, Fransız yazarı Jean-Marie Domenach, günümüzdeki çeşitli bilimsel akımlara değinen bir incelemesinde (*Enquête sur les Idées Contemporaines*, Paris: Seuil, 1981) "Yeni Tarihçiler" üzerinde dururken, bunlar arasında Fransız solunun "eski muhriplerinden" bir çok ismin bulunduğuuna dikkati çekiyor ve "eğer günümüz düş kırıkhığı yaratırsa, geçmiş rahatlatır" taşlamasını ustaca yapıyor.

Sanırım, bizde durum biraz daha farklı: Türk aydınının "rahatlatmak" için tarihine ilgi duyması gerekmıyor; onun için bu bir zorunluluk, Geçmişini, insanını iyi tanımlı ki, günümüz Türkiye'sini ve onun insanını gözlemlerken acele yargılara varmasın.

Öyleyse, aydınımız bu eksikliğini nasıl dolduracak? Nec-

mettin Sadak veya Emin Oktagın lise tarih kitaplarıyla mı? Yoksa Saray'a mideden bağlı "vakanüvistlerin" veya Türkiye'de bir kaç yıl yaşayıp, tarihimize özellikle kendi ülkelерinin çıkışları açısından el atmış bulunan kimi yabancı tarihçinin ciltler dolusu yapıtlarıyla mı? Ya da, gelip geçerken Osmanlı İmparatorluğu'nda günlük yaşam üzerine yabancıların, kimi zaman çok ilginç ama kimi zaman da yüzeysel veya önyargılı, gözlemlerinde oluşan gezi notlarını mı? Veya Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdag ve daha bir çok değerli tarihçimizin sundukları çok yararlı, ancak sınırlı kapsamlı belgelerle mi?

Ya Osmanlı arşivleri? Geçmişten kopuklumuzun tek nedensi alfabe değişikliği olmasa gerek. Nedense, örneğin Cumhuriyet gazetesinde (8 Ocak 1982) Ali Sirmen'in deindyiği gibi, yirmi yıllık bir bağımsız ülke olan Cezayir bile, ulusal arşivleri konusunda Fransa'nın bunları geri vermesi yönünde çok duyarlı bir savaşımı yürütmüştiken, aynı ülkede Fransa'dan önce egemen olmuş Osmanlıların torunları olan bizler nedense çok ilgisiz kalmadık mı? Yalnız Cezayir'e ilgili olanlara mı? Tunus'ta, Sofya'da, Belgrad'da, Bükreş'te, Atina'da, Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de, İsrail'de, Suudi Arabistan'da bulunan Osmanlı arşivlerinden elimizde ne kaldı? Ayrıca Türkiye'deki Osmanlı arşivlerinin dökümleri yapılım bir yana, elde bulunanların korumasının bile çoğu zaman "sansa" kaldığını bilmiyor muyuz? Yanından kaçırılanlar henüz yağmuraya, çürümeye tutsk olma-

mışsa...

Geçmişimizi bilmek, bugünkü toplumumuzu ve onun kültürünü anlamak için ne kadar önemlidir oysa. Ancak, bu konuda yalnız aydınlarımızı suçlamamak gerek. Devletin de, gerek arşivleri korumak, gerekse bunları günümüz diliyle halkımıza peyderpey aktarmada yerine yerine getirmediği belli bir sorumluluğu olsa gerek.

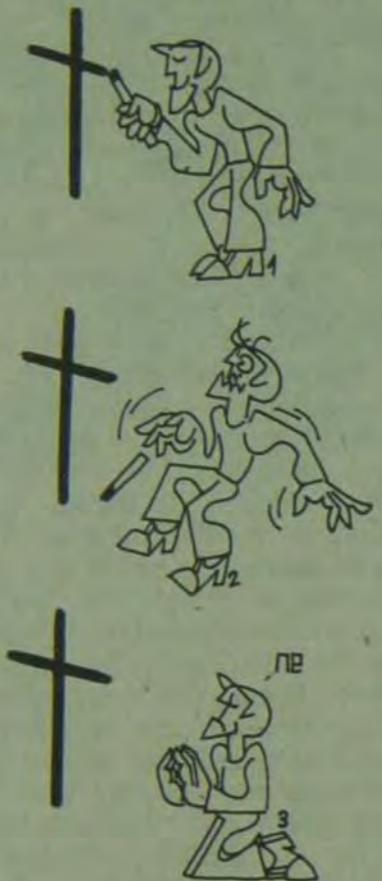
Atatürk'ün deyişiyle gerçekten "biz bize benziyoruz." Söz gelimi, günümüzde Türkiye'nin dışarda yeterince tanıtılmalıdır eleştirileri var. Ne var ki, örneğin Lady Montegü'nün 18. yüzyıl Türkiye'si üzerindeki gözlemlerini Fransız okuyucusuna şartan Anne Marie Moulin Ve Pierre Chavin, ekli notlarında

(Paris: Maspero, 1981) Batı'ya ilk kez bir elçi göndermeye 1720'lerde yanaşan Osmanlı yönetiminin, nedense kendini tanımayı kültümsediğini vurguluyorlar. Yazarlara göre Osmanlı, "dilsiz bir yönetim"den yana olmuş, tipki haremdeki hizmetkarların dilsiz oldukları gibi... Bu "alışkanlığımız" hala sürdürmüştür? Komşularımız, bizle olan anlaşmazlıklarını, öbür ülkelere çok daha ustaca anlatabilirken biz nedense suskulugu yeğlemeyiz? Geçmişin olumsuz bir mirası da bu galiba.

Ancak kötümserlige de yer olmamalı: Nasıl, Sultan Fatih Latince, Yunanca konuşmuş ve yazmış, hatta İslam'ın yasağını hiçe sayarak, portresini İtalyan ressamı Gentile Bellini'ye yaptıracak kadar Batı'ya bağnazlıkta uzak kalabilmişse, aynı toplum ilerde de Atatürk gibi açık fikirli liderler yetiştirebilmiştir. Gene, Yunuslar, Hacı Bektaş Veliler, Mevlana, Kinalizadeler, Pir Sultan Abdallar, Sinanlar, Hazarfenler, Koç Beyler, Gazi Osman Paşaları Açıfler, Nazım Hikmetler, Veyseller, Ahmed Arifler de bu toprakların sürekli fokurdayan kültüründen fışkırmamışlar mıdır? Sunu unutmayalım: Cumhuriyet yönetimi geçmişle olan bağlarını yalnızca zorunu yönleriyle koparmaya çalışmıştır. Atatürk, "Kültür Devrimini" gerçekleştirirken kendi kültürümüzü untalım dememiştir. Tersine, Tarih Kurumunu da geçmişimizin derinliklerine ışık tutmak için kurmuştur.

Siyasal tarihimizi, ekonomi tarihimizi, sosyal tarihimizi, sanat tarihimizi kısacası tarihimizi, kültürümüzün dokusunu derinlemesine araştıralım. Kısacası geçmişimizi iyi tanıyalım. Ve böyleselikle, olumlu ve olumsuz kültürel mirasımızın bilincine daha iyi varalım. Geçmişimizi bilelim ki, bu günü daha iyi yorumlayalım ve geleceğimizin boyutlarını daha sağlıklı bir biçimde kestirebilelim. Bu çok zor bir iş değil ki: Bir yandan devlet, tarihimizle ilgili tüm verilerin halka ulaşmasını kolaylaştırırken, öte yandan aydınlarımızda, bir kaçış veya yasak savma gibi değil, geçmişten hız almak için, tarihimize yönelikler; gerçekçi tarihimize. En büyük esin kaynağımız ortak kültürel mirasımızdır. Bu nedenle, kültürel kopukluktan kurtulmak hepimizin hakkı ve görevidir...

BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE BOŞINANÇLAR

1. Ayrı yaklaşımlar

Osman GÜREL

NIL IRMAĞI kıyısına Kurumuş Menfis kentindeki büyük tapınaktan çıkan kalabalık rakipler alayı, ilahiler söyleyerek ırmağın yanında yükselen taş kürsüye doğru ilerliyor. Rahiplerin ortasında giden ahtirevanda süslü giysiler ve takılarla donatılmış bir genç kız korku ve umutsuzlukla çevresini kolluyor, arasıra güçsüz sesiyle merhamet diliyor. Alay kürsüye erişince baş rahibin işaretini Üzerine ilahiler kesildi. İki rahip, kollarından yakaladıkları genç kız sürükleyerek kürsüye çıkarıldılar. Davulların boğuk vuruşları arasında baş rahip, Nil'i taşıarak toprakların bereketini artırması için tanrı Amon Ra'ya yakarmaya başladı. Duanın sonunda gönlünü hoş etmek için tanrıya sunulan adak, güçlü kollarla ırmağa fırlatılırken, timsahların kaptıkları zavallının feryatları yeniden yükselen ilahilerin görültüsü arasında duyul-

madı bile..."

İsa'nın doğumundan 1500 yıl önce eski Mısırlı kentlerinde doğan bir gezginin günlüğünden aldığımız bu satırlar bugün bize ne denli insanlık dışı, zaimce bir uygulama olarak görünse de, çağımızda dünyanın herhangi bir yöresinde artık böyle gaddarca olayların süregelmeliğini düşünmek biraz safdilik olacaktır. Nitekim daha bir kaç yıl önce, Amerika'da, kendilerine "Halkın Tapınağı" adını takan bir mezhebin mürtilerinden yüzlercesi toplu olarak intihar ederken bu eylemlerine küçük, masum çocukların da katmamışlar mıydı?

Türlü doğa olaylarına aklı uygun açıklamalar getiremeyen ilkel insanların, korku, sevinç, umut, çekinme gibi duygularının tutsağı olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Kapalı gökyüzünde birden bire çakan gözalıcı şim-

şegin ya da pek yakına düşen yıldırımın ardından gelen gökgürültüsü kimin yüreğini ağızına getirmez? Büyük bir kuraklığın ekinleri sarartması, kuyu ve pınarların kuruyup ırmak sularının çekilmesi kimde umutsuzluk doğurmaz? Salgın hastalıkların köyleri kentleri kirip geçirdiğini kim görür de yılginliği kapılmaz? Hele, ne atmosfer olaylarından, jeoloji ve coğrafya koşullarından, ne de mikroplardan haber olmayan, can kayısına düşmüş ilkel insanın hali nice dir? Fırtına bulutlarını, tanrıları tehdit eden kötü ruhlarla dolu sayıp ok yağmuruna tutan Gotlar, umarsızlıkların nasıl giderildi?

Kimi olayların, nesnelerin ya da simgelerin, mutluluk, mutsuzluk, bereket, kötülük, ürün vb. getirdiğine dair önyargılarından oluşan ve insanlığın ilk çağlarında, nedenini bilmeyip gizli sandığı etmenlere yorduğu kuruntuları, bugün boşinançlar olarak adlandırıyoruz. İlginç olan nokta, ta en eski atalarımızdan kalmış, çıkış nedenlerini bile tam saptayamadığımız bu inaçların, doğuslarına neden olan doğal olayların gizleri çözüldükten sonra bile-caşalar ve toplumlarda biçimlerini; görünümlerini değiştirerek de olsa günümüzde ulaşabilmeleridir.

Bağbozumu ve hasat şenlikleri birçok ülkede hala törenlerle yapılagelmektedir. Üretim sürecindeki insanoğlunun, emeğiňin ürûne dönüşmesini sevinç ve coşkuyla karşılaması, mutluluğunu açığa vurması denli doğal bir davranış az bulunur. Gelgelelim bu şenliklerin kökünde, anaerkil yaşam düzeninde bulunan toplulukların, doğa ile toprak yanaya bir şükran ifadesinin yattığını da unutmamalıyız. O zamanlarda, gelecek yıl daha bereketli olması için, toprak yörenedeki en yakışıklı delikanlının kaniyla sularındı. Bu kurbanların -herhalde topluluktan bir boğaz eksilmesi gibi cimrice bir amaçla değil- tanrılarla, ulu ruhlara ve benzeri bilinmez güçlere birer ödül -armağan- olarak sunuldukları apacıktr. Mısırlı Nil'e insan kurban etme geleneği, bu ülkenin müslüman araplarca ele geçirilmesine dek sürdürmüştür. Geleneği kaldırın halife Ömer, gelecek tepkilere karşı zekice davranışarak, bu boşinançın zararlı etkisini gidermek için her yıl kurban gününde ırmağa insan yerine, Üzerine "Ey Nil! Allah

HASTAYA MUSALLAT OLAN KÖTÜ RUHLARIN ÇIKARTILMASI İÇİN
BÜYÜCÜ TARAFINDAN BURNUNA TÜTÜN TOZU ÜFÜRÜLÜRKEN
(Peru'da Amara Rærí Kızılderilileri).

rızası için taşı!" yazılı bir kağıt atımasını buyurmuştur.

Gelişen ve yapıları karmaşıklaşan toplumlarda tanrıların öfkelerini yattiştirma ya da doğanın bereketini artırma gibi açık nedenlerle insan kurban etme geleneği kaldırılmışsa da, o kötü geleneğin bu kez başka kılıflar altında gene de sürdürümüşdür. Zamanımızı da Hitler'in Almanırkıni arıtmak amacıyla toplama kamplarında milyonlarca insanı yok etmesi kimin ya da kimlerin öfkelerini yattiştirmiştir bilinmez ama ortada bet bereket bırakmadığı da apaçık meydandadır..

Gerçekten de, kültür çeşitliliklerinden yoksun, doğa-insan ilişkilerinde henüz yalnızlığı aşamamış ilkel insan topluluklarının dar düşünce düzeylerinin bir çok ürününü az ya da çok değişimlerle günümüzde de görülmektedir. Bu topluluklarda ortak geçirilen bir aşama, her topluluğun bir bitki ya da hayvanı "ata" olarak görmesi ve dolayısıyla o bitki ya da hayvanın bir tür kutsallık, dokunulmazlık kazanmasıdır. Totem dediğimiz bu ata, biryandan da o topluluğun koruyucusunu ve yardımıcılığı işlevini yükümlenmiştir. Örneğin Bororo'lar, kendilerini bir tür kırmızı papağanla özdeş tutmaktadır. Ayı, kurt, alagayık, karga, boğa, domuz,

inek gibi hayvanların mana etkisi taşıyan totemler olduğu bilinmektedir. Kimi toplumlarda, bunların bir bölgünün bugün bile yenmesi, beslenmesi hatta dokunulması yasaklanmıştır.

Önünden tavşan geçtiği için yolculuğunu yarıda kesip köyüne dönen yurttaşımız, yüzlerce kuşak öncesinden gelen inancını bilincsizce sürdürmektedir.

İkel düşüncenin karekteristiklerinden olan, gerçek nesne ya da olayla ona verilen adı özdeleştirmemişi isimle cisim eş tutmayı bugün de yapmaktadır. "Verem" yerine "ince hastalık" "yılan" yerine "uzun hayvan", "çin, peri" yerine "iyi saatte olsunlar" dediğimiz zaman, tipki ilkel insan gibi davranışır, adını söylemekle kendisini çağrılmış olacağımız korkusuyla sözkonusu nesne ya da olayları benzerleriyle, onları tedirgin etmeden kızdırmadan ortaya koyuyoruz.

Kapısına at nali, tavşan ayağı asan, çocuğuna göz boncugu takan modern (!) insanla; başına gergedan boynuzundan taç, boynuna çakal dişlerinden gerdanlık takan ilkel insan aynı kökenli davranış biçimleri göstermez mi? Bunlar gibi, içinde büyüler, gizemsel güçler bulunduran esyanın, felaketleri giderip musibetleri kovma etkinliği-

ne öyle inanılmaz ki, gelişen teknoloji yakında sentetik tavşan ayakları, plastik nazarlıklar üretirse şaşmamak gerekecek!..

Cinler, periler, cadılar, şeytanlar gibi doğal olmayan varlıklara inanıp, kımilerinden medet ummak, nakışlar, heykelcikler, düğümler yapmak, kurşun dökmek, tütsülemek, 13 sayısı gibi sayılarla salı günü gibi günlere uğursuzluk yormak, kimi nesne, olay ve hatta kişilerde gizli, kutsal, büyüler nitelikler olduğunu varsayıp bize hep bu ilkel çağlardan miras kalmıştır. Boşinançlarımız, yüzyıllardır sürüp gelen, söylence ve masallarımızla kuşaktan kuşağa aktararak kimi inançlarımıza, kimi davranışlarımıza yataklık etmektedir. Bir bakarsınız gelenek ve göreveklerimize kenetlenmiş, törel kurallar içine girmişler, bir bakarsınız olmadık suçları işleyenlerin duygusal dayanakları olmuşlardır.

Boşinançlarla bilimsel düşünce karşılaşılırken, yerel değil genel planda bir yaklaşımla yola çıkmalıyız. Bizi asıl ilgilendiren sorun çağlar boyu insanın yükselmesine ve insanlığın gelişimine engel olmuş, etkileri geniş boyutlu boşinançlardır.

Boşinançların insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın, davranış ve yönelişlerimize kaynaklık etmede bilimin etkinliği üç yüzyıldan geriye gitmez. Gerçekten de, toplumların ürettiği kurumlar arasında en geniş sayılabilen bilimdir. Bilimsel düşüncenin bilimin önemini bir yapı kazanmasından çok önceki beri varolagelmıştır. Pek de iyi olmayan bir benzetme ile genç bilimle yaşlı bilimsel düşünce ilişkisini söyle sunabiliyoruz: Akdeniz'in sıcak koylarından birinde, aysız bir gecede karanlıkta denize taş atan bir kimse, gelişigüzel pirildamalar görür. Biraz ozanca duyarlısa bu yakamozların doğanın ender güzelliklerinden oluşuya da etkilenebilir. Diyelim ki; tarihin uzun karanlıklarında çakan bu yakamozlar, bilimsel düşüncenin piriliği olsun. (Bugünkü bilgimize göre tek hücreli deniz yaratıkları olan planktonların, mekanik etkiler sonucu saldıkları lisiferin adlı protein yapılı kimyasal madde, bu ışımıya neden olmuştur.) Gelgelelim bu bireysel parıldamaların, koyu bir karanlığı aydınlatabilmesi, belirli aydınlatma sürelerinin gelişigüzel değil ardisık, sürekli ve düzenli olmasıyla olanaklıdır.

Ancak bu niteliği kazanan bilimsel düşünce, gerçek değerini kurumsallaşan bilimle ortaya çıkarabilmiştir. Artık karanlığı yakamoz parıltılarıyla değil, sanki güçlü bir işıldakla aydınlatıyoruz. Bilim de, günümüzde toplum yaşamında en etkin kurum olduğunu, yalnızca ürettiği teknik bilgiye değil, düşünce yapımıza böyle kalıcı ve yeni bir soluk getirmesine borçludur.

Istanbul'un Türkler'ce alınışından sonra, kent gereksinimi sağılayan iyi su kaynaklarından hangisinin daha iyi olduğu araştırılmıştı. O zamanın bilisiyle suların kimyasal yöntemlerle değerlendirilmesi düşünülemezdi. Ama bakın sorunu nasıl çözümler: Eşit ağırlıkta kesilmiş pamuk parçalarını, çeşitli kaynaklardan alınan su ve örneklerine batırıp kurumaya bırakırlar. Sonra kuru pamukları tekrar tartarak, en az tortu taşıyan pamuğun batırıldığı su kaynağını saptadılar ve içimi en iyi kaynağı böyle seçtiler. İşte, çağın olanaksızlıklarına, yontemin kaballigina karşın, bir doğa sorununu çözmeye tutulan bu yol, o zamanlar bugünkü anlamında bilim kavramı söz konusu olmaya bile, bilimsel düşüncenin ilkel bir örneğidir.

Bilimsel düşünce ve onunla örtülü bilim ile boşinançlar arasındaki ayırmalar kısa karşılaşmalarla belirlenmeye çalışalım:

Bilimsel düşünce, yargılarda tutarlılık ve sakınırıktır. Tepeden inme önyargılardan kaçınır. Gözlem ve deneyimi temel alır.

Boşinançlar, değişik ve beerrsiz kaynaklardan türemişler. Doğamalarla yaşar ve bilgisizlikle beslenirler.

Bilim, üzerinde herkesin birleşebileceği, din, dil, ırk, sınıf ayımı gözetmeksiz onayalabilecek genellemeler koyar.

Bosinançlara, şu ya da bu şekilde belli topluluklara, zümrelerle aittir. İki ayrı topluma, aynı bir konuda zit iki inanca çok rastlanabilir. Örneğin Avustralya ve Tasmanya'da kız çocuklarının, Polinezya ve Kamçatka'da yaşılarının öldürülmesi doğal ve törel karşılanırken, Güney Amerika yerlileri ve Polinezyalılar çocukların sever ve korurlar, Tibet ve Çin'de yaşıcalar - Adeta kutsallaştırılarak - sayılır.

Bilimsel düşünce hatırları gönül gözetmez. Nesneldir, eleşticidir, her an denetlemeye

açıklır. Doğanın işleyişine ilişkin yasalar ya da bağıntılar, bir anlamda onları bulanların inanç, duyuş ve davranışlarından bağımsızdır.

Boşinançlar tartışmaya açık değildir. Büyücünün tablosu kulübese girip de ortağı kurcalayabilmek için insanın, ya duyarsızlığı son haddinde bir geri zekâ, ya da bu yüce kişinin makamına göz dikten, tutkulu bir cüretkar olması gereklidir...

Bilimsel düşünce, olguları, gözleme ve açıklama yollarını kapsayan hem eylemsel, hem de zihinsel bir süreçtir. Her yeni olgunun incelenmesi, ona ilişkin eski bilgilerin bir tür süzgeçinden geçerken, yapılan her yeni buluş da eski yargıların yeniden gözden geçirilip denetlenmesine neden olur.

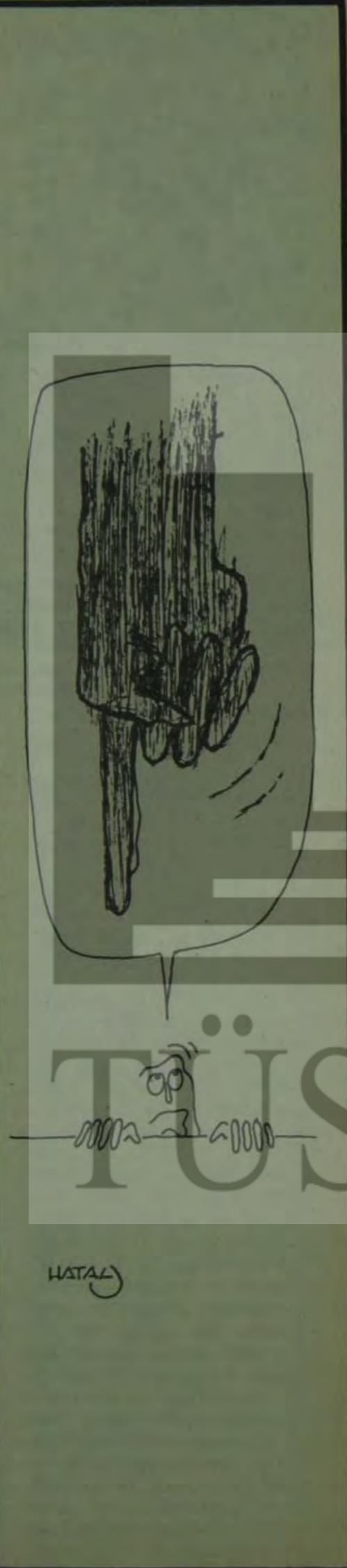
Boşinançlar, esnekliği olmayan dinsel, gizemsel söylemcilerin ürünü olup, korku, umut gibi ruhsal duygulara dayanırlar.

Bilimsel düşünce düzenli, kesin ve açıktır. Tek tek olgular içinde sorunu ilgilendirenleri seçip bunlarla eski bilgiler arasındaki nedensellik ilişkisini göz önünde tutar.

Boşinançlar, dağınık, ilişkisiz olgular arasında bağlar kurar, gerçekte varolmayan sanal öğeleri de kanıt olarak ortaya sürerler. F. Sagard'ın ilkellerin nedensellik ilişkisi Üzerine anlatıldığı şu olay oldukça ilginçtir: "Bir akşam Kuzey Amerika yerlilerine kendi ülkemdeki hayvanları anlatmak için, ateşin ışığında duvara tavşan gölgeleri düşürdüm. Ertesi günü herzaman fazla balık tutunca, bu bolluğa benim gölge resimlerim neden olduğunu sandılar ve her akşam aynı şeyi yapayıp diye başımın etini yediler..."

Bilimsel düşünce, olayları değerlendirdirken, tarafsız davranışmayı gerektirir, ayıp, yasağın tabu gibi kavramlardan oluşan boşinançlar, köksüz de olsa bir yan tutma görünümdedirler.

Bütün bu ayırmalar ve aykırılıklar, bir yaşama biçimini ve bir dünya görüşü seçeneğin toplumların nasıl bir yol ayrimında bulundugunu apak ortaya sermektedir. Bu iki yaklaşımın bilimselliği seçenekler, aydınlanma ve gelişme; boşinançları yeğ tutanlara, küflenme, yozlaşma ve çokme yolunu seçmişlerdir. İster toplumsal, isterse bireysel olsun, yürüyeceğimiz yolun geleceğimizi şimdiden belirlediğini hiç unutmamalıyız.

«İSTATİSTİKLERLE NASIL YALAN SÖYLENİR»

A. Sinan KORKUT

TOPLUMSAL bilimlerde benzetme yoluyla açıklanalar yapmaya çalışmak genellikle hep yanlış sonuçlar doğurur. Örneğin, toplumu tek tek ağaçlardan oluşan bir ormana benzetmek edebiyatta başarılı bir yöntem olabilir ama bu benzerlikten hareket ederek toplumların durumu veya davranış biçimleri konusunda sonuçlar çıkarmak doğru bir akıl yürütme biçimi değildir. Bu yüzden böylesine örnekleri dikkatle kullanmak gereklidir. Okuyucuların hoş Görüsüne sığınarak, anlatmak istedığım şeyler bir benzetme aracılığıyla anlatmak istiyorum. Bu benzetmede, benzette dışında, hiçbir amaç gütmemiği de özellikle belirtmek isterim.

Ölmek üzere olan bir hasta düşünün. Derdinin ne olduğu konusunda doktorların bir türlü anlaşamadığı bu hastanın durumunun çok yakından izlenmesi, kötüye gitmiş belirtileri ortaya çıkartıca derhal müdahale edilerek hastanın ölümün eşinden geri çevrilmesi gerekmektedir. Bu izleme işinin nasıl yapılacağı genellikle bütün doktorların bildiği bir konudur. Hastanın ateşinin, nabızının, tansiyonunun, kanının, idrarının vb. sürekli olarak kontrol edilmesi alışılmış yöntemlerle ve sağlıklı bir biçimde yapılabilir. Bu işlemler yapılırken, kendisini doktor olarak tanıtan bir kişi gelir de "şimdî başka yöntemler moda, sizinkiler eskidi; zaten İngiltere ve Şili'de de şimdî benim yaptıklarım uygulanıyor" derse ve bu yeni yöntemlerin tip kitaplarında yeri olduğunu söylese, o zamana kadar tedavi görevini üstlenmiş olan veya sırada bekliyen doktor-

lar hiç ölmazsa merak ettikleri için, bu yeni doktorun da işe karışmasına izin verebilirler.

Yeni doktor hastanın nabızını ölçmelik için kulak memesi tutar. Tansiyonunu belirlemek için burnunu sıkar, ateşini ölçmek için ayaklarını gidiklar ve diğer doktorların aklarına, hayallerine getiremeyecekleri şeyleri yaparsa bu merak yerini hızla hayrete bırakabilir: "Yahu, biz de pek cahilimiz, adam haklı galiba; ben de kandaki üre miktarının en iyi biçimde hastanın dışlerine fisketurularak saptanabileceğini bir zamanlar bir yerde okumustum ama herhalde unutmuşum" türünden özeleştiriler işitilebilir ve hatta bazı doktorlar sırı bilim adına bu yeni doktora yardımcı olmaya bile kalkabilirler.

Yeni doktor, hastalığın seyrini izlemeye kalktığı bu yeni yöntemlerden elde ettiği sonuçları yorumlama konusunda da tip bilimine yenilikler getirme iddiasında olabilir. Örneğin, "hastanın nabızı 15'e, tansiyonu ikiye düştü, nefes alıp almadığı da artık pek anlaşılmıyor" diyerek hastanın hızla iyileşmeye olduğunu ileri sürebilir. Diğer doktorların bir bölüm "Ee yanı aşksolsun, bir insanda bu kadar yetenek olur" biçiminde övgüler düberken diğer bir bölüm de

"Yahu bu adam doktor filan değil galiba" diyerek ciddi kuşkulara kapılabilirler. Yeni doktor ve arkadaşlarının mı yoksa kuşku duymaya başlayan veya ta baştan beri yeni doktora hiç inanmayanların mı haklı olduğu ise ancak hasta iyileşirse veya otopsiden sonra belli olur.

Bu örneği vermekle benzetme

dışında hiçbir amaç gütmemiş bir kere daha tekrarladıkten sonra ülkem ekonomisinin durumunu izlemek amacıyla kullanılan en belli başlı araç olan istatistiklere geçmek istiyorum.

Dünyadaki her ülke çok çeşitli konularda istatistik toplamak, düzenlemek ve yaymak için irili ufaklı örgütler sahiptir. Bu örgütlerin toplayıp kullanıma sunduğu istatistikler çok genel olabileceği gibi çok ayrıntılı da olabilir. Bazi ülkeler bazı konularda hiç istatistik toplamaz ve yayılmaz. Bunun nedeni minden bir tanesi, o tür istatistiklerin toplanmaya değer olmadığı kanısı olabilir. Veya böyle istatistikleri toplamak güç ve maliyeti yüksek çalışmalar gerektirdiği için bunları toplamaktan vazgeçilebilir. Diğer taraftan bazı ülkeler bazı istatistikleri kasıtlı olarak, yani bilerek toplamazlar. İşsizlik istatistikleri bunun bir örneğidir. Milyonlarca insanın işsiz olduğunun ve daha da kötüsü, bu milyonların her geçen yıl daha da arttığını resmen açıklaması, gerçekten de insanların yüzünün kızarmadan kabul edebileceği birsey degildir.

Toplanan ve toplanmasında yarar görülen bazı istatistikler ise, kaba tahminlere dayanır ve hatta bunların bazılarının kafadan atıldığı konusunda ciddi kuşkular vardır. Herhangi bir ildeki sayıının istatistik olarak resmi kayıtlara geçirilmesi, genellikle üç aşağı beş yukarı bir tahminin sonucudur ve üç aşağı beş yukarı yapılacak değerlendirmelerde bu nitelik gözönüne tutulmak koşuluya yararlı olabilir. Ama aynı ildeki tilki sayısını örneğin 129347 olarak veren bir istatistik, hiç kimsenin kuşkusunu olmasın, mutlaka hayal ürünüdür. Bu tür istatistikler ülkenin ekonomik durumu konusunda birincil öneme sahip değildir. Dolayısıyla, bu istatistikleri toplayanları da, düzenleyenleri de, yayınlananları da hoşgörübilez.

Daha yaşamsal gösterge nitelikinde olan istatistiklerin toplanması ve yorumlanması daha titiz biçimlerde yapılması gereklidir. Örneğin, aynı milli gelir tarihinden hareket edildiği zaman birbirinde farklı iki devlet kurumlarının aynı milli gelir sayısına ulaşması gereklidir ve eğer bu iki devlet kurumu gülünç olmak istemiyorlarsa (ki devlet kurumlarının gülünç olması çok kötü birşeydir) daha dikkatli ve titiz olmak zorundadırlar. Eskişehir ilindeki elma ağaçlarının sayısı

konusunda Devlet Planlama Teskilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü anlaşamıyorlarsa bu ayıptır ama çok önemli olmayan bir ayıptır. Bu iki kurumun milli gelir konusunda anlaşamaları ise ayıptan da ileri bir eksikliktr. Çünkü anlaşmazlık konusu olan milli gelir, ülke ekonomisinin gidişi konusunda mevcut en önemli göstergedir.

Üzerinde anlaşma sağlanmış bir milli gelir istatistikinin nasıl kullanılacağı da önemli bir sorundur. Milli gelirin 1980 yılında 15 basamaklı bir sayıdan 1981 yılında gene 15 basamaklı bir sayıya yükseldiğini söylemek ancak tarihi belgelere geçmesi açısından yararlıdır. Hiç kimse bu kadar büyük sayıları aklında tutmaz. Halbuki milli gelir 1980'den, 1981'e, örneğin, yüzde 3 veya yüzde 5 oranında arttı veya azaldı demek çok daha aydınlatıcıdır. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken bir nokta, milli gelirin ne kadar büyüğü konusunda pek yetkili olmayan devlet görevlerinin birbirlerini yalanlayıcı biçimde bir gün yüzde 3 ertesi gün ise yüzde 4.4 gibi değişik artış oranlarıyla kamuoyu önüne çekmamalarıdır. Bu kamu görevleri aynı derecede saygın kişiler olduklarına ve devleti temsil yetkileri de aynı olduğuna göre, halkın kime inanacağı konusunda tereddüte kapılmasını haklı görmeliyiz.

Herkesi çok yakından ilgilendiren fiyat istatistikleri de üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Enflasyonun hızlandığı mı yoksa yavaşladığını sorusuna cevap vermek oldukça güç bir iştır. Toplanan istatistiklerin doğruluğuna güvenilse bile enflasyon oranının ölçülmesinde hangi fiyat indeksinin en anlamlı sonucu verdieneni söylemek herkesin harcı değildir. Fiyat indekslerinin bir türü fiyat artışlarının etkisini abartır, bir başka türü ise bu etkiye olduğundan az gösterir. Fiyat artışlarının etkisini tam anlamıyla yansitan bir fiyat indeksi bulmak şimdije kadar kimseye nasip olmamıştır. Böylece inceleyip sık dokumasak olsun, Türkiye'de fiyat hareketlerini gösteren indekslerin bu teknik sorun dışında da güvenilir olmadığını söylemek gerekir. Geniş halk kitlelerinin refah düzeyindeki değişiklikleri bir yönyle (diğer yönünden aşağıda söz edeceğiz) iyi yansıtğını kabul edebileceğimiz geçinme indekslerinin durumu tam anlamıyla içler açıdı. Ortalama bir ailenin tüketim

harcamalarında hangi malların hangi ağırlığa sahip olduğu esasına dayanan bu indekslerin gerçekliği bu ağırlıkların doğru saptanmasına, harcama kalıplarının zaman içinde değişmesiyle birlikte ağırlıkların da değişmesine bağlıdır. Yani, eğer bir ailenin toplam harcamaları içinde kâbiber 1930 yılında yüzde bir ağırlığa sahipse, fakat bu ağırlık 50 yıl sonra bire düşmüsse, fiyat değişiklerinin refah düzeyi üstündeki etkisini gösterme iddiasında olan bir geçinme indeksi, bu değişikliği hesaba katmak zorundadır. Aynı şekilde, 1930 yılında bilinmeyen bir mal geçinme indeksinde hiç bir ağırlığa sahip değilken 50 yıl sonra aile bütçesinin, örneğin, yüzde 10'u mali satın almak için kullanırsa bu mal geçinme indeksine yüzde 10 ağırlıkla katılmalıdır.

İşte bizim geçinme indekslerimiz bunu yapmamaktadır. Örneğin, bundan 50 yıl önce ülkemizde tüp gaz yoktu ve kullanılmıyordu. Bu yüzden tüpgaz için yapılan harcamalar geçinme indeksi kapsamına almak söz konusu olamazdı. Ama bugün tüpgaz ülkemizde çok yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Bu yüzden de geçinme indekslerinde yeri olması gerekdir. Bazı kentlerimizde nerede ise aylık gelirin yarısına ulaşan kira harcamaları da geçinme indeksleri dışındadır. Bu örnekler daha artırılabilir. Söylemek istediğim şey, geçinme indekslerinin ölçmek istedikleri oğulları artık ölçemez duruma geldikleridir. Aynı gözlemler ülkemizde yapılan, daha bir çok fiyat indeksi için de geçerlidir. Bu indekslerle bakarak enflasyonun hızlandığı veya yavaşladığı yolunda sonuçlar çıkarılamaz, çünkü bu indeksler eğri büğrü olmuş bir cetvel gibidirler ve eğri büğrü bir cetvel ile ne kadar sağlıklı bir ölçme yapılabılır bu indekslerle de, fiyat değişiklikleri ancak o kadar sağlıklı biçimde ölçülebilir.

Hangi ülkede ve hangi yöntemlerle toplanırlarsa toplansınlar, kusur bulmak isteyen herkes her türlü istatistikte çok çeşitli kusurlar bulabilir. Bütün kusurlarına ve eksikliklerine rağmen istatistikler ölçüm yapmak, zaman içinde karşılaşmalar ve ileyi dönük tahminler yapabilmek için elimizde bulunan tek araç niteligidirler. Bu yüzden de son derece dikkatle kullanılmalı gerekir. İstatistiklerle nasıl "bilimsel" yalanlar söylenebileceği konusunda yazılmış ve bir kaç baskı yapmış kitapların da varlığı gözönüne alınırsa, zaten bir çok eksikliği olan istatistiklerin kullanılmasında gösterilmesi gereken titizlik büyük önem kazanır.

"İstatistikler nasıl kötüye kullanılabılır" sorusuna cevap vermek güç değildir. Çünkü çok sayıda örnek vermek mümkünür. İstatistiklerin en kötü kullanılma biçimi, kişinin kendi çırakları, özlemeleri ve beklenileri doğrultusunda istatistikler uydurması ve bu istatistikleri sanki gerçeği yansıtıyor gibi kamuoyuna sunmasıdır. İstatistik uydurmak için geçmiste olduğu kadar günümüzde de özel bürolar veya komisyonlar kurulmuştur. Ülke ekonomisine ilişkin canalıcı göstergelerin istenilen gidişi göstermemesi üzerine, bu göstergelerin istenilen yönde gelişigini ileyi sürebilmek, yani yalan söylemek için, ülkemizde eskiden olduğu gibi, şimdi de uydurma istatistikler düzenlenmektedir.

İstatistiklerin kötü kullanımı yalnız yalan söylemeye mümkün kılacak veriler uydurmak olmaz. İstatistik verilerden yanlıltıcı sonuçlar çıkarmak veya istatistikleri gerçekleri çarpıcı biçimde yorumlamak da kötü kullanmaya bir örnektir. Yukarıda eksikliklerine doğduğumuz fiyat indekslerinin gerçek fiyat değişikliklerini yansittıklarını bir an için kabul etsek bile, bu indekslerin şimdi kullanıldığı gibi kullanılması yanlışdır. Doğru biçimde oluşturulmuş fiyat indeksleri, fiyatların ne kadar arttığını veya azaldığını göstermekten başka hiçbir ise yaramazlar. Halbuki, fiyat indeksleri kuulanarak ölçülmem istenen olsa: halkın kitlelerinin geçinme düzeylerinin yanı refahların artıp artmadığıdır. Bunu yapabilmek ise ancak ve ancak fiyat indekslerinin yanı sıra gelir düzeyindeki değişikliklerin de hâsba katmakla mümkündür. Fiyatların sürekli olarak azalması bazı koşullar altında öngörecek bir başarı olabilir. Fakat fiyatlardaki azalmanın yanı sıra ortalamaya gelir düzeyi daha yüksek bir hızla azalıyorsa, o zaman ortada öngörecek değil utanılacak bir durum var demektir, çünkü halkın refah düzeyi giderek düşüyor demektir.

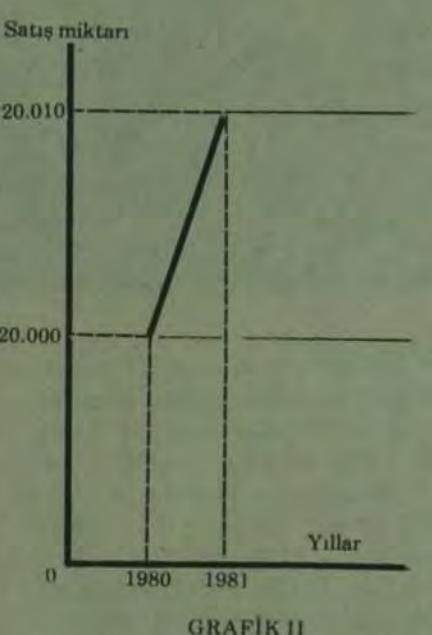
Diger taraftan, fiyatların sürekli olarak artması her zaman yerilecek bir ayıp değildir. Gelir düzeyindeki artış oranı fiyatlardaki artış oranından yüksekse halkın refah düzeyi artıyor demektir. Bundan çıkan sonuç ise, bugün ülkemizde yapıldığı gibi,

yalan yanlış derlenmiş fiyat istatistiklerini sürekli tekrar etmenin kamuoyunu yaniltmaya yönelik bir davranış olduğu ve gelir düzeyindeki değişikliklerden hiç sözetseden fiyat indekslerinin kendi başlarına çok fazla bir anlam taşımayacaklardır.

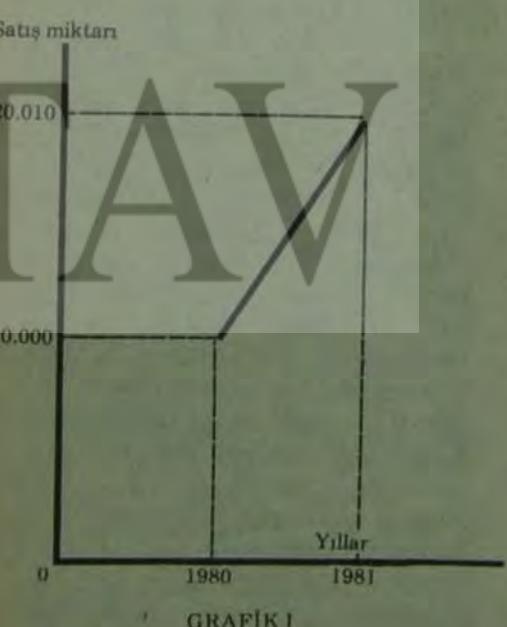
Ülkemizde istatistiklerin kötüye kullanılmasının bir başka örneği de, sürekli olarak ögünme vesilesi yapılan ihracat istatistikleridir. Ihracatta görülen ve "patlama" diye nitelendirilen artış gelecekte de sürüp sürmeyeceği, hem iç hem de dış konjonktürden kaynaklanan bir gelişme olup olmadığı sorusu sorulmadan "köşeyi dönüyoruz" çığlıklar atıp "ihracatımız su kadar arttı, bu kadar gelişti" demek insanın kendi kendini avutmaktan başka bir şey değilse, ancak kamuoyunu yaniltmak amacıyla yönelik olabilir.

Bu kötü niyeti daha iyi anlayabilmek için konuyu biraz daha derinlemesine incelemek gerecir. Önce, istatistik okuyan herkesin bildiği bir örnekle başlayalım. Herhangi bir göstergedeki artışın grafik olarak çizmek istedigimizi varsayıyalım. Diyelim ki bir malın satışı 1980 yılında 20.000 birim iken 1981 yılında 20.010 birime çıktı, yani bir yıl boyunca yalnız 10 birim artmış olsun. Eğer bu artışı çok büyük bir değişiklik gibi sunmak istiyorsanız aşağıda gösterilen grafiği çizmeniz yeterlidir:

bakışta farkedemeceğisi için, bu malın satışının bir yıl içinde gerçekten çok hızlı bir biçimde artmış olduğu izlenimine kapılabilir. Bu yanlış izlenimin nedeni 20.000 ve 20.010 arasındaki uzaklığın başlangıç noktası ile 20.000 arasındaki uzaklığa eşit olmasıdır. Daha da hızla yükselen bir grafik elde etmek isterseniz, dikey ekseni olduğu gibi bırakarak yatay eksende 1980 ve 1981 yılları arasındaki uzaklıği yarıya indirdiğiniz zaman grafik 2'yi elde edersiniz:

GRAFİK 1

GRAFİK 2

Grafik 1'e dikkatsizce bakan bir kişi, eksenlerdeki ölçükleri ilk

siniz. İhracat değerlerindeki artışın oransal olarak ifade edilmesi, yani "ihracatımız 1980'den 1981'e % 45 oranında arttı" demek çok aydınlatıcı değildir. Nasıl ki, fiyat indekslerinin ancak gelir düzeyindeki değişikliklerle beraber incelenmesi refah düzeyindeki artış veya düşüş konusunda bilgi veriyorsa, ihracat değerlerindeki değişimde ancak ithalat değerlerindeki değişimle birlikte ele alınırsa bir anlam tasır. Çünkü ülke ekonomisinin dış ilişkileri konusunda en önemli göstergesi olan "ticaret dengesi" (ihracat-ithalat) yalnız ihracat tarafından değil, ithalat tarafından da belirlenmektedir. Dolayısıyla, ithalattaki değişimde hiç söz konusu etmeden yalnız ihracatta ki artıştan dem vurmak bilgisizlikle değil, kasıtlı bir yaniltma amacıyla açıklanabilir.

Ihracattaki artış oranının yanı sıra, ithalattaki artış oranının vermek de yeterli değildir ve yanlış izlenimler elde edilmesine yol açabilir. Örneğin, "ihracatımız % 400 arttı, buna karşılık ithalatımız ancak % 100 arttı" demek kamuoyunu son derece büyük bir yanlışlığa sürüklüyor ve herkes ticaret dengesinde sanki bir iyileşme olmuş sanabilir. Halbuki ihracat 100'den 500'e artarken (% 400 artış) ithalat 1000'den 2000'e artmış (% 100 artış) olabilir ve ticaret dengesi eskiden 900 açık verirken bu açık 1500'e yükselmiş olabilir. İşte bu nedenle, milli gelir değişimleri konusunda basit bir oran çok şey anlatılabılırken, ticaret dengesini belirleyen ihracat ve ithalatın oransal değişimleri çok aydınlatıcı olmaktadır. Hele tek başına ihracattaki değişim, ticaret dengesi açısından, tümüyle anlamsızdır. Yapılması gereken şey ihracat ve ithalatın mutlak değerlerini vermek ve milleti hesap yapmak zahmetinden kurtarmak için ticaret dengesindeki açığı da belirtmektir. Eğer bu yapılmıyorsa ortada kötü niyet vardır, aldatmaca vardır.

Bu yazının başlangıç bölümündeki hasta adam ve doktor örneği birçok bakanlardan yanlışlıkla olabilir. Fakat bu örneğin bugünkü Türkiye ekonomisinin durumu ve onu iyileştirmek istediklerini ileri sürener ekonomi dahileriyle çok yakın benzerlikler gösterdigine eminim. "Katladık; köşeyi dönüyoruz; acayı kalkınyoruz" diyenlerin neyi katladıklarını, hangi köşeyi döndüklerini çok iyi bildiklerinden emin olduğum kadar...

EVRİM TEORİLERİNİ ÇARPITMA ÇABALARI II

Serol TEBER

SOSYALDARWİNCİLİK, bilimsel olmayan, mekanik, gerici bir ideolojidir. Darwin'in, bitkilerin ve hayvanların gelişmelerinde ve değişimlerinde neden olarak önerdiği "doğal ayıklama", "varoluş savaşı" gibi kavramları mekanik bir biçimde alıp bilimsel özlerinden çarpıtarak insanın ve insan topluluklarının gelişmelerine, sorunlarına uygulamayı amaçlar. Tüketim toplumlarda sosyaldarwincilik aracılığı ile sürdürmeye olan pazar savasına "herkesin herkese" ya da daha doğru bir deyişle "güçü gücü yetene" görüşüne dayanan biyolojik kökenli toplumsal bir ideoloji oluşturulması öngörmektedir...

Sosyaldarwincilik 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle ilk kez İngiltere'de ve kapitalizmin göreceli liberal -özgür gelişim aşamalarındaki pazar-sömürge savaşlarının sürdürüğü fakat yeni boyutlarda gelişmelere gebe olduğu dönemlerde biçimlendirilmeye başlanmıştır.

Kapitalizmin, daha sonraki aşamasını oluşturan emperyalizm

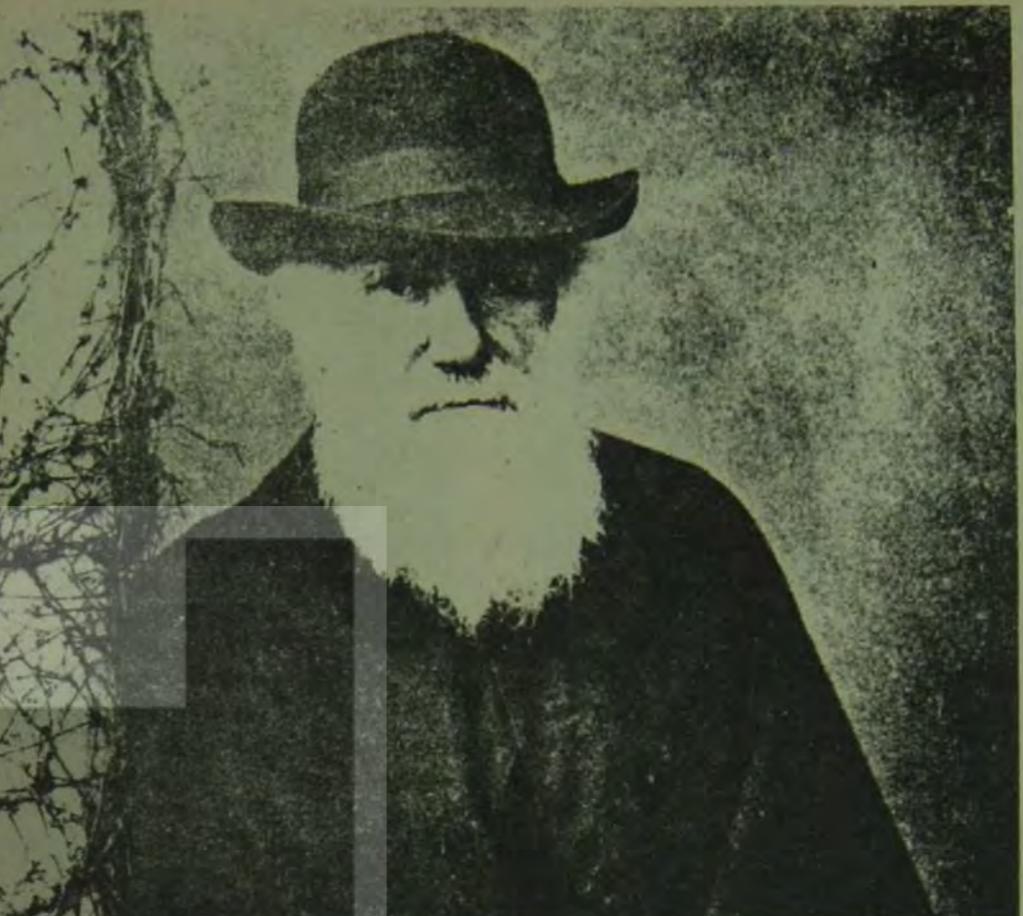
döneminde sosyaldarwincilikten daha da gerici bir burjuva ideolojisini olan biyolojizm gelişmeye başlamıştır. Kuşkusuz, sosyaldarwincilik ve biyolojizmin birbirleri ile çakışan pek çok yanı vardır. Biyolojizm, sosyaldarwinciliğe göre daha sonraki on yıllarda ve kapitalizmin, emperyalizm-tekelci kapitalizm aşamasındaki bir burjuva toplum ideolojisi olarak sosyaldarwinciliğin üzerinde şekeitenmeye başlamıştır. Biyolojizmde, doğada, bitkiler ve hayvanlar dünyasında saptanmış sözde kimi değişmez doğa yasalarının, olduğu gibi, hemen hiç değiştirilmeden mekanik bir şekilde --ve maddenin bu iki temel değişik hareket biçimleri arasındaki niteliksel farklar gözardı edilerek insan topluluklarına uygulanması amaçlanmaktadır. Burada gerek bilimsel, gerekse toplumsal gerçekler kaba ve gerici tavırlarla çarpıtılmaktadır. Bu çarpık, gerici, sözde bilimsel kökenli savlara göre sadece güçlerin yaşamaya hakları vardır.

Bu gelişmelerin uzantısında,

ırkıçılık ya da daha doğru bir deyişle "yeni ırkıçılık" değişik görünümle ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ırkıçılık, sosyaldarwincilik ve biyolojizm gibi gerici burjuva idolojileri ile büyük ölçüde birleştirilmeye çalışmaktadır. Amac, kuskusuz sömürütücü sınıfı egemenliğini sürdürmesine biyolojik bir temel, biyolojik bir ideoloji sağlama uğraşıdır. Böylece sömürgecilik daha "ahlaklı ve bilimsel" bir görünüm sokulmaya çalışmak istenmektedir. Emperyalist savaşlar, sömürge kıymaları, sınıf savaşları gibi toplumun emekçi katmanlarına uygulanan baskları açıklayacak, sözde haklı gösterecek biyolojik bir temel aranması amacı güdürlür. Günümüzde ırkıçılık özellikle Ulusal Kurtuluş Savaşı vermekteden halklara karşı kullanılmaya çalışmaktadır, renkli derililere karşılık ya da yabancı düşmanlığı yolu ile de gerçekte yaygın bir işçi sınıfı düşmanlığı yapılmak istenmektedir.

İlkel komunal örgütlenmelein çözülmeye başlaması, toplulukların sınıflara ayrışmalarıyla köle sahipleri (başkalarını çalıştırarak yaşamalarını sürdürmeleri) sömürülerini haklı gösterecek kimi kanıtlar arama çabasına gibidir. Yönetenlerin yönetilenlere örneğin, köle sahiplerinin kölelere göre daha üstün insanlar oldukları savları binlerce yıl önceinden beri söylenenegelmektedir. Köleci Yunan toplumlarda özellikle Platon ve Aristoteles gibi bilgeler açıkça köle sahiplerinin yanında yerlerini almışlar, köleci toplum-düzeninin sistemli bir felsefesini yapmayı üstlenmişlerdir.

Yunan devletlerinin, köle sahiplerinden yana olan bu "resmi filozofları" kölelerin, köle sahiplerinden ayrı bir "doğadan" geldiklerini, ve daha aşağı bir "yapıda" -Aristoteles'in tanımlamasına göre- "konusan aletler" olduklarını belgelermeye çalışmışlardır. Anımsanacağı gibi Aristoteles insanların doğuştan eşit olmadıklarını, ve kimilerinin köle, kimilerinin ise efendi olmak için dünyaya geldiklerini söylemiştir. Köleci toplumların resmi savları na göre, bedensel ve ruhsal yönden yetenekli insanların, diğerlerinin, kölelerin, çalışanların üzerinde söz söylemeye, onların yazgularını belirlemeye doğal hakları vardır. Bu doğal bir yasadır. Köleci toplumların bu doğa felsefesi, kuşkusuz bütün köleci sosyo-ekonomik kuruluş döneminin de benimsenmiş, resmi görüş olarak yasallaştırılmaya çalışılmıştır.

Charles Darwin

mıştır.

Daha sonraki feodalizm dönemlerinde de tipki köleci dönemlerde olduğu gibi insanların, bir beyin ya da bir kralın himayesine girmesinin de bir doğa yasası olabilecegi öne sürülmeye çalışılmıştır. Rousseau'un belirttiğine göre Grotius, "... Bir insan özgürlüğünden vazgeçip bir efeninin kölesi olabiliyor da neden bütün bir ulus kendi özgürlüğünü aktarıp bir kralın buyruğuna girmesin..." diye yazmıştır.. Bu tür düşünürler göre, insanlar bir takım evcil hayvan sürüleri gibi gruplara bölünmüştür; her birinin başında da onu parçalayıp yemek için koruyan bir baş vardır. Nasıl, çoban, sürüsüne göre fistık bir yaradıltıysa, insan sürülerinin çobanları olan basları da (krallar, soylular) uyruklarından (çalışanlardan, emekçilerden) daha üstün yaradılistadırlar. Feodal sosyo-ekonomik çagliarda, yöneticilerin (sömürüklerin) "doğalarının" ayrı ve "asil" bir kökendengeldiği savı yaygınlaştırılmak istenmiştir. Bu "asil kanlılar" günümüz koşullarında bile, son bir çabayla, çalışan insanlarla kurdukları ilişkilerde "asil kanlarının" bozulmasına büyük bir özen göstermeye çalışmaktadır.

Burjuva devrimi ile birlikte, sorun daha değişik biçimlerde fakat asıl özü bozulmadan ele alınmaya başlanmıştır. Burjuva toplum kurmcılarından, ünlü

karmaya başlamıştır.

Darwin'in savlarının sosyaldarwincilik olarak ilk kez İngiltere'de çarpıtılmaya başlanması kuşkusuz rastlantı sonucu olmuştur.. Bu süreç içinde İngiltere dünyada ilk kez kapitalist toplumsal örgütlenmeyi oluşturmaya başlamıştır.

Artık İngiltere'de toplum içindeki tüm insanı değerler topdan ortadan kaldırılma süreci içine girmiştir. Marx ve Engels bu yeni durumu daha 1848 yıllarında betimlemeye başlayarak, "... burjuvazi üstünlüğü ele geçirdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, romantik ilişkilere son verdi. İnsanı doğal efendilerine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı. Ve insan ile insan arasında çıplak özükardan, katı nakit ödemeden başka hiç bir bağ bırakmadı. Dinsel tutkuları, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın, ilahi vecde gelmelerin, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri değişim değerine indirdiği ve sayısız yok edilmez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o tek insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu..." diye yazmıştır. Bu gereksimler uzantsında burjuvazi Malthus'un, Auguste Comte'un, Spencer'in, Darwin'in savlarının kimi bölgelerini çeşitli biçimlerde ve de kendi amaçlarına uygun olarak karıştırıp, saptarak sosyaldarwincilik, biyolojizm ırkıçılık görünümü altında biyolojik kökene dayanan ideolojiler hazırlamaya başlamıştır.

Bu gelişme süreci içinde, Darwin'in yeğeni Francis Galton (1812-1911) sosyaldarwinciliğe ve biyolojizme yeni bir temel hazırlama çabası içinde soruna genetik (kalıtmış) yönden yaklaşımaya başlamıştır. Galton yaptığı araştırmalarda, başarılı, yetkin insanların, bankerlerin, sermaye sahiplerinin, politikacıların kanlarında sıradan çalışan insanlardan sözde daha üstün yanları, "özellikler" saptadığını savunmuştur. Galton'a göre, sömürülerin kanlarında sömürülenerlere oranla, üstün irkların kanlarında geri kalmış sömürge halklarının kanlarına göre "önemli ayrıcalıklar, üstün yanlar" bulunmaktadır. Bu temelsiz araştırmalarına dayanarak, Galton, etkinliğini kimi gerici çevrelerde bugün bile sürdürden Eugenik-Rassenhygiene kavramını ortaya atmıştır.. Böylece temiz, saf, üstün kanlı sınıflar, ülkeler, halklar kanlarının bozulmasına olanak verme-

melidirler. Bunun için "savaşmak" doğal bir zorunluluktur. Bir "ahlak" sorunudur. Böylece soyaldarwinciligin, biyolojizmin, irkçılığın "ahlakı" da geliştirilmeye başlanmıştır.

Galton ve yandaşlarına göre, yeteneklerin yeteneksizlerden; işverenlerin işçilerden; bilgilerin bilgisizlerden korunması gerekmektedir.. Bu bir doğa yasasıdır.. Bu bir doğa "ahlakıdır". Galton ve Wallace, vahşilerin, bedence ve akılca zayıf olanların "doğal olarak ayıklanmalarına, ölüp ortadan kalkmalarına" karşılık gelmiş ülkelerin yardımını ile yaşatılmaya çalışılmalarından yakınmışlar; örneğin, Galton, dertsiz, pis ve kanaatkar İrlanda-hıların tavşanlar gibi çoğalmalarına sınırlenmiş ve "..Allahtan, çok doğuran bu ölçüsüzlerde, köylülerde, işçilerde yüksek ölüm oranları temiz İngiliz ırkının bozulmasını önüyor" diye yazmıştır..

Soyaldarwincilere göre uygar insanların soyları her geçen gün tehlkiye girmektedir. Bulara göre evcil hayvanların üretilmelerinden biraz anlayan bir kimse en kötü hayvanların (burada köylüler, işçiler, emekçiler kasıtlılmaktadır) üretilmesini onaylayacak kadar deli olamaz; bozuk kanlı, bozuk genli işçilere, köylülere, sömürge halklarına karşı savaş bir insanlık ve ahlak borcudur. Doğa yasasıdır.. Daha sonraları, gene bir İngiliz genetikisi olan Darlington, ortaya genetik genciliğin (genetik determinasyon) kavramını getirmiş ve "insanlar toplum içinde kanlarının niteliğine, genetik olanaklarına göre ayrırlar; bazı insanlar yönetmek, kumanda etmek, bazılarıya yönetilmek için doğmuşlardır..." demiştir. Fakat bu savlara karşın, örneğin ABD'de yüzbinlerce beyaz ve zenci asker üzerinde yapılan "araştırma malarda" beyaz ırk üstün kılan "nedenler" bir türlü saptanamamıştır..

Bu tür çarpılmış sözde bilimsel verilere dayanılarak, "genetik" olarak yeteneksizlerin, iş yaşamındaki başarısızların, geri bırakılmış ülkelerin halklarının, işçilerin çoğalmalarına, toplum içinde önemli yerlere gelmelerine olanak verildiğinde "toplumsal ve ruhsal bir soysuzlaşmanın" kaçınılmaz olacağı ön görülmektedir.. Burada en büyük tehlike olarak, yetenekli insanların, "entellektüllerin" az çocuk yapmalarına karşı işçilerin, geri bırakılmış ülke halklarının çok çocuk yapmaları ve bu yoldan toplumu genetik bir

soysuzlaşmaya ittikleri savunulmaktadır.. Bu nedenle de, yeteneksiz, aşağı katmanların kısırlaştırılmaları, çoğalmalarının önlenmesi, buna karşılık yüksek katmanların çok çocuk yapmalarının sağlanması gibi "Önlemler" önerilmektedir. Bunları savunan kapitalist toplumların sözcüleri, insanların toplumsal konumlarını, onların üretim araçlarının mülkiyeti ile olan ilişkilerinin "genetik birikimlerden" çok daha fazla etkilediğini görmek istemektedirler. Kurkusuz, burjuva ideologlarının, sözde bilim adlarının, burada "yetenek", "saf kan", "olumlu genetik yüküllük" dedikleri şeyler kapitalist sermaye birikimleridir. Irkı ve insan soyunu korumaktan amaçladıkları da, sermaye sahiplerini korumaktır. Burjuva ideologları, halk yığınlarının her zaman kücümsemeler, onları, sermayenin emrinde, çalışan "konuşan aletler" olarak görmek istemişlerdir.. Henry Ford, "ideal bir fabrika işçisi iyi yetiştişmiş bir maymundur" demiştir.. Alman filozofu Nietzsche için halk yiğinları "..kendisinden birşeyler yapılabilen bir malzeme, heykeltraşının kendisini bekleyen taş yiğinidir".

Geçen yüzyılın son on yılında kapitalist sosyo-ekonomik yapı içinde, özünde aynı kalmakla birlikte, öneği yeni gelişmeler olmuş, göreceli rekabet koşulları yerini, kendi karşıtları tekellerin kuruluşlarına bırakmaya başlamıştır. Bu yeni gelişmelerin uzantisında toplumların her alanında ama özellikle sömürgeerde, dünya pazarlarında eskiye oranda çok daha kıyasıya bir "pazar" ve "varoluş savaşı" başlamıştır. Pazar alanlarının, sömürgelerin yeniden paylaşılması sorunu ya da özcesi SAVAS tekneli kapitalist sistemin en dirimsel sorununu oluşturmuştur. Bu koşullar altında, soyaldarwinciligin yaşam alanı ve var oluş savaşı yeni koşullar altında ve eskiye oranda çok daha sert biçimlerde ortaya konmaya başlamıştır. Örneğin, İngiliz emperyalizminin sözcülerinden Rhodes Cecil "biz İngilizler, herhalde dünyada ilk ırkız. Eğer biz dünyaya egemen olursak, bütün ırklar bizim gibi gelişirler.. Bunun için pazar olarak ekilebilecek tüm alanları egemenliğimiz altında toplamamız gereklidir" diyordu. Cecil, ayrıca, gelişen yeni dünya koşullarını da göz önüne alarak, tüm beyazların ya da daha iyisi tüm Anglo-Saksonların bir örgütlenme altında toplanmalarını öneriyordu. Benjamin Kidd, 1894-

lerde yayınladığı "Toplumsal Eviron" adlı yapıtında İngilizlerin dünyasının ilk ırkı ve İngiliz emperyalizminin de özgürlük ve insanlık demek olduğunu savunmuş, fakat bununla yetinmeyeip gene debu politikaya ahlaksal" ve "dinsel" bir temel gereke bulmanın yararlığını vurgulamıştır. Londra Üniversitesi çevrelerinden Charles Harvey, 1904 de yayınlanan "İngiliz Politikasının Biyolojisi" adlı kitabında ünlü Bio-politiker, kavramını getirerek, biyoloji bize pazar kavgasını öğretmektedir, gücünün gücsüz yemesi, doğa yasası tüm canlılar, tüm örgütlenmeler için geçerlidir" demiştir.

Bio-politikerlere göre bu tür savların temel "ahlakları" aksıktır: silah ve varoluş savaşı.. Bu "ahlakı" savunmak için yeterli örnekler doğada, hayvanlar ve bitkiler dünyasında çokça bulunmaktadır.. "ekonomik ve askeri gelişme, savaş ve gücsüzlerin, yeteneksizlerin yok edilmesi.. İşte" deniliyor "İngiliz dış politikasının ahlakı". Artık gelişen emperyalizm koşullarında, savaşın ve savaş araçları üretiminin tekneli kapitalizmin temelini oluşturduğu görülmüştür.

Bu görüşün savunucularından Wyatt Haralt, "Zafer, ruhsal ve bedensel yeteneğin, gücün sonucudur. Sağlıklı uluslar, zafer için her yöntemi uygulayabilirler. Ahlat onlara yol gösterir" demiştir.. İngiliz askeri yazarlarından silah yapımının dostu Murray Stewart 1905 de yazdığı "Anglo-Saksonların Geleceği" adlı yazısında ".. doğada ilerlemenin karşılığı savaştır; bu yolda sınıfal tartışmaları bir yana bırakı.. Sendikaların da bu savaşı desteklemeleri gereklidir.. Amaç, yaşam alanını savunmak.. Herşeyin başı İngiliz ırkının geleceğidir.." diyordu.. Sidney Low, "... zorlulu biravaş, cerrahi bir operasyondan daha kanlı, vahşi değildir.." diye vurgulamıştır. Lord Baden Powell İngiltere'de izcilere karşı yaptığı bir söylevde "... futbol iyi bir spordur. Fakat insan avcılığı diğer tüm sporların en iyisidir." demiştir.. Kuşkusuz bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat asıl ilginç olan, ingiliz sömürge imparatorluğunun çözülmeye başlamasıyla birlikte, İngiltere'nin eski konumunu üstlenen Amerika'nın sömürgecilikle birlikte soyaldarwincilik ve biyolojizm gibi biyolojik kökenli ideolojileri de ardıcıl savunmaya başlamasıdır.

Örneğin, 1. Dünya Savaşı öncesi 1914 yılında yapılmaya çalışılan kimi göstergemelik de olsa barış toplantıları arasında Amerikalı general Leonard Wood, "savaşı önlemek doğa yasalarını yansızlaştırmak, nötralize etmek kadar zordur. Bu yasa, yeteneklerin yaşamı demektir" demiştir. İngiliz emperyalizminin görevi gerilemeye başlasından sonra Amerikalılar kendilerini "üstün kanlı", "fatih ırk" gibi görmeye ve bunun kendilerine tanrı vergisi bir armağan olduğunu söylemeye başlamışlardır. Ki mi Amerikalı burjuva ideologları "kanımızın bu yeteneklerini kullanalım, yeni ülkeleri pazarlaştıralım.." derlerken, Theodore Roosevelt, sorunu bir kara gıldürü örnegi olarak sözde çağın koşullarına uygun bir biçimde söylemeye çalışarak "tüm İngilizce konuşanlar üstün ırktır" demiştir.

Kuşkusuz, irkçılığın 2. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nda ulaştığı boyut ve sergilediği içrenç görünüm tümümüzün belleklerinde tazeligi korumaktadır. Bu konuda sorunu tüm çiplaklııyla anlatır nitelikteki iki resmi belgeyi anımsamanın yeterli olacağı kanısındayız.

Hitler 2 Ekim 1940 tarihinde verdiği özel emirde... "Polonyalılar özellikle aşağılık işler için yaratılmışlardır. Onlar için kalkınma söz konusu olamaz. Polonya'da düşük yaşıntı standartının yükseltilmesine izin vermek gereklidir. Polonyalılar tembeldirler. Onları çalıştmak için zor kullanmak gereklidir. Polonya tarifimizden yalnızca usta olmayan işçiler için bir kaynak olmalıdır. Almanya'nın her yıl gereksinimi olan işçiler oradan sağlanmalıdır... Polonyalı papazlara gelince, halka ne söylemelerini istiyorsak onları söyleyeceklerektir. Eğer işçilerde başka türlü davranışın çıkarsa hemen icabına bakacağınız. Papazın görevi, Polonyalıların ıysallığını, aptallığını ve sersemliği sürdürmektedir.. Polonyalıların bir tek efendileri vardır: Almanlar.. İki efendi yan yana bir arada yaşayamaz. Onun için Polonya aydın sınıfını temsil eden herkes yok edilecektir. Zalimce bir iş ama, yaşamın yasası budur.." demiştir. Nazilerin Ukrayna'daki temsilcisi Erich Koch 5 mart 1943'de Kiev'de yaptığı konuşmada, "Biz efendi ırkız. Rejimimiz sert fakat adildir. Ülkede ne varsa silip süpureceğiz. Ben buraya mutluluk dağıtmaya gelmedim. Biz üstün ırkız. En

düşük seviyedeki Alman işçilerinin bile buradaki halktan ırk ve biyoloji bakımından bin kat daha değerli olduğunu unutmamalıyız. Slavlar bizim için çalışacaklar. Onlara gereksinmemiz kalmadığı zamanlar olabilirler.. Sağlık ekiplerine gerek yoktur.. Slavlar çoğalmamışlardır.. Eğitim sakıncağıdır. Yüze kadar saysınlar yeter. Her okumuş insan yarının düşmanıdır. Dini onlara bir oylanma aracı olarak bırakacağız. Yiemeceğe gelince gereğinden fazlasını almayıacaklar.. Üstün olan bizlerdeki rekabet koşullarının süregi dönenlerde, işletmelerin yerine düzeye bir talep, pazar, tüketici kitlesi bulunamazsa fiyatlar düşecektir, üretilen mallar elde kalacak ve bütün bunlar tekellerin, kapitalist sosyo-ekonomik kuruluşun sonu olacaktır. Özellikle tekneli kapitalizm döneminde krizlerin sıklaşması, yoğunsal işsizliklerin yinelenmesi, sürekli kazanması, sürekli artan fiatlar ile kapitalizmin güçlenen "refah toplumu" olmadığı anlaşılır. Kapitalizmin daha önceki göreveli rekabet koşullarının süregi dönenlerde, işletmelerin yerine düzeye bir talep, pazar, tüketici kitlesi bulunamazsa fiyatlar düşecektir, üretilen mallar elde kalacak ve bütün bunlar tekellerin, kapitalist sosyo-ekonomik kuruluşun sonu olacaktır. Önce biz geliriz.." demiştir.

Kapitalizmin başlangıç dönemlerinde pek çok gözlemci yeni ekonomik-politik gelişmelerin görevli ilerici yanlarına sahip çıkmışlar, bu yeni düzenin toplumlara mutluluk getirebileceğini düşümlerlerdir. Fakat zaman onların bu tür iyimser eğilimlerini doğrulamamıştır. Geçen süre içinde insanların çalışma ve yaşam koşulları beklenen ölçülerde düzelmemiş, tersine göreveli kötülüğün toplumsal gelişmeler, kapitalizmin devri ve sürekli krizlerinin onun yapısı gereği ortaya çıktıgı yoldaındaki savları doğrulmuştur..

İçinde yaşadığımız yüzyılın başlarında itibaren sermayenin birikimi çok hızlanmıştır. Gelişen bu sermaye birikimi özellikle az sayısındaki tekellerde toplanmaya başlamıştır. Bu tür işletmelerde çalışma çok daha üretken olduğundan buralarda üretimin temerküzü çok hızlanmış ve bütün bu gelişmeler kapitalizmin teknelleme sürecini artırmıştır. Tekeller, bu dev işletmeler, yaşayabilemek için çok fazla miktarda üretimde bulunmak ve bunları pazarlamak zorundadırlar. Kuşkusuz, amaçlanan bu düzeydeki üretimler de ancak olağanüstü bir talebin bulunduğu zamanlarda

Fakat herseye karşın tekneli kapitalizm dünya ölçünde amaçladığı gelişimlere ulaşamamıştır. Büyüme hızı sırata düşmüş, üretim gittikçe artan oranlarda toplumsallaşmasına karşı, sermayenin az sayıda ellerde top-

lanma süreci ve temel çelişkisi keskinleşmiştir. Burjuva ideologları, bu koşullar altındaki kapitalist toplumu artık dolaylı savunmanın olanaksızlığını görek, tarihsel olarak çözülmekte olan bu sosyo-ekonomik kuruluşun çözümlüs nedenlerinin sorumluluğunu, eskiden yaptıklarından daha çok olarak, insana, toplumdan yaşılmış "soyut insana" indirgemeye çalışmaktadır. Burjuva yanlılarının eski iyimserliklerinin yerini artık yoğun bir kötümserliğin almaya başladığı gözlenmektedir.

Hic olmazsa dünyanın bir bölümünde "yetenekli ve temiz kanlı" kapitalistlerin erki ve egenliği ele geçirmelerine karşın, kapitalist sosyo-ekonomik kuruluş çökme sürecine girmiştir. Fakat burjuva ideologları bu tarihsel evrim sürecinin dünyann çokluğu, insanlığın yok oluşu olarak göstermek istemektedirler. Bu koşullar altında emperyalizm, tekeli kapitalizmin gelişimi ile birlikte eskinin göreceli de olsa liberal koşulları ortadan kalkmaya, bunun yerini daha da acımasız bir saldırganlığın almaya başlığı gözlenmektedir.

Dünya pazarlarının yeniden paylaşılması söz konusu olmakta, fakat sömürgeler, "yaşam alanları" büyük güçlüklerle hatta soykırımları denemeleri ile bile korunamaktadır. Saldırganlık ileri derecelerde artmıştır. Fakat her seye karşın ulusal kurtuluş savaşları tüm dünyayı sarmış, önlmesi, kısıtlanması olanaksız boyutlara ulaşmıştır. Bu koşulla, tekeli kapitalizmin, eskiden olduğu gibi "doğal ayıklanmayı" bekleyecek zamanı kalmamıştır. Artık burjuva ideologları "doğal ayıklanmanın" yerine yapay bir yoketme (Kunstliche Auslese) ile soykırımları, sınıf savaşlarına katılanların, toptan ortadan kaldırılma düşleri ile kendilerini ancak ayakta tutabileceklerini düşünmektedirler. Kuşkusuz bu tavırı uygulamada burjuvazi tarihsel bakımdan geç kalmıştır. Gelişen yeni dünya koşullarında kapitalizmin istediği her yerde dilediğince hareket etmesine engel olacak yeni güçler gelişmiş, dünyyanın dengesi tekellerden değil, çalışanlardan yana ağır basmaya başlamıştır. Özcesi, artık kapitalizm dünyyanın yazısını belirleyecek konumunu tarihsel olarak yitirmiştir. Artık, günümüz yerküresinin her bir kösesinde olacak herhangi bir harekette tüm dünya halklarının da söyleyecek sözleri vardır.

Bu koşullar altında kapitalist toplumun geleceğinden söz etmenin olağanızlığı açıkça görülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda burjuva ideologları artık "tek başına insan" faktörünü ele almaya, bu konuyu işlemeye başlamışlardır. Bunlara göre, insan içinde yaşanan bu karmaşık koşulların altından kalkabilecek güçte değildir. İnsanın yapısı, yetenekleri gereği bu karmaşık durumu aşamaz... İnsan, yeteneklerinin, olağanlarının sonuna gelmiştir.. Ortaya çıkan soruların altından kalkmasına insanın doğası olanak veremez.. İçinde bulunan tarihsel koşulların toplum bilimsel analizini yapamayan, yapmak istemeyen burjuva ideologları, bunun yerine "soyut insanın, "insan faktörünü" tarihten, toplumdan, sınıflardan yataklanmış insanların sözde "bilimsel" biyolojik analizlerini yapmaya ve bunlardan kimi değişmez doğa yasaları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu savlara göre tüm toplumsal krizlerden, işsizliklerden, fıt artılarından, militarizmin tırmışından, savaşlardan, soykırım denemelerinden kapitalist sosyo-ekonomik kuruluş değil, "insanın doğası" sorumludur. Bunlara göre, insanlarla hayvanlar arasındaki fark sadece görünüştedir; nicelikseldir. İnsanların ve hayvanların özleri ayndır.. İnsanlar, "çıplak maymundurlar", "vahşi maymundurlar".. Burjuva ideologları içinde yaşanan toplumsal sorunları açıklamak için genellikle toplumbilimsel kavramları kullanmaktadır. Kaçınmakta, bunların yerine biyolojik kavramlar koymaya çalışmaktadır. Bunlar, kapitalizmin çokıntı dönemlerinden dönemin ana çelişkilerini değil, toplumu yöneten, yöneten ve çalışanların yeteneksizliklerini sorumlu tutmaya çalışmaktadır. Buna göre, toplumsal krizlerin ana nedeni yetenekli "supermen"lerin yokluguştur.. Toplumsal krizlere yeteneksiz insanların çoğalmaları neden olmaktadır. Aşağı tabakadan insanların çok çocuk yapmaları dünyayı, temiz ve saf kanlı ırkları bozduğu, yozlaşdırığı gibi saldırganlıkların, savaşların da öz nedenini oluşturuğu savunulmak istenmektedir.

Burjuva ideologlarının kanılarına göre, bütün bu bozuk gelişmelere karşı kesin önlem, ancak supermenlerin çoğaltılması ve toplumların menejerlere teslim edilmesiyle alınabilir. Bunlara göre, toplumlar menejerlere tes-

lim edilip, insanların yerine otomatlar konduğunda bütün toplumsal bozuklukların önüne geçilebilecektir.

Kapitalist dünya içinde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra düşlenen "mutlu" toplumsal düzenler kurulamayınca, içinde bulunulan olumsuz koşullara çözüm aramak için 1962 yılında Londra'da CIBA konserni tarafından düzenlenen ve insan ve insanın geleceğinin ana konu olarak seçildiği büyük bir toplantı düzenlenmiştir. Tüm gözlemcilerin vurguladıkları gibi, burada asıl sorun olarak insanın değil, kapitalizmin geleceği tartışılmıştır. Bu önemli toplantıda, insan ve insanın geleceği için önem olarak sosyaldarwinciliğin, böyölüzimin irkçılığının, içinde bulunan yeni koşullara göre yeni boyutlarda ele alınması ve çağımızda yükselen toplumsal devrimlere karşı "biyolojik devrimler" ile karşı konulabilmesi öngörlüktür. Tekeli kapitalizmde sosyalizme geçiş döneminin sürdürülen dünyamızdaki toplumsal devrimlere karşı ancak biyolojik devrimler alternatif olarak gösterilebilmektedir. Burjuva ideologları, çalışan, dolaylı olarak bulunan insanları yok sayıp, tüm düşlerini süpermanlere, menejerlere dayandırmaya çalışmaktadır.

Kapitalizmin bu "seçkinler" teorisine göre toplumların geleceği supermenlerin menejerlerin bizi kim köşe yazarlarının da savunduğu gibi "toplumun yüzde beslerinin çoğalmalarına, toplumlarda etkin yerler almalarına bağlıdır.. Toplumları ancak bu seçkin insanlar kurtarabilir.. Basit insanların barbarlıklarını, savaş çırkama istemelerini, saldırganlıklarını ancak bu supermenler menejerler önyeleyebilirler. Kapitalist sistemin savunucuları geleceğin sosyalist toplumunu yadsıyrarak onun yerine "sanayi toplumunu" ve sosyalist toplumun insanların yerine de yeni bio-teknik yöntemlerle, genetik bir "Alchemie" ile yetiştirebileceklerini düşledikleri supermenleri ön görmektedirler.. Buna göre, günümüz insanı Homo sapiens'lerin yerine "makine insanlar", Machi-ne-sapiens'ler gelişmektedir.. Evrimin gelecekteki aşamasının insan-makine sentezinin uzantısında olacağı ve yeni "üstün insanların (Übermenschen)" geliştireceği varsayılmaktadır.

Bilimsel teknik devrimin ve rileri, kavramları çarpıtlarak, bunları biyoloji ile bağlantılıları abartılarak biyolojik-teknik dev-

rimler şeklinde gösterilmek istenmektedir. Böylelikle geleceğin insanların sibernetik ile insan organizmasının karışımından, senteziinden olusacağının sanılan Siborg'ların ya da Kyborg'ların oluşturacağı varsayılmaktadır.. Artık giderek, sıradan insanları, otomatların, ya da otomat biçimine boşalmasından kaynaklanmaktadır. Bu savlarıyla Freud, gerek Birinci ve gerekse İkinci Dünya Savaşlarını saldırganlık içgüdülerinin dünya ölçüğünde ve dizginlenemez bir düzeye kabartması olarak betimlemiştir. Bu yolda, 2. Dünya Savaşı'nın önlenmesi için tüm insanların çaba göstermeye iyi olmak yerine genetik-ırksal, kansal yükümlülükler ile açıklamaya çalışırlarken, kimileri de (özleri aynı olan) burjuva toplumlarındaki sorunların insanların hayvanlar gibi doğuştan getirdikleri bazı iç güdüsel dürtüler ile koşullu olduğunu savunmuşlardır..

Tekeli kapitalizmin yönetimde olduğu ülkelerin temel sorunlarından olan militarizm, savaş, sömürgecilik, şövenizm gibi olgular kapitalizmin "resmi" biyologları, sosyologları, psichologları ve ruh hekimlerince insanların doğuştan sahip oldukları "saldırganlık" içgüdüleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu yolda Freud'den Lorenz'e kadar uzanan bir araştırmacılar dizisini anımsamak olasıdır.. "Asıl kan" araştırmacılarının, genetikçilerin havada kalan savları bu araştırmacılar sözde daha başka bir düzeyde tanımlamaya çalışarak, kapitalist toplumlardaki ahlaksal krizleri, irkçılığı şövenizmi militarizmi, savaşları, hatta savaşsız geçen dönemlerdeki sportif girişimleri bir tür "saldırganlık" dürtüsünün etkisi altında yapılan davranışları olarak göstermeye çalışmaktadır. Bu tür araştırmacılarından kimileri daha da ileri giderek Homo sapiens'in gerçekle vahşi insan Homo-brutalis, yırtıcı hayvan (Raubtier) olduğunu öngörmektedirler.

Anımsayacağımız gibi, yüzyılın başında savlarını sistemleştirmeye başlayan Freud'ki bu dönem, liberal kapitalizm'den tekeli kapitalizm'e geçiş döneminin kapsamaktadır.. İnsanların davranışlarında Eros (haz duyusu içgüdüsü) ile, Thanatos (ölüm, tahrip etme, saldırganlık) içgüdü ikilisinin birlikte bulunduğu savunmuştur. Freud'un önerilerine göre, Eros'un görevi saldırganlık içgüdüsünü zararsız hale getirmeye çabalamaktır. Freud, gerek bireysel saldırganlıkların, gerekse savaşların insanların sal-

dırganlık içgüdülerinin dizginlenmesi derecede artmasını kaçınılmaz ürünlerini olduklarını savunmuştur. Bu teoriye göre intiharlar, hatta iş kazaları bile, iş sağlığı koşullarının bozukluğunun değil, saldırganlık dürtüsünün kişinin kendine dönük biçimde boşalmasından kaynaklanmaktadır. Bu savlarıyla Freud, gerek Birinci ve gerekse İkinci Dünya Savaşlarını saldırganlık içgüdülerinin dünya ölçüğünde ve dizginlenemez bir düzeye kabartması olarak betimlemiştir. Bu yolda, 2. Dünya Savaşı'nın önlenmesi için tüm insanların çaba göstermeye iyi olmak yerine genetik-ırksal, kansal yükümlülükler ile açıklamaya çalışırlarken, kimileri de (özleri aynı olan) burjuva toplumlarındaki sorunların insanların hayvanlar gibi doğuştan getirdikleri bazı iç güdüsel dürtüler ile koşullu olduğunu savunmuşlardır..

Savaşları, insanların doğuştan getirdikleri saldırganlık içgüdülerinin doğal görünümü olarak açıklamaya çalışanlar, öneğin, İsviçre'nin neden 2. Dünya Savaşı'na katılmadığını henneden açıklayamamışlardır.. Ayrıca kadar söylemeye çalıştığımızı bir kez daha vurgulayarak anımsatsak, biyolojik-organik dünya ve insan toplumları maddenin iki ayrı hareket, iki ayrı var olus biçimleridir. Birinden diğerine niteliksel sıçrama ile geçilir.. Aradaki fark niceliksel değil, nitelikseldir. İnsanların biyolojik varlıktan toplumsal varlığa geçişleri çalışma aracılığı ile olmuştur. Böylece insanlar, çalışma aracılığı ile, doğanın niceliksel bir devamı olmakta kurtulmuş, ayrı ve üst düzeye yeri bir niteliği oluşturmuşlardır.. İnsanların evrimi artık biyolojik, genetik verilerinden, bedenel kalımlardan çok üretim araçlarının, üretim güçlerinin, üretim ilişkilerinin doğrultusunda olumaya başlamıştır.

İnsan kuşkusuz biyolojik ve toplumsal bir varlıktır.. İnsanlar da kuşkusuz toplumsal özün taşıyıcısı olan biyolojik bir organizma vardır.. Fakat, günlük pratığımızda hep gördüğümüz gibi insanlardaki bu biyolojik yapı da toplumsal koşullar, içinde yaşanılan sosyo-ekonomik formasyonlar doğrultusunda gelişmektedir.. İnsan topluluklarında, kuşaklar boyu geçen kalıtım, genlerden ve kromozonlardan çok üretim araçları aracılığı ile olmaktadır. Kuşkusuz biyolojik güçlerin de etkileri vardır, fakat bunlar, toplumsal güçler ile birlikte dialekтик bir birlik içinde karşılıklı etkileşim halindedirler. İnsanların toplumsal yaşamaları,

re benzer kimi davranışlarda bulunan insanlar varsa, içinde yaşadığımız tarihsel dönemlerde hala böyle insanlar görülmeyorsa ilk kez, onların yaşadıkları ya da savundukları sosyo-ekonomik kuruluşların araştırılması gerekmektedir. O zaman bu tür toplumlarda görülen saldırgan davranışlarının kökeninde mülkiyet ilişkilerinin "biyolojik dürtülerden" çok daha ağır bastığı görülecektir.

Ayrıca simdi de genel sürdürilen tüm çalışmalarla gerek hayvanların gerekse insanların biyolojik yapılarında, bedenlerinde, beyinlerinde, kanlarında saldırganlık hareketlerini ve davranışlarını açıklayacak herhangi bir yapıya, kimyasal bir maddeye rastgelmemiştir.. Bugün içinde yaşadığımız koşullarda emperyalist uluslararası temel çelişkilerini sergilemeden, bunların uygunlukla çalıştırıldıkları toplum bilimsel açıklamalarını yapmadan sorunu içgüdiesel yaklaşım ile irdelemeye kalkmak olansızdır.

Simdi kadar söylemeye çalıştığımızı bir kez daha vurgulayarak anımsatsak, biyolojik-organik dünya ve insan toplumları maddenin iki ayrı hareket, iki ayrı var olus biçimleridir. Birinden diğerine niteliksel sıçrama ile geçilir.. Aradaki fark niceliksel değil, nitelikseldir. İnsanların biyolojik varlıktan toplumsal varlığa geçişleri çalışma aracılığı ile olmuştur. Böylece insanlar, çalışma aracılığı ile, doğanın niceliksel bir devamı olmakta kurtulmuş, ayrı ve üst düzeye yeri bir niteliği oluşturmuşlardır.. İnsanların evrimi artık biyolojik, genetik verilerinden, bedenel kalımlardan çok üretim araçlarının, üretim güçlerinin, üretim ilişkilerinin doğrultusunda olumaya başlamıştır.

İnsan kuşkusuz biyolojik ve toplumsal bir varlıktır.. İnsanlar da kuşkusuz toplumsal özün taşıyıcısı olan biyolojik bir organizma vardır.. Fakat, günlük pratığımızda hep gördüğümüz gibi insanlardaki bu biyolojik yapı da toplumsal koşullar, içinde yaşanılan sosyo-ekonomik formasyonlar doğrultusunda gelişmektedir.. İnsan topluluklarında, kuşaklar boyu geçen kalıtım, genlerden ve kromozonlardan çok üretim araçları aracılığı ile olmaktadır. Kuşkusuz biyolojik güçlerin de etkileri vardır, fakat bunlar, toplumsal güçler ile birlikte dialekтик bir birlik içinde karşılıklı etkileşim halindedirler. İnsanların toplumsal yaşamaları,

üretim tarzları, onların gerek bedensel, gerekse toplumsal bilinçlerini etkilemektedir. Maddenin, insan toplulukları biçiminde yenisinden örgütlenmesi doğanın yeni bir niteliğini sergilemektedir. İnsanların kişilikleri onların toplumsal ilişkilerinin bütününde şekillenmektedir.

İnsanı içinde yaşadığı toplumdan ayırip, tek bir birey olarak soyutlamak olanaksızdır.. İnsanlar hiçbir zaman içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik yapılarından ayrı değerlendirilemezler.. İnsanlar için tüm çağlarda geçerli "ruhsal yasalar" yoktur. İşsizlik geleceğin güvensizliği, özcesi varoluş korkusu ve bunların koşulladıkları saldırganlık,ırkçılık v.b. kapitalist sosyo-ekonomik oluşumun, kapitalist özel mülkiyet ilişkilerinin içinde sekilelenen davranış biçimleridir.. Kapitalist toplumlar özlerinde bulunan temel çelişkileri insan davranışları olarak dışarıya yansıtmaktadır. Ayrıca bu toplumlarda her sınıfın temsilcileri kendi sınıflarının gereksinimlerine ve koşullarına göre toplumsal bilinçlerini oluşturmaktadırlar.. İnsanların kişiliklerini içinden çıktıkları toplumlar ve sınıflar belirlemektedirler.. İnsanların ruh bilimsel yönden irdelemeleri ancak onların toplumbilimsel analizlerinden sonra söz konusu olabilir..

KAYNAKLAR

Wernecke Alexander: Biologismus und ideologischer Klassenkampf. Dietz Verlag Berlin. 1976
Hannsjoahim W.Koch: Der Sozialdarwinismus. Seine Genese und sein Einfluss auf das imperialistische Denken.. Oskar Beck Verlag München 1973

Hollitscher Walter: Aggression im Menschenbild.. Marx-Freud-Lorenz.. Verlag Marxistische Blätter.. Frankfurt-Main 1973
Konrad Lorenz: Das Sogenannte Böse.. Zur Naturgeschichte der Aggression.. dtv. München 1975
Heinz Malomy: Friedrich Nietzsche und der deutsche Faschismus s. 279-301. Faschismus Forschung. Pahl-Rugenstein Verlag. Köln. Akademie Verlag Berlin 1980

Politische Ökonomie: Der Monopolkapitalismus. Die allgemeine Krise des Kapitalismus Band 2 s.294-338 Kapital X. Der Staat-monopolistische Kapitalismus.. Parteihochschule beim ZK der KpdSu.. Dietz Verlag. Berlin 1977 (Türkçe Oğuz Özgürlüğü)

<ALTI YIL GECİKEN MEKTUP> VESİLESİYLE MARX - DARWIN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR NOT

Ertuğrul TONAK

SEROL Teber'in "Evrim Teorilerini Çarpıtma Çabalası" (1) başlıklı yazısını okurken, "Marx, Kapital'in ilk baskısını imzalayıp Darwin'e göndermiş Darwin'de onu yansız bırakmıştır. Darwin, 1 Ekim 1873 tarihinde Marx'a... Sayın Beyefendi.... Sizin Charles Darwin" diye yazmıştır" (2) cümlelerine rastlayınca bir hayli şaşındım. Marx'ın Kapital'in ilk baskısını (1867) Darwin'e gönderdiği iddia edildiğine göre, Darwin'in ancak altı yıl geçtikten sonra (Marx'ın 1867 değil de 1868'de gönderdiğini varsayırsak beş de olabilir tabii!) 1 Ekim 1873'de cevabı mektubu yazabilmesi, doğrusu bize pek anlaşılır gelmedi. Teber'in gösterdiği kaynağı (3) gidemedik ama, sözkonusu çeviri kaynağın esas aldığı İngilizce baskıya (4) gittiğimizde, Darwin'e Kapital'in ilk baskısının gönderildiği şeklinde bir "bilgi" ye rastlayamadık.

Anladığımız ve aşağıda kanıtlayacağımız kadariyla bu ilk baskı eki Teber'in Marx-Darwin ilişkisi üzerine geçen tartışmalara "katkı"ından başka bir şey değildir. Bilinen odur ki, Marx, Darwin'e Kapital'in Almanca ilk baskısını (1867) değil, Almanca ikinci baskısını (1873) göndermiştir. Marx'ın, ilk sayfasını 16 Haziran 1873'de Darwin'e imzaladığı bu kitap İngiltere'de, Down House'da, Darwin Koleksiyonu'nda muhafaza edilmektedir. (5) Dolayısıyla, bu bilgilerin ışığında Darwin'in 1 Ekim 1873 tarihli mektubunun şasilacak bir yanı kalmamaktadır, adamcağız Kapital'in, Almanca ikinci baskısını almış ve bir kaç ay sonra nazikane bir mektupla teşekkür etmiştir. (Fay, S.49)

Kaynak olarak gösterdiğimiz Fay'ın yazısı Marx-Darwin ilişkisi ile ilgilenenler için çok yararlı bir başlangıç noktası olabilir. Fay, bu konuda geçen tartışmaları özetlemekte, özellikle, Marx'ın Kapital'i (hangi cildin sözkonusu olduğu da uzun yıllar tartışılmıştır (6) Darwin'e ithaf etme teşebbüsünde bulunmadığını, dolayısıyla bu ithafi da kullanarak Marx-Darwin ilişkisini çkarılamayacak sonuçlar, görüşler üretmek için çektişmenin boşa olduğunu göstermektedir. Salih veririz.

NOTLAR

- (1) Serol Teber, "Evrim Teorilerini Çarpıtma Çabaları" Bilim ve Sanat, Sayı: 11, S.12-15.
- (2) Teber, S.14
- (3) P.N.Fedoseyev, et al. Karl Marx Biyografi, çev. Ertuğrul Kürkçü, İstanbul, Öncü Yayınevi, 1976
- (4) P.N.Fedoseyev et al., Karl Marx A Biography Moskova, Progress Publishers, 1973

(5) Margaret A.Fay, "Marx and Darwin, A Literary Detective Story" Monthly Review Mart 1980, S.41

(6) Örneğin, Karl Marx, A. Biography'de de bu belirsizlik sürmekte ve Kapital'in belirsiz bir bölümünün (one of its parts) Darwin'e ithaf edilmek istendiği fakat 13 ekim 1880 tarihli mektupla bu isteğin Darwin tarafından geri çevrildiği belirtmektedir (S.321). Oysa, Fay'ın bulgularına göre Darwin'in bu son mektubu, Marx'a değil, Marx'ın kızı Eleanor'un sevgiliisi Edward B. Aveling'e, Aveling'in Students Darwin (Öğrencilerin Darwin'i) adlı kitabını Darwin'e ithaf etmek istediği üzerine yazılmıştır. (Fay, S.49)

24 OCAK KARARLARI BAĞDAT'TAN DÖNMEMELİ

Arslan Başer KAFAOĞLU

Sayılmış ekonomik yöneticilerimiz olanları ve sayılıları ne kadar saptırsalar, TV, gerçeklerden sadece Özal'dan yana olanları söyleyip işe gelmeyen olayları ne kadar sessiz geçse de 24 Ocak Kararlarında ilk bozgun işaretleri görülmeye başlamıştır. Ama ekonomik yöneticiler ve devletin parasıyla çalışan TRT bunları vermemekte. Bozguna uğrayan bir ekonomi politikasını başarılı göstermek için yapılanlara, harcanan emeklere bakıp "pes doğrusu" dememek elde değil..

- I -

Bozgunun ilk işaretini devlet gelirlerindeki yıllık artış hızında

meydana gelen azalmadır. Anımsarsanız, "Vergi Reformu" denen tutarsız çabalardan nedenli göklere çkartılmıştı. Peşin Vergi, tarımda küçük üreticinin belini kırın stopai vergileri, kira stopajları, "ciddi vergicilik" sloganları.. Arkasından İzmir, İstanbul Defterdarlarının verdikleri demeçler: Vergi tahsilatı yüzde 96 arttı, yüzde 104 arttı gibi sözler, beyanlar. Ama aradan 6 ay geçince, çenesi elli arasında düşen bir Maliye yetkilileri grubu. Hani, nerdeymiş o vergi gelirlerinin tahmini de aşağısına dair "tahminsel demeçler"! Siz değil miyiniz vergi gelirlerinde 1 trilyon 300 milyar liralık tahminin aşılacağını belirtenler? Neredesiniz şimdî ve aynı tahmini bir daha

yineler misiniz?

Sekiz aylık tahsilatta varılan rakam 700 milyar liradır. Ve bu sekiz ay içinde Gelir Vergisi üç taksidinin ikisi, Kurumlar Vergisi iki taksidinin biri, Bina-Arazi Vergileri taksit aylarının tamamı, Kurumlar stopajının ağırlık taşıyan kısmının tamamı vardır. Geri kalan 4 aya düşen taksitler pek azdır. Üstelik ilk sekiz ay içinde bazı vergi oranları daha yükseltti. Maliye yetkilileri grubu. Hani, nerdeymiş o vergi gelirlerinin tahmini de aşağısına dair "tahminsel demeçler"! Siz değil miyiniz vergi gelirlerinde 1 trilyon 300 milyar liralık tahminin aşılacağını belirtenler? Neredesiniz şimdî ve aynı tahmini bir daha

ayda kaydettiği artış, 1980'deki artış düzeyinde.. Aslında 1980 yılının bütçesinde son aylarda kaydedilen yükseliş, bu yılın vergi tahsilatının 1979'dakine göre artış oranını yükselmişti. Anımsarsınız, başta otomobil (Motorlu Taşıt Vergileri) ikinci takımları ölçüsüz şekilde artırmıştı. Bu yıl o etken de yok. 1980 bütçe yılının son aylarındaki vergiler neyse, 1981'de de öyle olacak.. Hatta bir kısım Gider Vergileri oranı düşürüldü bile.. O halde ilk sekiz ayda 1980 yılına göre gerileyen artış oranı, son dört ayda daha da gerileyecektir.

Acaba bu neden böyle oldu? Gayet basit 1980 ve 1981 yıllarında gerileyen gelirler nedeniyle vergiler ya az oluyor (vergi tahakkukları artışı azalıyor) ya da onunla birlikte herkes vergisini ödemekten aciz duruma düşüyor. Vergi İdaresine 1981'de verilen önem, yurtaşda idari kontrolden korkma duygusunu artırdığına göre, bunun dışında olanak yoktur.. Sayın Özal ve arkadaşları ne kadar övünürlerse övünseler 1979 dan sonra 1980 ve 1981'de Türk ekonomisi şart sırta üç yıl gerlemiştir. Savaş yılları dahil Türk ekonomisi böylesine üç yıl gerilemeye sırt sırta geçirmemiştir.

- II -

Dış alem gelirlerinde, paramızın değerlenmesiyle ilgili olarak bir başka övünç yolu işçi dövizleri idi. Başta Sayın Özal, arkasından Sayın Sıklar, bunu ballandıra ballandıra anlatırlardı. Ama eğer dikkat ettiyseniz, ekonomik yöneticilerimiz 1981 Ekim ihracat rakamını övünerek ilan ettiler de, aynı ayın işçi dövizleri rakamını ilan edemediler. Sanki öyle bir geliri yoktu Türkiye'nin. Acaba neden ilan olunmamıştır. Nedeni gayet basit: O göklere çikartılan artış durmuştur. Hatta doğrusa 1981 yılı Ekim ayı işçi dövizleri, gazetelerin ve ajansların topladığı verilere göre geçen yılın aynı ayından 4 milyon dolar daha gerideydi. Böyle olmasa da artış durmuştur.

Ekonominin yöneticilerimiz bu rakamı ilan etmemekle, azalmayı önlediler mi? 1980'den 12 Eylül'den sonra ikili finansmanların azalması nedeniyle işçi dövizlerinin yurda gelişmişdir. Şimdi aynı nedenle yani Sayın Özal'ın "Garantisiz Ticari Borçların Tasfiye" teknigi nedeniyle azalmaya gelecektir. 1981'in son ve 1982'nin ilk aylarında Kasım ve Aralık ayları işçi dövizlerinde de geçen

seneye göre artmayış, hatta azalış olursa diye ekonomik yöneticilerimizi uyarıyoruz.

- III -

Milli Gelir'de 1981'deki azalmanın (gerilemenin) bir diğer işaretü daha kapıyı vurmaktadır. Bu işaret dış alımdaki azalmadır. Türk kamu ve özel işletmeleri yatırımlarını durdurmuşlardır. Bu nedenle dış alım gitgide azalmaktadır. İthalat bilindiği gibi geniş ölçüde dışardan makine ve tezhit (donanım) alınması demektir. Akaryakıt ithalatındaki azalma ve artma ile açıklamak adet olmuştur dış alımı (ithalatı). Oysa 1981 yılının özellikle Eylül ayında başlayan dış alım azalması, Türk ekonomisinin yatırım gücünün (hem kamusal ve hem de özel kesimde) azalmasıyla ilgilidir birinci derecede..

İkinci derecede de ülkede üretimin azalışıyla ilgilidir. Üretim düşüşüyle birlikte, sanayiin kullandığı dış girdiler de düşmektedir ve bu dış alım kalemlerinde alınan düşüşüle kendini göstermektedir. Azalış az buz değildir. Örneğin 1981 Eylül ayı dış alımı 1980'in aynı ayındaki dış alımdan aşağı yukarı 400 milyon dolar gerideydi. Ekimde aynı rakam 150 milyon dolar 1980 -yani geçen yıl- lindedir.

- IV -

İşsizlik artışının hızlanması, ekonomideki tutarlı, diye övünen ama hiç bir tutarlılığı olmayan politikayla ilgili idi. Buna boş veriliyor ama, önumüzdeki aylarda boş verilemeyecek belirtiller 24 Ocak'tan beri izlenen politikayı mahkum edecekler.

Bu politikanın en büyük acısını, çok üzülerek belirtelim, başta "kurtarılmak istenen devlet gelirleri" cekecektir. 1982 yılında, oldukça düşük Gelir ve Kurumlar Vergisi beyanları, özellikle Kurumlar Vergisi'nde tanıtan indirimlerle daha da düşecektir. İlk alarm çanını, hem de hükümetin bir üyesi calmıştır: Sanayi Bakanlığının bağlı KİT'lerin kârları ilk dokuz ayda üçte bire inmiştir. Özel kesimde durum bundan da kötüdür. Ek olarak, ihracatçılara verilen indirimler de düşünlence, 1982 yılında alınacak Kurumlar Vergisi'nden pek birsey beklenmesin.

Gelir Vergisi'nde de durum aynıdır. Gelir Vergisi'nde 1981'de peşin alınan vergiler de düşünülürse ve bunların 1982'de mahsul olabileceği hesaba katılırsa burada

da fazla hayalci olunmamalıdır. 1981'de yavaşlayan dış alım 1982 de aynı yavaşlamayı sürdürürse ki böyle olmaması için neden yok- dış alım ve vergilerinden de bir artış beklemek pek doğru olmaz.

Pek çok şey bildiklerini sananlar, 1980 yılı 24 Ocak Kararlarıyla en büyük darbelerden birini devlet gelirlerine, dolayısıyla Devlet'e vurmuşlardır. 1982 de bütçe gelirlerinin seyri bizi doğruluyacaktır.

24 Ocak Kararlarının ikinci mağduru işçilerdir. Yalan yanlış işçi ve sendikalarına karşı yürütülen kampanya sonucu, işçiye karşı bir hava yaratılmıştır. 1981 yılı fiyatlarının 1979 fiyatlarına oranı en az yüzde 170 oluyor. Şimdi ekonomik Yöneticilere sorulur: Bu rakamlara göre (ki sizin yayınladığınız rakamlardır) hangi işçiye yüzde 170'i bırakalım yüzde 120 zam verilmüş? Kaldı ki, işçi yaşamından biliyor ki fiyat artıları 1979 dan bu yana -yani 24 Ocak Kararlarından bu yanda yüzde 200'den az değildir.

24 Ocak Kararlarının üçüncü grup mağduru tarimsal üreticilerdir. En çok fiyatı artan bugdayda bile iki yıllık fiyat artışı yüzde 120'yi (karaborsada bile) bulmaz. Oysa iki yılda yaşam yüzde 170 pahallaşmıştır, hem de resmi istatistiklerde.. Ayrıca tütün, çay, pamuk, hele fındık üreticileri 24 Ocak Kararlarından sonra felaket ve açlığa mahkum edilmiştir.

Dördüncü grup mağdurlar memurlardır. Memurlara yapılan zam da, hayat pahalılığı artışının resmi rakamı olan yüzde 170 oranının çok altında kalmıştır.

Beşinci grup küçük esnaffır. Uludağ'da Kirazlı Yayıla'da bir Açık Oturum'dan çıkışken, Bursa'nın Esnaf Derneği'nden bir kişi, bir resmi yetkili bize yaklaştı. Aynen söyle dedi: "Bizi dinlemeniz gerekiyor, hiç dinlemediiniz. Oysa her hafta bir veya birkaç arkadaşımız intihar etmektedir" ifadeye biz başka bir ekde bulunmayıcağız.

En son mağdur sanayicilerdir. O nedenle sanayicilerin karşı çıkışını "demek ki kodamanlar bu politikanın hoşlanıyor, o halde bu politika doğrudur" diyen solcular varsa, onlara şunu anımsatalım: Sanayiciler sadece ucuz faiz istiyorlar, pahali faize karşı çıkmıyorlar yalnızca. 24 Ocak Kararlarını ise durmadan alkışlıyorlar.

Yanlış hesap Bağdat'tan dönmeli. Daha önce dönülmeli. Ve dönglecektir de..

lerde şimdiden kadar pek rastlanmayan ilanlar görülmeye başlandı. Giderek, rastlantı olmaktan da öteye, süreklilik kazanmaya başlayan bu ilanlar belki Türkiye'de yayılan gazetelerde yeni yeni görülmeye. Çok daha önceleri, başka ülkelerin başka gazetelerinde yayımlanmış -hala da yayımlanıyor- bu tür ilanlar. Hatta, bir ülkeyle ilgili ilanların o ülke gazetelerinde değil de, çok uzaklardaki başka ülkelerin gazetelerinde yayımlanıkları bile görülmüş -hala da görülmeye. Sözün kısası, olay Türkiye için yendi.

Yeni olmak, beklenmez olmak değildir kuşkusuz. Tersine, 'yeni' olma niteliğini kazandıran, durup dururken olma değil, belirli bir birikimden kaynaklanmadır.

Bundan iki yıl önce, takvimlere, Türkiye'nin ekonomi tarihi için, zaman içinde, Isa'nın doğumu ile eş tutulacak bir ağırlık kazanan bir tarih düşüldü: 24 Ocak 1980. Belleklerimizi zorlamaya gerek yok: iki yıldır 24 ocaktan alınan kararlar süreci yaşanıyor Türkiye'de. Gerçi, 24 Ocak 1980 günü, bir demet (ya da sevilen deyişle 'paket') olarak sunulan kararlar dizisi Türkiye için yeni değildi; dünya için hiç değildi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya dengeleri ve bu dengeler çerçevesinde belirlenen uluslararası işbölümü süreci içinde, dünyanın çeşitli ülkelerinde benzer kararlar alınmıştır. Türkiye'de de alınmıştır. 1950'li yıllarda alınmıştır, 1960'lı yıllarda alınmıştır, 1970'li yıllarda alınmıştır. Ama bunlar hep böyük pörçük, birbirini zaman aralıkları ile izleyen kararlar, önlemler olmuştu. Türkiye açısından 'yeni' olan, 1980'li yıllara girer girmez alınan kararların gerçekten bir 'demet' (ya da 'paket') oluşturmasıydı. Böylece, ilâç kullanımında olduğu gibi, yüksek doz verilmiş, etkinliğinin çabuk görülmemesi istenmişti.

Yukarıda sözü edilen ilanlar da, bu etkinin gazete sayfalarına yansayan görüntülerinden birini oluşturmaktadır. Tipki buzdağı gibi, suyun altındaki, görünenin kim bilir kaç katıdır?

Özetlenecek olursa, bazı örneklerine burada da yer verilen ilanlarla, bir yandan satılık fabrikaların varlığı duyuruluyor, öte yandan da fabrika satın alınmak istediği. Arz-talep kurallarına uygun bir durum söz konusu.

SANAYİDE «SIHHATLI BİR ŞEY»: EL DEĞİŞİRTİRME

Tunç TAYANÇ

GÜNLÜK GAZETELERDE, kim bilir kaç yıldır ilanlar yayımlanıyor? Birilerine duyuracak bir şeyiniz varsa, duyurmak; satacak malınız varsa, satmak; bir mal almak istiyorsanız, almak için yayımlanır ilan. Kimsenin, duyuracak bir şeyi, satmak ya da almak istediği bir mal yokken, ilan verdiği görülmemiştir herhalde.

Çeşit çeşittir ilanlar. Hangi sinemada hangi filmin oynadığından tutun da, hangi yazarın hangi kitabımlı yayımlandığına kadar uzanan ilanlar vardır; kültürel yaşamla ilgilidir bu ilanlar. Falan ya da filan doktorun yurt dışından döndüğünü ve hastalarını fesmeken adreste kabul etmeye başladığını duyuran ilanlardan, üniversitede girebilmek için muhakkak kendi dersanelerine devam etmek gerektiğini belirten ilanlara kadar uzanan; doğum, evlenme, ölüm gibi olayları duy-

ran ilanlar vardır; sağlık, eğitim, vb. toplumsal olaylarla ilgilidir bu tür ilanlar. Küçük ilanlar vardır, eleman arayan, eşya arayan, kiralık daire arayan ya da iş arayan, daire kiralayan, eşya satan.

İlanlar yakından izlenirse, bir ülkedeki ekonomik ve sosyal göstergelere ilişkin ipuçları yakalanabilir. Söz gelimi, iş arayanlar ile aranan elemanların nitelikleri karşılaşıldığında, genellikle toplumda ne nitelikte insangücüne gereksinme duyulduğu, buna karşılık ne tür insangücünde de fazla olduğunu ilişkin ipuçları bulunabilir. Ya da kiralık daire arayanlarla dairesini kiralamak isteyenlere bakarak, belli bir kentteki konut sorunu ve kira düzeyi üzerine, sınırlı da olsa, bazı bilgiler edinilebilir.

Son yıldır, hatta daha da kısa, altı aydır, günlük gazete-

BASIN VE YAYINDA DİL SORUNU

Çağlar KIRÇAK

DİL DEVRİMİNİ savunularla Osmanlıca yandaşlarının kavgası özellikle son aylarda, giderek bir alan savaşına dönüşmeye başladı. Ne var ki, savaşın tozu dumanı içinde gözden kaçan aslında duyarlılıkla üzerinde durulması gereken bir konu var: Dilimizi yanlış konuşuyor, yanlış yazıyor...

Türkçe sözcüklerde sahip çırkanlar da yapıyor bunu, Arapçayı, Farsayı sevenlerde.. Batı dillerinden dilimize aktardığımız sözcükleri de çoğu kez doğru kullanıyoruz. Ben bir dil uzmanı değilim ama, Türkçeyi doğru yazmak, doğru konuşmak zorunda olan bir yurttaş olarak ilgisiz kalamadım konuya..

İçinde bulunduğuuz dil kargasasının perdesini aralamak için söyle önce TRT'den başlamak gerek:

Haber ve program metinlerinden ari dil sözcüklerini ayıklayıp, atan ve özellikle haber bültenlerinde Arapça, Farsça, sözcükler yer veren TRT, bu tutumyla dilimize, kültürümüze yeten hizmeti getirebildiği kanında midir acaba?.. Örneğin, haberlerde zorlayıcı önlem denilmeyecek, yani Türkçe konuşulmayacak, bunun yerine *zecri tedbir* denilecek, üstelik bir de kocaman yanlış yapılarak *zecri değil cezbi tedbir* diye okunacak.

Arapçabir sözcük olan *cezri* nin dilimizdeki karşılığı kökten temelden sözcükleridir. Fransızcadan dilimize aktarılmış ve yerleşmiş bir diğer karşılığı da *radikal*'dır. *Zecri* sözcüğü ise Arapça *zecr zürur* sözcüklerinden gelir. *Zecr* önleme zorlamak, zorla yaptmak demektir. *Zecri tedbir* ise "istenileni yaptmak için başvurulan zorlayıcı önlem" anlamında bir Arapça deyimdir.

İşte o çok sevilen Arapça sözcükler böyle bağıslanmaz yanlışlar yapar insana.. Peki, metindeki bu yanlışlığı spiker neden farketmiyor, niçin yanlışlığa O da katılıyor, derseniz, bu da bir başka sorundur.. Metinlerdeki yanlışlıkların anında düzeltip, okuyabilemek için kişinin belirli bir kültür birikimine sahip olması gerekmeli mi? Oysa, okudukları sözcüklerin vurgulamalarını bile berçemeyen ve maiyet sözcüğünü *mahiyyet* diye tefafuz eden kimi spikerlerden de böyle bir yetenek beklemek fazla iyimserlik olacaktı herhalde. Evet, inanmak zordur ama, geçtiğimiz haftalarda bir spiker TV haber bülteninde, "bir kimse'nin yanında ve emrinde olan kişileri" *mahiyyet* olarak adlandırdı. Spiker Arapça kökenli *mahiyyet*'in "bir şeyin neden ibaret olduğu, niteliği" anlamına geldiğini belki de bilmiyor ve sözcüğü *mahiyyet* (ya da *maiyyet*) diye okuması gerekken bu acımacık yanlışlığa düşüyordu.

Bu arada geçtiğimiz yıllarda sık sık yineleden TV açık oturumlarına ve bu oturumlara katılan bilgic tavırlı kişilerin düştükleri dil yanlışlarına da dezinmek gerek:

Gülmeyerek anımsarım, bu oturumlardan birinde bir söyle konuşmacı, karşısındaki bir diğer konuşmacıya "düşüncenize saygı duyarım" diyeceğine "fikrinize saygı duyarım" var" diyor. *İtibar'*

in karşılığı olan *saygılılık*, değerli konuşmacı saygı sözcüğüyle karıştırıyordu. Bir başka oturumda bir başka konuşmacı ise ikide bir söyle *farz-i muhal* diye giriyor ve yanlış kullandığı bu Arapça deyim, elimizde doksan kuzuk bir tespil olup, bize ekran başında ya sabır çektiyordu.

Bilindiği gibi Arapça bir sözcük olan *farz* var ya da yok sayma, itibar etme anlamını taşı *Muhal* ise *havl*'den gelir, dilimizdeki karşılığı "olmayacak, olanaksız" sözcükleridir. *Farz-i muhal* ise "olmayacak şeyin olmuş ya da olacak yapılması" demektir. Örneğin, şu anda benim için Avustralya'da olmak bir *farz-i muhal* değildir. Çünkü Avustralya dünyanın bir parçasıdır ve istenildiği zaman bu ülkeye gidilebilir. Gerçekleşmesi olanaksız bir olgu değildir bu.. Ama, dünyanın dönmeyeğini, durdugunu varsayıp bir *farz-i muhal*.. Oysa 1969'da Ay'a inildikten sonra bu varsayımda artık bir *farz-i muhal* olmaktan çıkmıştır.

Ekranlardan daha nice yanlışlar çarpıyor kulaklarımıza: *Döküman* yerine, *döküman* mı demiyorlar, *laik* (ya da *layik*) yerine *laayik* mi demiyorlar, neler neler.. Oysa Türkçe sözcükleri kullanıp *döküman* yerine belge deseler kurtulacaklar yanlışlığa düşmekten.

Bir de *virtüoz* ve *kupür* sözcükleriyle başımız dertte.. Básında ve TV'de devamlı yanlış yazılp, telaffuz ediliyor bu sözcükler. *Virtüoz* yerine *virtiyöz* ya da *virtiöz* deyip, çıkışları işin içinden. *Kupür* de *küpür* oluyor nedense..

TV'deki dil kargasasını noktalamadan, şu spor yayınlarına da kuş bakışı bir göz atmakta yarat var sanırım:

TRT spor yayınlarında, özellikle son iki, üç yıl içinde yoz bir dil yaratıldığına tanık olmaktadır. Bu olgu basındaki spor saygalarında da gözden kaçmamış. Spor anlatıcılığı ve yazılılığı dilimize anlamsız ve argo bir görünüm vermeye başlamıştır.

Dilimizi bilmeyen ve işin kötüsü öğrenmeye de pek niyetleri olmayan kimi kişilerin, "spor" gibi kamuoyunun en çok ilgisini çeken bir konuda söz ve kalemleri sahibi olabilmeleri, dilimiz açısından gerçekten şanssızlıktır. "Herkes gibi olmamak, değişik görünmek" hevesiyle anlaşılmaz bir dile konuşmak ve yazmak bu

baylara ne kazandırıyor bilemem ama, güzel dilimizin bu sorunsuzluk karşısında çok şeyler yitirdiği ortadadır.

"Sahanın kayma dengesizliğini kazanması" ne demektir?.. Hava çok soğukmuş, futbol alanı buz tutmuş, oyuncular kayıp, düşüyorlarmış. Bunu söylemek istiyor maçı anlatan spiker.. Saha buz tuttu ya da saha kayganlaştı demiyor da, kimsenin anlayamayacağı ama kendince pek çarpıcı bir laf üretiyor: "Sahanın kayma dengesizliğini kazanması."

Bir başkası geçiyor mikrofona, ahlar vahlar arasında bağırıyor: "Bahtiyar'ın kafası direkten döndü".. Ben bunu "Bahtiyar'ın kafa şutunda top direkten geri döndü" diyelimizde çeviriyyorum. Yoksa yanlışıyor muyum?.. Yoksa Bahtiyar'ın kafası bedeninde ayrılmış, kale direğine gitti ve vazgeçip geri mi döndü? Daha neler duymazsınız ki? "Gol koklayan ayaklardan" söz ederler. "Oyuncu töpla buluşur" ve sorağı gelir kişinin "buluşuktan sonra Heybeli'de mehtaba çıktılar mı" diye.. Birde ağızlarından düşürmedikleri performans sözcüğü var ki tuz biber ekiyor tüm yanıklarına.. "Fizik kondisyonu" yerine kullanıyorlar performansı. Oysa sözlükler bizim spor yazarlarımız ve spikerlerimizde aynı düşündede değil. Performans sözlüklerde "icra, yapma, herhangi bir başarı, atletizmde ve at yarışında sonucun zaman ve mesafe olarak ilanı" ya da "gösteri, temsil, eğlence programı" biçiminde tanımlanıyor

Bu yanıklarla da yetinmiyorlar, ekranlardaki röportajlarda sporcuların düştükleri yanıklara da kayıtsız kalyorlar. Örneğin sporcu, rakip yerine rakib, hakem yerine haakem diyor da kılı kırımdırmıyor kimse'nin ve sık sık düşülen bu yanıklar bir eğitim aracı olduğu kuşku götürmeyen televizyondan milyonlarca izleyiciye dalga dalga yankılanıyor.

Bu kadar zor mudur, konuşması banda alınan bir sporcuya binici anlamına gelen rakib yerine rakip dedirtmek? Sanki, dilimizin yanlış konuşulmasına özen gösteriyorlar. Bu kayıtsızlığı, bu umursamazlığı yorumlamak gerçekten olanaksızdır.

Bütün bunlar madalyonun bir yüzündeki tabloyu oluşturan sorumsuzluklardır. Bir de madalyonun öbür yüzünü çevirelim: Dilde devrimciliği savunan, ari dil kullanmaya özen gösteren aydınlarımız, sanatçımız, yazarımız

arasında Türkçe sözcükleri yanlış söyleyenler, yazarlar yok mu?.. Kuşkusuz var.. Zaman, zaman bu yanıklarla ünlü, ileri kimi yazarların sütnlarında bile tanık oluyor. Örneğin, su olanak, olasılık, olası sözcükleri arasındaki anlam farkını bir türlü bileyemedik dilimizde. Arapça *muhtemel*'n dilimizdeki karşılığı olan olası ve *ihtimal*'nın karşılığı olan olasılık, çoğu kez imkan yerine kullandığımız olanak sözcüğü ile karıştırılıyor. Nice ünlü yazarımızın gazetelerdeki günlük yazlarında mümkün müdür, yani muhtemel midir diye sorduklarına tanık oluyor.

Bir başka ve önemli yanlışlık süreç sözcüğü üzerinde yapılıyor. Aydinlarımız, yazarlarımız zaman zaman düşünüyorlar bu yanlışlığı. "Oluşum yoluyla, halden hale geçerek ortaya çıkan şey" anlamına gelen ve *vetre*'nin karşılığı olan süreç sözcüğünü süre anlamında kullananların sisizi az değil..

Yaşam ve yaşantı sözcükleri için de aynı kargaşa söz konusu.. "Bir yaratıcı yaratıldığı andan olduğu ağa degen geçen yaşama süresi" anlamına gelen hayat ve ömrü sözcüklerinin karşılığı olan yaşam sözcüğü ile "yaşanılanlardan, görülenlerden, duyulanlardan, edinilenlerden sonra kışide kalan şey, yaşam deneyimi, yaşam tarzı" demek olan yaşantı sözcüğü karıştırılıyor birbirine.. Bu arada, "heyecan" anlamına gelen coşku ile "kendinden geçme" anlamını taşıyan coşu sözcüklerinin, karşı ile "rağmen" demek olan karşın'ın ve istek ile "talep" anlamında kullanılan istem sözcüklerinin karıştırılmaması gerektiğini vurgulamak yararlı olacaktır.

Türkçe mi, yoksa Arapça, Farsça mı?.. Bırakalım, tartışsın. Nasıl olsa akan nehir geriye döndürülemeyecektir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaçağın giysisini yeniden giymek olanaksızdır. Biz dilimizi doğru konuşalım, doğru yazalım, önemli olan budur.

KAYNAKLAR

- 1) Büyük Türk Sözlüğü, Hayat yayınları Fas.3,4,9,14 (1970)
- 2) Meydan Larousse Meydan Yayınevi Cilt 2 (1969), 9, (1972) 10 (1976), 12 (1978)
- 3) Okyanus Pars yayınları Cilt 1 (1971), 2 (1972), 4 (1972)
- 4) Öz Türkçe Sözlük Ali Püsküllüoğlu Bilgi Yayınları 1975
- 5) Redhouse Sözlüğü Redhouse Yayınevi 1979

2. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BAŞIN'DAN ÇİZGİLER

Kemal SÜLKÜR

2. DÜNYA SAVAŞI, Türkiye'nin çok nazik günler geçirdiği bir döneme kapsıyor. Hitler Almanyası'nın Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması bütün gözleri Almanya ile Sovyetler Birliği'nin üzerine çevirdi. Hitler'in saldırısı üzerine Sovyetler Birliği Polonya'ya (17 Eylül) girmiş. Hemen herke, iki büyük devletin mutlaka ölüm-kalım savaşına gireceklerine inanıyor, ancak bunun gününü hiç kimse saptayamıştı.

Bu ortamda Türkiye'nin durumu büyük önem taşıyordu.

Türkiye hiç bir blokla ittifak içinde değildi. Ancak Türk-İngiliz Dostluk Deklerasyonu 12 Mayıs 1939'da açıklanmış, bunu 23 Haziran 1939 da Türk-Fransız dostluk deklarasyonunun yayanlanması izlemiştir. Batı'yla işbirliği ve dostluk içinde olmayı amaçlayan bu eğilim sonunda Türkiye'nin Batı Savunma Sistemine girişini belgeleyen Üçlü İttifak Anlaşması 19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalandı.

Basın bu olguları ve bu gelişmeleri izliyor, ancak başyazarların ve yazarların kalemi demokrasi ile Hitler'in Yeni Nizam'ından birine同情 etmektedir.

Hele Hitler'in yeni bir askeri strateji izleyerek ve hiç bir anlaşmaya önem vermeyerek genişletme politikası ve yahudi düşmanlığı,ırkçı felsefesi bütün insanlığı düşündürüyordu. Basın, bu "Dördüncü kuvvet" iellerinde bulunduranlar ise Türkiye'de olduğu gibi ya demokratik haklar ve özgürlüklerin çiğnenmeyeceğini kaygılarını belirtiyor, ya da Hitler'in zaferlerine alkış tutuyorlardı.

1938 yılında Almanya ile A-vusturya'nın birleşmesinin açıklanması (13 Mart 1938) İngiltere ve Fransa'nın anlaşmayı kabul etmediklerini bildirmeleri, buna karşın Mussolini İtalyası'nın ise Alman tutumunu alkışlaması gibi bir yeni çelişkiyi ortaya serdi. Bunu izleyen günlerde Çekler'le Sudet Almanları arasında anlaşmazlık gündeme getirildi. Sonunda, 29 Eylül'de Mussolini,

Büyük Britanya Başbakanı Chamberlain ile Fransa Başbakanı Daladier Münih'te Alman Sudet Arası'nın Almanya'ya bırakılmasında ilke anlaşması imzalandı. Ve Münih Konferansı bazılarında "Avrupa'yı yeni bir savaştan kurtarmıştır" şeklinde yorumlanıyor, alkışlanıyorken, bazı yazarlar ise bunu barışın canına kıyması türünde yorumluyor ve Hitler'i İngiltere ve Fransa başbakanlarını yanına alarak yeni maceralara gitmekteki için suçluyordu. Ne var ki, 30 Eylül'de Münih'te imzalanan bir istilacı tutumunu haklı görenler,

- 1- Hitler ve Mussolini'nin istilacı tutumunu haklı görenler,
- 2- Hitler ve Mussolini'yi bağımsız devletleri istila ederek dünyayı bir büyük savaş uğuruna sürüklemekle suçlayanlar,
- 3- Olayları verip, hükümetin tutumunu belirtmekte yetinenler.

TÜRKİYE VE SAVAŞ YILLARI

Türkiye bu ortamda ve bu yıllarda çok önemli ve tarihsel günler yaşıyordu.

Kurtuluş Savaşı kahramanı büyük Atatürk 10 Kasım 1938'de gözlerini yummuştu. Atatürk'ün en yakın arkadaşı İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş, 1939'da Büyük Millet Meclisi seçimi yenilenmiş ve yeni bir milletvekili seçimiyle memleketin tek siyasal partisi CHP'de yeni bir anlayış kendini göstermiş. Başbakan Celal Bayar ve kabinesi 25 Ocak 1939'da istifa etmiş Dr. Refik Saydam kabinesi başlarına gelmiş.

Ve Başbakan Saydam, dündeki durumu 10 Mart 1939'da şöyle yorumluyordu:

"Dünya vaziyetinin basit bir hizla her an değişiklikler gösteren gelişmesi, dış politikamızın her zamankinden çok uyank olmasını gerektiriyor. Ulusları birbirinin karşısına dikten, bir kaç gün gibi kısa bir süre içinde devletlerin ortadan kaldırmasıyla sonuçlanan bugünkü dünya bunalımı barışa olan güçlü bağlılığını her zaman açıklayan ve bunu kanıtlayan Cumhuriyet Hükümeti'ni doğal olarak yakından ilgilendirmektedir."

Fakat bütün değişimler, bu hızlı ve önemli gelişmeler yanın-

naklı bulan basın arasında Türkiye'de başlıyan tartışmaları, olaylar kadar kamuoyunun ilgisini çekiyordu. Hitler'i barış yolunda ilerlemekle nitelenen basın bile 15 Mart 1939'da bir süre Hitler'e yorumlara yer vermeme özenini gösterdi. Çünkü Hitler o gün Çek topraklarını işgal etmişti. Bir gün önce de bu işgale yol veren bir karar alınmış, Slovakya bağımsızlığını açıklamıştı. Çek Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı Berlin'e gitmiş, Führer denilen Hitler'e Çek topraklarını Almanya'nın himayesine bırakıklarını açıklamıştı. Bu sırada Macarlar da Karpatlaraltı Rutenya'yı kendi topraklarına katmışlardır.

Mussolini de 7 Nisan'da Arnavutluğa işgale başlamıştı.

Dünya karışıyor, basın üç grupa ayrılmış bulunuyordu:

- 1- Hitler ve Mussolini'nin istilacı tutumunu haklı görenler,
- 2- Hitler ve Mussolini'yi bağımsız devletleri istila ederek dünyayı bir büyük savaş uğuruna sürüklemekle suçlayanlar,
- 3- Olayları verip, hükümetin tutumunu belirtmekte yetinenler.

da, Türkiye'nin yeni dış politikası bir değişme göstermemektedir. Dostluklarına, anlaşmalarına 8-zette söyleye ve imzasına bağlı olan Türkiye, barış severek ve barışa hizmet etmek yolundaki kararlılığını aynı inanç ve aynı özenle sürdürmektedir."

Ve Başbakan Dr. Refik Saydam, konuşmasını sürdürürken söyle demişti:

"Fikir ve çatıların bu kadar şiddetle çarpıştığı zamanımızda Türkiye için ne bir fikir akımı, ne de herhangi bir çatı hırsı, barış yolundan ayrılmada etken olmamaktadır ve olmayacaktır. Ulu sumuzun yaşam ve refahını tehdidine atabilecek davranışlar, hükümetimizden çıkmayacaktır."

Durum çok nazikti. Bu kritik durum hem Türkiye'nin jeopolitikinden geliyor, hem de yüklentiği sorumluluklardan. Bir kez Türkiye hem Akdeniz, hem de Balkan devleti idi. Savaş ve anlaşmazlık bölgesi hem Akdenizde, hem de Balkanlardaydı. Türkiye bir de Üçlü İttifak imzalayarak (13 Ekim 1939) şöyle bir taahhüde girmiştir: Eğer savaş Akdeniz'e, ya da Romanya'ya bulaşırsa İngiltere ve Fransa savaşmaya başlayacak, Türkiye de İngiltere ve Fransa cephesinde savaşacak.

1940'ın 13 Mayıs'ında Alman orduları Fransız topraklarına saldırmıştı. Liege işgal edilmiştir. Alman orduları ilerliyor, İngiltere yeni bir politika izleme zorluluğunu duyuyor ve 10 Mayıs'ta çekilen Chamberlain'in yerine Churchill Başbakanlığa atanıyor.

Savaş durumu, Türkiye'yi daha yakından ve daha sıcaklığı duyulan yakınlıkla ilgilendiriyor.

Basin, Türkiye'nin savaş dışı kalmasından yanayı genellikle. Ama, kahramanlıktan, Mehmetçik'in cesaretini ileri sürerek Türkiye'nin savaşa girmesini dileyen kalemler de yok değildi. Bu istekler diile getirilirken üçlü İttifakin 3. maddesini biliyor ve buna dayanılarak Türkiye'nin mutlaka savaşa gireceğini hesab ediyorlardı. Bu maddeye göre İngiltere ve Fransa'nın bir ülkeye toprak bütünlüğünü garanti etmişse ve o ülke bir saldırıyla uğrasa İngiltere ve Fransa'nın müttetikleri de savaşa katılacaktı. İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939'da Hem Yunanistan'a, hem de Romanya'ya garanti vermişlerdi. Yunanistan saldırıyla uğramıştı. Türkiye Yunanistan'ın yardımına koşmayı reddi. Hem de o dönemin politik

diliyle "en kısa zamanda" savaşa katılmayı. Bu arada Sovyetler Birliği, Türkiye savaşa katılırsa Türkiye'ye karşı durum takınacaklarını diplomatik dille ilgililere duyuruyordu. Sovyet politikasındaki zıkkılları, Türkiye'yi savaş yılları içinde hem dış politikasını, hem iç politikasını birbirlarıyla uyumlu hale getirme zorunluğu ile yüz yüze getirmiştir. Çünkü radyonun her dilden yayını Türkiye'de dinlenebilir yapması ve büyük devletlerin Türk basını kendi yanlarına çekme girişimlerinin hükümetçe bilinmekte olması, merkezden yönetilen bir basın politikasını gerektiriyordu, hükümetin anlayışı böyledi. Zaten daha 1938'de 1931'de yayınlanan Matbuat Yasası'nda önemli değişiklikler gerçekleştirilmişti.

Üniversite öğrencilerinin radyo ve dış basın aracılığıyla olduğu kadar yerli basın yoluyla da dünyadaki fikir akımlarına ve girişimlere yabancı değildi. Hele bazı gençlerin Hitler'in Almanya'da Yahudilere karşı yaptığı aşağılama ve kovma eylemini haklı bulması, ırkçı duygulara kapılması fakülte koridorlarında öğrenci çatışmalarına dönüşüyor ve zaman zaman bu haberler basında yer alıyor, İktidarca olumsuz bir haber verme şeklinde yorumlanıyordu. Bu nedenle 1938'de değişiklik, yapılrken bu olgu da gözetildi ve okullarda, üniversitelerde çıkan herhangi bir olayın basında yer alması yasaklandı.

Bazı yazarlar, kendi sanat anlayışlarına aykırı yönde şiir yazan, öykü yayan, görüş açıklayan dergi ve yazarları suçlayan makaleler yayınıyor ve o sanatçları ağır biçimde suçluyor, nerdeye vatana ihanet etmiş gibi gösteriyor. Bu tür yayın iktidarca dikkatle izleniyor ve bazı sorumlu kişiler "acaba?" diye suçlanan kişileri izlemeye koyuluyordu. 1933'ten o güne kadar faşist felsefeyi savunan dergilerle demokrasiyi ve toplumu sanat anlayışını savunan ve ona ürün veren yazara yer veren dergiler yayılmıştı. Dergilerin yayılanmasından hoşlanmayan bazı yaşı yazarlar "baba harçlığıyla dergi çıkarıp sapık fikirlerini yayıyor" türünden suçlamaları ciddiye alanlar vardı ve bu nedenle basın yasasında değişiklik söz konusu olurken yetkilileri etkileyebilmisti. Bu nedenle 1938'de deki yasa değişikliği sırasında şu maddeye yer verildi:

Gazete ve dergi çıkarmak için bir bankadan 1000-5000 liralık bir güvence mektubu getirilmesi gereklidir. İnönü'nün bu hizmeti asla unutulamaz.

rekir.

Bir başka maddede dergi ve gazete çıkarmak için bildirimle yetinilmeyecek, hükümetten "ruhsat" alınacaktır. Ruhsat alınmadan dergi ve gazete çıkarılamayacaktır.

Dahası var:

Yeni yasa göre adı kötüye çikmiş, yani "sui şöhret" sahibi olanlar hem gazete ve dergi çıkaramayacaktı, hem de gazete ve dergilerde muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam, düzeltmen, idareci olarak görev alamayacaktı.

Böylece İkinci Dünya Savaşı yıllarına girilmeden önce basın, hükümetçe disiplin altına alınıyordu. Savaş dönemine girilince basının denetimi ve günün koşullarına göre yönlendirilmesi düşüncesiyle yeni örgütlenmeye gidiyor. Dışişleri Bakanlığı İstibbarat Şubesi Müdürü Halil Ali Ramazanoğlu görevle İstanbul'a geldi ve basının onde gelen yazar ve yöneticileriyle özel görüşmeler yaparak dünya durumu ve hükümetin tutumu hakkında bilgi vererek basının dikkatli ve uyankı olması ricasında bulundu. Ama sözlu açıklamalara karşın basında yine de iktidarın doğru bulmadığı yorum ve haberlere rastlanınca bu kez 21 Eylül 1939'da Başbakanlık Matbuat Bürosu kuruldu. Bu büronun başına o zaman Büyükelçi müsteşarı olan Selim Sarper getirildi. Dünya durumu daha karışık bir nitelik kazanırken, bu büroyla yetinilmeyeceği anlaşıldı ve 22 Mayıs 1940'da Matbuat Umum Müdürlüğüyle ilgili yasa çıkarıldı ve bu genel müdürlük 31 Mayıs 1940'da Başbakanlığa bağlandı.

Artık basın tam bir yönlendirme dönemine girmiştir. Zaten İstanbul'da ve dört ilde Sıkıyönetim İlân edilmiştir. Hükümet adına bakanlık, Matbuat, Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı ve onun emrindeki emniyet müdürlüğü görevlileri aracılığıyla basına haber ve yorum yasaklamaları bildiriliyor, ya da belli bir yorum dikté edilerek ona göre kaleme oynatılması isteniyor.

Ceşitli konularda İstanbul basınında yazarlar arasında başlatılan bazı tartışmalar bile yukarıda saydığım yetkililerce sona erdiriliyor. Bunları tarih ve konularıyla örneklemek, İkinci Dünya Savaşı yıllarında basının nasıl bir çeliği yaşam sürdürdüğü, ama Türkiye'nin de sağa gitme felaketini başarıyla atlattığı görülecektir. İnönü'nün bu hizmeti asla unutulamaz.

SANATI OLMIYANLAR

Yücel ERTEM

ARKADAŞLARIMA SORU-YORUM: "Faşizmin en büyük tiyatro sanatçısı kimdir?" diye. Kimisi "acaba ardından bir şaka mı gelecek?" diye kuşkulandırdı; kimisi de, "belli birini" sorduğumu sandığından yanıt vermekten kaçınıyor. Çoğu da "Ben çıkaramadım, kimmiş?" diye, soruma soruya karşılık veriyor. Aslında hepsinin demek istediği bir. Ne ki benim apansız soruşum yanlıyor biraz. Yoksas sonuçta, şaşmaz bir biçimde çabucak şu yargıda buluşuyoruz:

Faşizmin sanatı yok ki, tiyatro sanatı ve sanatçısı olsun!

Faşizm, bütün sanat alanlarında olduğu gibi, tiyatro alanında da, şoven, gerici ve emperyalist çıkarları doğrultusunda bir egemenlik kurmaya çalışmıştır. Sanatı, kendi çıkarları açısından yerine göre bir kısırtma, propaganda ya da bir uyutma aracı olarak kullanmaya kalkmıştır. Üstelik liberalerin ve sosyal demokratların "yansız" ve "partilerüstü-politikadışı" olarak görmek istedikleri sanatın, bu yaftalarını hiç çekinmeden, hıyarla indirip bir kıyıya atarak! Nazi Almanyası'nın Propaganda Bakanı Goebbels'in şu alaylı sözleri, bu pervasız yaklaşımın bir kanıtı:

"Sanat özgürdür ve özgür kalmalıdır. Yönü, eğilimi ve hedefi olmayan hiç bir şey yoktur. Bunu böylece söyleyebilecek kadar açık söyleyelim.".. Ve hemen ardından: "Bize同情 duyan da olabilir, antipati duyan da. Ama sizim dünya görüşümüz ve politik tasarılarımız kabul edilmek zorundadır!"..

Bu sözler gününe çıkarıyor ki, bir bakıma faşizm de sanatı, tiyatroyu, bir savaşın aracı olarak görmektedir. Ne varki uygulamada iş biraz çatışmaktadır; kıycıların hesabı, çarşıya uymamaktadır. Özünde ilerici, özgürlük, hoşgörülü ve insancıl bir yönelik olan sanat; faşist kafaların ve imzaların emrine girmemekte, direnmektedir.

Düşünüyorum: Ünlü sanatçıların ya da sanatçı yeteneği taşıyan kişilerin, faşizmin hızmetine girdiği görülmemiş midir? Küçük bir oranda da olsa görülmüştür. Bu gerçeği yadsıymayız. Gelgelelim, böylelerinin sanat adına ortaya sürdürdükleri de, bir çeşit "üründür" olmaktadır öteye gidememiştir. "Ürün" değil de; süprüt gibi, kirıntı döküntü gibi "üründür"...

Öyle ya, hani sözelimi Hitler Faşizminin şu iki büyük sahne yazarı Johst ve Bronnen

bugün neredeler? Ürünlerini kim okuyor? Kim oynuyor? Kimse... Arkalarında dağılmaya mahküm kötü bir koku bırakıp, tarihin akışında yokolup gidiyorlar işte.

Nazilerin ünlü yardımçısı Bay Johst'un bir oyunundan (pardon: oyuntusundan!) aldığı birkaç cümle, bu çarpık kafanın, Nazi görüşlerini tiyatroya yansıtma çabasını somut olarak belgeleyecektir sanırım:

"Biz kandan ve etten oluşmuyor muyuz? Demek ki yaşamın yasaları da akılla değil, kanla kurulmuştur."

"Halk, en büyük fedakârlığı da yapabilecek yüreklikte din adamları istiyor... Kan, kan ve yine kan dökebilecek din adamları... Kasap gibi din adamları..."

"Kültür lafini duydum mu, önce silahımı emniyetini açarım!"

Şu adam tarihe nasıl geçmiş diye, merak edip baktım: Heinz Kindermann'in on ciltlik "Avrupa Tiyatrosu Tarihi"nde -bildigim kadariyla daha geniş yok-, Bay Johst'un bir defa adı geçiyor. 892 sayfalık 8. cildin 606. sayfasındaki bir tek cümlede! Üstelik o cümlede bile, Bay Johst'un oyunundan sözedilmiyor da, ancak dolaylı olarak adı geçiyor.

Şöyle: Bertolt Brecht, 1918 yılında yazmış olduğu "Baal" adlı oyununu, 1926'da yeniden elden geçirmiş de, Johst'un "Yalnız ar" oyununa ilişkin parodileri -yıldızlı 'Yani, Hitler'in sırtındaki çakal derisini peygamber postu sayan bu faşist, anaoğ Bertolt Bercht gibi gerçek ve büyük bir antifaşistin yüzüsu hürmetine, böyle dolaylı bir biçimde tarihin bir sayfasına sıkıştı kalmıştır. Sayfasına bile değil: Bir cümlesine!

Ornekler çoğaltılabılır.

Sanıyorum ki, faşist görsellerden yola çıkarak gerçek sanat ürünü ortaya koymamış bir sanatçı varolsun. Olsa olsa şylesi vardır: Ürünleriyle gerçek boyutlu bir sanatçıdır da, faşizme karşı çıkabileceğini kendinde bulamamıştır. Knut Hamsun örneği geliyor hemen akıma: Norveçli ünlü yazar, işgal altındaki vatanında, işgalci faşistlerden yana bir tutum takılmıştı. Gelgelelim, Norveç kamuoyu bunu bağıtlamamış; binlerce okuyucu, evlerinde yazarın ne kadar kitabı varsa toplayıp kendisine geri göndermişlerdi. Bence bu, bir ülkede kamuoyunun varlığının ve yolunu şarşırı bir yazar yapila-

bilecek uyarının en güzel örneklerinden biri olmakla kalmıyor; aynı zamanda faşizmin sanatının ve sanatçısının olmadığını ve olmayacağına, en diri kanıtlardan birini de getiriyor.

Özü ve yapısı gereği özgürlük, hoşgörülü, ilerici ve insancıl olması gereken sanat, faşizmin boyunduruğuna girmek için direnir demiştim. Tabiatı gereği bunun böyle olduğunu inanıyorum. Dickinson adlı Amerikalı bir gazetesiin 1934 yılındaki bu gözlemi ne kadar ilginç (Ben, Erwin Piscator'dan aktarıyorum)

"Alman Tiyatrosundan şu söylecim isimleri çıkarın, geriye bir şey kalırsa, o da Nasional Sosyalistlerin Tiyatrosudur: Reinhardt, Jenssner, Piscator, Karl Heinz Martin, Gustav Hartung, Albert Bassermann, Elisabeth Bergner, Fritz Kortner, Alexander Moissi, Wangenheim, Leonhard Frank, Bertolt Brecht, Bruno Frank, Friedrich Wolf, Ludwig Fulda, Alfred Neumann, Ernst Toller, Georg Kaiser, Alfred Kerr, Hasenclever ve daha birçokları..."

Tanıdık bir kaç ismi de ben ekleyeyim izinizle: Heinrich Mann, Carl Zuckmayer ve Carl Ebert..

Peki ama bütün bu sanatçılar antifaşist bir savaşın bilincinde miyidiler? Bazlarının, ancak faşizmin itmesi, dışlaması ve yasaklaması sonucunda antifaşist cepheye yeraldikleri düşünülebilir. Ama bu saptama da önemli bir gerçeği dile getirmektedir: Faşizm kendi buyruğu altına alamadığı sanatçuya ve sanata ayrılmış gözetmeden düşman kesilir. Böylece, gerçekle yalan arasında, yaşamla ölüm arasında, özgürlükle boyunduruk arasında bir sırat köprüsüne sürülen sanatçı. Gerçek sanatçı da bu konumda safini sefer. Gerçeğin ve yaşamın kaynağını yonelir. Son değerlendirmede faşizm, kulları ve köleleriyle yine yaya kalmıştır...

Amerikalı gazeteci ve eleştirmen Dickinson 1934 Nazi Almanyası'ndaki tiyatro yaşamı üzerine tanıklığı şöyle sürer: "Nasional Sosyalizm ile tiyatro arasında bir ıvum kurabilmek için, liberal görüşlü oyular bile yasaklanıyor. Yasaklananlar arasında Goethe, Hebbel, Kleist, Hüchner, Tolstoy, Cehov ve hatta Shakespeare'in önemli bazı oyuları bile bulunuyor."

Faşizmin tiyatro karşısında yasaklı tutumunu açıklamak

icin başka örnek gerekir mi, bilmiyorum?

Salt tiyatro sanatının geçmişinden bakıyorum bu konuya. Yine de sonucun şaşmaz olduğunu görüyorum: Baskıyla, yasakla, kıycinlikla tiyatrop sanatını susturmaya; yaşamın aynasını kırıp parçalamaya yeltenenler çok olmuş. Eski Yunan'da Platon'dan başlayarak! Ortaçağda kilise yeltenmiş buna. Daha sonraları, 1642'de Shakespeare'in ölümünden 26 yıl gibi kısa süre sonra İngiltere'de Püritan-

ların bir faturası değil mi?

Sonuç: Führerler, Duçeler, Franko'lar, Salazar'lar, Rıza Pehlevi'ler, Pinochet'ler geçici.. Yokluk, tarihin helezonu içinde çırık lekeler bırakıp silinmeye mahküm... Aischylos'lar, Shakespeareler, Büchner'ler, Gorki'ler ve Brecht'ler yaşıyor ve savaşıyorlar...

Sonuçtan çıkan sonuç: Gerçek sanat yapıtı, özünde faşizme karşı. Demek ki sanat, faşizme karşı!

Faşizmin ise bir tek sanatı var, o da şu işte:

lar. 1774'de Amerikan Kongresi. Ve 1944'de Almanya'da Nasional Sosyalistlerin Propaganda Bakanı Goebbels..

Ama kaç para? İşte Sophokles'in "Antigone"si, İşte Shakespeare'in "Üçüncü Richard"ı, İşte Büchner'in "Danton'un Ölümü" işte Brecht'in "Arturo U'l'si ve benzerleri.. Hepsi de dipdöri, soluklu, savaşçı ve direniçi birer sanat yapıtı olarak, şovernizme, gericiliğe, sömürgeye, baskiya ve kıycinlige kök sötürmüyorlar mı? Sartre'in 1943 yılında işgal altındaki Paris'te oynanan "Sinekler"i, Orest ve Elektra kostümlerinin altında Fransız Direniş Hareketi'ni kutSAMADI MI?

1937 yılının faşist Almanyası'nda Jürgen Fehling'in Berlin'de sahnelediği "Üçüncü Richard"da, Kralın koruma görevlisi SS'lerinkin andıran siyah bir giysi taşıyordu. Shakespeare böylelikle faşizmin maskesini indirmekte bir yandaş ya da bir siğınak olmadığı mı? Jean Vilar, Aristophanes'in "Barış"ını sahnelediği zaman, Fransız ulusundan Cezayir'deki savaş ve sömürge bir son verilmesini istemiyor mu? Arthur Miller'in "Cadi Kazanı" Mc Carthy döneminde tüm antifaşist sanatçılara yönelen ağır baskı ve suçlama-

Faşizme karşı savaşta ise, sanat en soylu, en kalıcı ve en yoğun biçimde yaşayır! Daha dün, faşist Franko rejiminin kan kusturduğu İspanya, bugün kanyanın yaralarını sarmaya çabalarken; Picasso'nun ünlü "Guernica" tablosu şenliklerle yuvaya dönüyor işte! İspanya İşsavaşı sırasında Guernica kasabasının "Legion Condor" denilen Alman birlikleri tarafından havadan bombardıman edilişini simgeliyor bu tablo. Picasso, İşsavaşın faşistler tarafından kazanılması üzerine, dev yaplığını New York Modern Sanat Müzesi'ne gönderiyor ve İspanya'da demokratik bir düzen kuruluncaya kadar, yapının Ölkeye gönderilmemesini istiyordu. 42 yıl İspanya'dan uzak kaldı Guernica. Ama bu süre içinde, demokrasi yolunda faşizme karşı savaşında tarihsel bir görev yaptı. Bu görevini, bir simge olarak bundan sonra da sürdürerek. Guernica, faşist ideolojinin korkulu rüyası olacak bundan böyle...

Sözümü Bertolt Brecht'in kendi tiyatrosuna ilişkin iki dizesiyle bağlayalım:

"Büyük perdeye, kardeşim Picasso'nun güverciniñi çizin: Döğüşmesini bilen barış güvenlini..."

Guernica, taşınmak için Newyork'taki müzede asılı olduğu yerden indiriliyor.

BİR ŞİİRİN ACİMLANMASI

GÜZELDUYULARIN e-seri olan belirli bir sanat yapılında, yaratıcısının bireysel duyarlılarından yola çıkarak, çağına ve oluşum dönemine ait birçok gerçek çözümlenebiliyor. Doğal olarak bu başarılı bir yapsa, tarihsel ve toplumsal gerçekliği sergilemede ipuçlarıyla doludur. Böylece bir çözümleme veya ayristırma sanat yapımını daha kolay algılanabilir kılarken estetik boyutlarda çeşitli endişeleri de beraberinde getirir. Yapının büyüsüz-gizemli güzelliği bozulacak mıdır? Yoksa bu olumlu davranışın sanat yapımının derinliklerine bizi çekerek O'nu daha sağlıklı kavramamızı mı getirecektir? Şair ve şair özeltekiline inerek konuşacak olursak, şairin şiirini var ettiği tarihsel ve toplumsal koşullar böylesine açımlanarak daha net görülebilen durum çıkar ortaya. Şair yaşadığı ortamdan aldığı uyarıları kendi deneyimleriyle dolu olan bilincinde imgelerle süslü dizeler olarak çıkarırken, karmaşık etkilenmenin ya da etkilemenin güzel örneklerini vermiş olur. Şair öncesi yaşanan olayların getirdiği duyarlığın giderek şair biçimlenmesine girişinin arasında duyarlığın imgeye dönüşmesi yatar. Belirleyici olan yaşamlan koşullar geçirilmekte olan evrelerdir. Şairin yapmış olduğu çözümleme, sonra algılaşış daha sonra da dilin güzelliğine yaslanarak birleştirip şiirleştirmektedir. Biz açımlamaya kalkarken, şairin doğal olarak girdiği bu yola bilinci olaraq döner izleriz. Başımız oranında sanat yapımı özünde şiir (bu yazının konusu olarak) açımlanmış olur. Marx "Sanattan haz duymak istiyorsan sanatçı gibi eğitilmiş bir insan olmalısın" demiştir. Bu görüşün etkilemesiyle günümüz şairlerinden birinin bir şairene yonelelim:

Geçtiğimiz dönemlerde genel olarak dünsa şiirinde özel olarak Türk şiirinde pek çok şair renkleri şiirlerinde imgé olarak ya da anımlar yükleyerek kullanmışlardır. Hemen üstünkörü söyle aklimza geliverenler N.Hikmet; Saman Sarısı.. Cengiz Bektaş; Mor.. Cahit Külebi; Türk Mavisı.. Nihayet "70 Kuşağı" şairlerinden Veysel Çolak: Mor Ötesi. (Sanat Olayı, Nisan 1981 sayı :4) iste biz yukarıda degindigimiz

tamamlayıcıdır. "Mor Ötesi". Genel olarak bir ışık dışı olma, toplumsal bir körleşme de amaçlanmış olabilir. Şiirin ilk dört dizesinde:

"Penceresiz evleri kapıları yoktu
Topaldı sokaklarında dolaşan insanları
Ayrıca sağırdalar ve ayrıca kördüler
Okunmaz yazısıydı sessizliğin şiri"

aydınlatıcı özelliklerin işliğinde V. Çolak'ın bu "Mor Ötesi" şiirini açımlamaya ve bir takım genel doğruların yol göstericiliğinde bir yerlere varmaya çalışacağız... Doğal olarak böyle bir açımlama yanılıklara düşmemiz olasıdır. Mutlak son yanıt şairin kendisindendir. Niçin "Mor ötesi"? Yalnızca izlediğim V. Çolak'ın şiirinde değişik bir ses, farklı özelliklerin işlenmesine geçişin şiri olduğu için... Ve bir de simgesel anlatımın (biraz da geçirilen dönemlerin etkisiyle başvurulan bu yolun) ilginç ve değişik bir örneği olduğu için...

Nedir renk? Nesneler üzerine düşen ışığın, gözümüz yoluyla beynimizde oluşturduğu duyumlara renk denir. Bu kavram günlük yaşantıda insan ilişkilerinde, sanatçılardan yapıtlarında, duyguya ve düşüncelerin anlatımının ifadesidir. Renklerin özel diline sokulmadan "Mor Ötesi" şiirine yaklaşmak zordur. Örneğin: renk sözcüğünün genel üç anlamı -bilimsel olarak- gözden geçirilirse, 1-Psikolojik: İnsan beyninde biçimini ve anlamını bulan, Van Gogh Sarısı, Fikret Mualla Mavisi, gibi renk kavramı. İki insan aynı cins ışıkla uysak, duygularını aynı sözcükle dile getirirler. Örneğin, yeşil, diyebilirler. Ama her ikisinin de anlatmak istediği yeşil farklıdır. Bu yüzden psikolojik renk, değişken uyarilar veren algılayıcısına göre yorumu getiren özelliklerini taşıır II-Fizyolojik renk: Çeşitli ışıkların göz sinirlerinde oluşturduğu fizyolojik olaylar topluluğudur. İnsan beyninde, uyarıcı olduğunda, psikolojik renk tamamlayıcı olur. III- Fiziksel renk: Işığın dalga uzunluklarını belirtebilen olaydır. Bilimsel olarak okuduğumuzda, güneş ışığının beyaz değil yedi renk taşıdığı gerçeği verilmiştir. Sırasıyla, kırmızı-turuncu-sarı-yeşil-mavi-lacivert ve mor Kızılda daha öteye gidildiğinde "kızılıotesi" morda daha öteye gidildiğinde "mor ötesi" kavramlarıyla karşılaşırız. Demek ki şire isim olmanın ötesinde duyumsatmak istenileni anlatmak için kullanılmış olabilir. Şiirin bütünlük içindeyse alışkanlık durumuna getirilen yanlış şamaşa biçimini yadsıyan bir

Karanlık gezelere ışık olanlardan, "çırası" olanlardan, işaretlerle, yereğinde anılar taşımaktadır. Bu farklı yan ise şairce süslemelerle, yakışıklı dalgın-yeşilgülüslü sıfatlarıyla belirlenir. Ayrıca yaptıklarının -insan koaklı- oluşu yüce bir insanseverliği içermektedir:

"İnsan kokuşlu bunca açıklaması
Mor ötesi doğaca
Bir çocuğun yüzünde tuttuğu gülümseme
Sevgiden oyalıdır saçları
Aşktır, aşkı yasaya aykırı"

Mor ötesi ve doğaca olması da, bir çocuğun yüzünde tuttuğu gülümseme kadar arıdır. Saçları sevgiyle donanmış (oyalı), aşkı yasaya aykırıdır. Yasa vurgulamasıyla doğal olanı yok sayan anlayışa, birleştiriciliği önyeten engellere tepki dile getirilir. "Gerektiği gibi yaşıyor bu dünyayı" son dizesiyle, ilk duyum sanan başıboşlu, adamsendecilik değil (böyle alganırsa yukarıdan beri getirilen -geliştirilen öz'e aykırı düşer- tam tersi yaşam bilincine varan, tutarlı yolu işaretlenmesidir. İmge ve sentaks özellikleriyle, çağrıtsızlıklarla güzelin ötesinde bir şiir "Mor Ötesi"... Bir dönüsümün işaret taşı gibi görünen şiirin Veysel Çolak'ta belirleyici olacağı görünüyor. Bilmem "Mor Ötesi" ni açılayabildim mi? Eğer başarılı olamadıysam R. Tagore'nin şu cümlesini anımsatmakta yarar var sanırım: "Şairin kullandığı kelimelerde insanların için çeşitli manalar vardır, herkes beğendiğini secer..."

TOPLUMA AYNA TUTAN BİR OLGU: HASTANE HİZMETLERİ

Nabi DİNÇER

TÜRKİYE'de sosyal güvenlik alanında türdeş bir sisteme söz etmek olanaksızdır. Küçük küçük sistemcikler vardır ülkemizde. Bu sistemcikler uzak görüsülü ve plan yaklaşımından yoksundur, günlük çözümlere dayanan önlem ve politika dillerinden oluşurlar. Devlet Planı ise bu küçük sistemcikleri kendi içlerinde ayrı ayrı düzenleme çabalarından daha öteye gidemektedir. Planın tüm çabalarına karşın sistemcikler varlıklarını sürdürmeye, ayrı yönlerde gelişmeye, aralarındaki çelişkileri pekiştirip artırmaktadırlar. Örneğin özel bankaların, ticaret odaları ve borsaların bağımsız sosyal güvenlik fonlarını bir türlü tek sistem içinde toplamak mümkün olmamıştır. Planlar ve yıllık programlar gerçekle temenniden öteye geçemeyen politika ve önlemlerle doludur.

Söz konusu sistemcikler ayrı zaman ve koşullar altında geliştirilmiş, karşılaşlıklarla dirençlerle yollarından sapıtılmışlar, ilgili grupların haklarının yeterince savunulmadığı durumlarda modası geçmiş ve adaletsiz yanlarını korumuşlardır. Örneğin Bağ-Kuryeleri hastalık sigortalarından yoksundurlar. Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı'nın üyeleri olan memurlara bugüne kadar konut kredisi verilmemiştir. Yasa iş kazası ve meslek hastalığı risklerine karşı pek yetersiz olan "vazife maluliyeti" hükümlerini

icermektedir. Sosyal güvenlik sistemlerimiz deyim yerinde ise bir parçalı bohçadır. Sistemde bulunması gereken asgari standartlarda eşitlikten yoksundur. Hastane hizmetleriyle ilgili bir örnek olay bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

X hastanesi bir devlet kurumudur. Belirli bir alanda uzmanlaşmış hizmetler verir. Sağlık personeli, işlerini bilen bilgili ve yürekli kimselerdir. Hernekadar personelden bazıları insandan çok esyaya, binanın düzenine önem verirlerse de çoğuluk böyle değildir. Ama ne de olsa bu kimseler verili koşullar altında, çarpık bir sistemin veri olduğu bir ortamda çalışmaktadır. Kişi çabaları sistemin çarpıklığını düzelticek güçte değildir. Hatta bazan sistem tarafından özümsemektedirler. Yönetici personel iş görebilmek için çok zaman yeni yollar yeni usuller bulmaktadır. Örneğin hastanenin donatımıni sağlamak devletin görevidir. Devlet bunu gerçekleştirecek yatırımı yapmıyor mu? Gelsin balolar, teberri kampanyaları, halli vakitli kimselerden medet ummalar. Böylelikle yanılıghı bir yola girilmiş, devletin öz görevi olan temel sağlık hizmetlerinin yürütülmESİ için bir takım kimselerin "hamiyetine" bel bağlanır olmuştur. Bakırköy Akıl Hastanesi bunun acıklı bir örneğidir.

Hastane toplumun aynasıdır. Toplumu kendi alanında yansıt-

maktadır bu kurum. X Hastanesi'nde üç grup hasta, üç ayrı standart, üç ayrı hasta statü grubu vardır. Hizmet kuşkusuz bundan yara almaktadır.

Birinci grup hastalar "özel hastalar"dır. Bunlar işgal ettikleri yataklar için içinde 2500 lira gibi büyük tutarlar ödemektedirler. En kısa tedavi süresinin 15-20 gün olduğu bu hastahanede içinde 2500 liralık yatak parasını çok belirli grupların ödeyebileceği doğaldır.

İkinci grubu T.C.Emekli Sandığı ve Sosyal Sigorta Kurumu mensupları oluşturmaktadır. Bağlı bulundukları fonlar bu kimse için içinde 1500 lira ödemektedir. Bunlar hastanede "orta halliler" grubunu oluşturmaktadır. Doğal olarak bunlar "özel" hastalardan farklı bir standarta göre muamele görürler.

Üçüncü grup hastane giderlerini ödeyecek durumda olmayan kimselerdir. Bunlar hastaneye "fakirlik ilmühaberi" ile kabul edilirler. Kalabalık koşulsarda yatarlar. Koşulsun görünüşü tertemiz ve düzenli olsa bile gürültü ve hava kirlenmesi eksik olmaz.

Bir kaç kalem dışında hastanede ilaç bulunmaz. Bu durum özellikle kendi paralar ve imkanları ile hastanede yatanmayan, sağlık sigortasından yoksun hastalar için çok fıraklıdır. İlaçların hastane dışından para ile getirilmesi zorunluğundadır. Hatta bazan yurt dışından yüksek fiyatlar ödenerken ilaç getirilmektedir.

Hastanede tek tek koşulsar çeşitli "hamiyetli" ve kuşkusuz paralı kimseler tarafından donatılmıştır. Bu kişilerin "hamiyeti" kapılara takılan bronz plakalar üzerinde ııldamaktadır. İnsan bir devlet hastanesinde değil, falan "hamiyetli" isadamının doğduğu ve bunu kapisına tescil ettirdiği bir koşusta yattığı iznimini edinmektedir ister istemez! Oysa sağlık, eğitim gibi hizmetler devletin ilk planda tutması gereken yatırımlar arasında bulunmaktadır. Bu yatırımlar dağınık, bireysel lütfuflara bırakılmamalıdır.

Bir devlet hastanesinde yan yana üç hasta, üç statü grubu. Cözümsüzlüğün yol açtığı üç pragmatik çözüm. Temel çözüm de hastane içinde değil, dışında.

«ÖLÜM PATENİ» YA DA GELECEĞİN DÜNYA TOPLUMU

Doğu ERGİL

Ölüm Pateni" sinemalarımızda gösterilen bir filmin adı. Adı geçen kurdela geleceğin dünya toplumunu konu alıyor. Bir bilim-kurgu. Bilim-kurgu, bilmin gelişmesi doğrultusunda ileri doğru yapılan bir sıçramadır. Yani, olası bir durumu ya da dünyayı yansıtır, olmadan önce.

"Ölüm Pateni", uluslararası, ırkların eridiği, ekonomik gelişme düzeylerinde bugünkü var olan farklılıkların yok olduğu bir aşamayı öngörüyor. Ulusal savaşlar sona ermiş, bunu izleyen evrede evrensel şirketler arasında patlak veren savaşlar bitmiş, toplumsal çelişkiler büyük ölçüde giderilmiştir.

Nasıl bir toplum doğmuş? Herkesin, temel gereksinmelerinin ötesinde ekonomik varlığa kavuştuğu, renk, ırk ve ulusal ayrıllıkların silindiği bir dünya toplumu ortaya çıkmış. Bu toplumda iki kümbe var: Yönetenler (yöneticiler) ve yönetilenler. Yönetenler gibi yönetenler de ırk ve coğrafi konum bakımından karışık. Genelde insanları, özlede bu iki kümeyi birleştiren şey evrensel iş-böülübü. Çok ileri bir teknoloji temeline oturan bu işböülübünde yönetenler, insanların işlerini, oturacakları yerleri, eşlerini belirliyorlar. Yönetenler, üstün bir yaşam standartı karşısında yaşamlarının denetimini yöneticilere bırakmışlar. Yöneticiler de kendi içlerinde katmanlaşmış durumda. En üstte dünyayı yarımdüzeneye yönetici yönetiyor. Her yönetici bir yaşam alanının başında.

Bu çok rahat yaşam biçimini karşılığında insanlar karar alma işlevlerini hemen tümüyle yöneticilere bırakmışlar, bırakmaya koşullanmışlar. Yönetenler eylemi, yönetenler düşünmeyi temsil ediyorlar. Öyle ki kütüphaneler yok edilmiş. Tüm kitaplar özetlenip, yöneticilerin yo-

rumladığı biçimde bilgisayar kartlarına işlenmiş. Bu kartlar dünyanın iki merkezinde korunuyor. Ulaşması oldukça güç. Özel izin gerekiyor. Yöneticiler dahil, pek okuyan, başvuran yok. Günlük yaşam için gerekli her bilgi yöneticilerce yönetilenlere aktarılıyor. Günlük tüm gereksinmeler karşılandığı için bunlar dışındaki konularda düşünmesi de istenmiyor yönetilenlerin. Çünkü düşünce farklığı, özneliğe, yarışmaya, bireysel kahramanlığa ve oradan kitleleri peşinden sürükleyen önderlige ve toplum hareketlerine götürebilir insanları. Bu da, kurulan refah toplumunun bireyselliği önleyici, standartlaşmayı pekiştirmeye toplumsal kültüryle çelişir. Bireyselliğe, duygusalğa izin yok. O yüzden şiir bile okumak ya da yazmak yasak, şiir kitapları yok edilmiş. İnsanlar eşlerini bile kendileri seçemiyor. Yöneticiler seçiyor. Eşler arasında duygusal bağlanma olduğunda yerleri değişiriliyor. Yeni bir eş veriliyor. İlişki duygusal değil cinsel planda sürdürülüyor. Böylesine bir ilişki hem bireylerin (eşlerin) kendi duygusal alemlerine kapanmalarını önüyor, hem de onlara sistemin önlenemez gücünü simgeliyor, duyuruyor.

Duygusalı önleyici önlemler sadece sanat alanında alınmıyor. Sporda da bireysel kahramanlığı, yıldızlaşmayı önleyici oyuncular icad ediliyor. Filmde örnek olarak sunulan oyun demir bir topla ve paten üstünde oynanıyor. Motorsikletlerin de yer aldığı oyunda her türlü şiddet hareketi özgürce uygulanıyor. Şiddet eylemleri ölümle bitebiliyor. Oyunun kurgusu spordan ne bekleniği açıkça ortaya koyuyor. Toplumda denetim altına alınan şiddet, oyunda alabildiğine bir özgürlük içinde uygulanıyor. Böylece insanın tahrip

etme güdüsü bir takımla özdeleştiği ölçüde doyurulmaktadır; takımlara ve oyularla özgü kaldığı için de topluma sıçramamakta, sıçratılmamaktadır. Oyuncular bir anlamda insanın tahripkarlığının araçlarıdır. İzleyenler onlar aracılığıyla ilkel duygularını, kabaca da olsa yenme duygularını doyurmaktır, hatta bu arada cana kıymaktadırlar. Ama işte o kadar. Sistem daha fazlasına izin vermemeektedir.

Oyun öldürücü olduğu için, en iyi, en başarılı ve yetenekli kişi de yaranamakta, ölmekte, kısaca saf dışı kalabilmektedir. Kahramanlar ve yıldızlar yok olurken takımlar kalmaktadır. Ama takımın kalıcılığıdır. Bireyler ne takım, ne de sistem için vazgeçilmez değildir. Bireyin toplum içindeki yeri isleviyle sınırlıdır. Onun ötesinde bir değeri yoktur.

Filmde öne sürülen toplum tipi, günümüzün dev korporasyonları ya da uluslararası şirketlerin yapısından çıkılarak çizilmiştir. O yüzden çok i-nandırıcıdır. Bu toplum yapısında karşılaşabilecek ve mücadele edilmesi gereken iki tehlikeye dikkat: çekiliyor. Bunlardan ilki sınıfı ve ulussuz bir toplum yaratırsa da, başka deviyle günümüz toplumunun temel çelişkileri giderilse de başka çelişkiler doğacaktır, doğabilir. "Seçkinler dolaşımı" denilen ayıracılarından oluşan (filmde yöneticiler) bir üst katman kararlarında yönetilenlere sorumsuz kaldığı sürece bireysel özgürlüklerden ve demokrasiden söz edilemez.

Kurdelada vurgulanmak istenen diğer bir endişe kaynağı da yaratılan toplumda, karar alma sürecinden çıkan, çıkartılan birey (yönetilenler) sistemin işlemesinin bir aracı durumuna gelebilir. Amacı olmaktan çıkar. Bireyin yeteneklerinin kendi özgür seçimi doğrultusunda geliştirilmesi değil, onun maddi gereksinmelerinin en üst düzeyde doyurulması toplum (yönetiminin) felsefesi durumuna gelebilir. Maddi sorunların çözümü, manevi alanın yönetime devri karşılığında gerçekleştirilebilir.

Çok başarılı olarak çizilen bu sistemsel portreye isyan eden çıkışa da film geleceğin toplumu karşısında duyuması gereken endişe degen mesajını yeterince güçlü duyuracaktır. Ama metin yazarı, insanın hangi koşullar altında olursa olsun, ne denli refah içinde yüzese yüzsün, karşısına aldığı sistem ne denli güçlü olursa olsun özgürlükleri için savaş vermesi gerektiğini insancıl bir çağrı olarak vurgulamaktan kendini alamamış. Alamamış ama

filmin en zayıf yanı da bu çağrı doğrultusunda girişilen eylemler. Takımı içinde ve takımlar arasında yıldızlaşan bir oyuncu, önce sevgili karısı elinden alınınca sistem açısından sormaya başladığı sorulara yanıt alamazsa da pek alırmaz. Çünkü kendisine es güzellikle başka bir kadın verilmiştir. Çiftliği ve helikopteri vardır. İstediği önünde, istemediği ardından. Bu da ona yeter. Ama, bir süre yıldızlaşlığı ve kahramanlığı için yöneticiler ondan oyunu bırakmasını isterler. Halâ iyi oynadığı için oyunculuktan başka hiçbir şeye hazırlanmadığı için itiraz eder. Yöneticilerin kendisine geri kalan yaşamında çok iyi bakacakları vadine karşın o itirazını sürdürür. Ancak, başkaldırısı sisteme değil, oyunu bırakma istemine karşıdır. Tepkisini, rakip takım oyuncularını daha bir hırsla safdırdı edip, yıldızlığını sürdürmek biçiminde gösterir. Bireyin tek başına direnişidir bu. Belki başka çaresi de yoktur o koşullarda. Bu yetersiz ama soylu girişim içinde film yine de insancıl iletisini duymuştur.

Yönetenler, yönetilenlerden ayrı, kapalı bir kılık oldukça, yönetilenler ne kadar maddi refaha kavuşturulursa kavuşturulsun, aralarındaki çelişki sürecek. "Oligarşının Demir Yasası" denen, bürokratik yapıların kendi varlıklarını ve yetkilerini pekiştirmek sistemin demokratik özelliklerini sınırladığı gerçekine dikkat çekilmektedir. Bu gerçek üzerinde bireye ulaşırıtmak istenen ileti, kurulmakta olan geleceğin toplumunda maddi refahı ne denli artarsa artsin, karar alma sorumluluğunu ve ayıralığını en doğal hakkı olarak kendine saklamağa özen göstermesidir. Ancak böylece kapalı ve katmanlı bir yonetisel, toplumsal sistemin doğması önlenebilir. Demokrasi ve kişi özgürlüklerinin karşılığı varlık içinde ama güdüllererek yaşamak olmalıdır. Filmin mesajı, gerçekten umutsuzluk ve olumsuzluk temeline oturmakta; 'insanın tahrip etme' güdüsune sahip olduğunu ileri sürerek son derece gerici bir konuma düşmektedir. Geleceğin zengin ve ileri toplumun insancıl olmayan, insana karşı ve yabancı öğeler taşıyacağını ileri sürmek, bireyciliğin ortadan kaldırılmanın ne kadar olumsuz sonuçlar yaratacağını belirtmek, her şeyden önce bu günü toplum döneminin daha insancıl ve ileri bir düzeye doğru değişim gereği varsayımlarıdan hareket etmek demektir. Filmin radikal görünümü mesajını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Ozbekistan'da gerçekleştirilen İbni Sina büstü

ULUSLARARASI İBNI SİNA ÖDÜLÜ

Büyük bilim adamı ve filozof İbni Sina'nın 1000. doğum yılı, 1980'de, UNESCO'nun katkıyla bütün dünyada kutlandı. İbni Sina 100'den fazla kitabı yazdı, özellikle tıp, felsefe ve matematik alanında ün kazandı. Onun Şifa adlı 18 ciltlik ansiklopedisi insanlık tarihinde tek kişi tarafından yazılmış en büyük eser olarak bilinir. Beş ciltlik büyük kitabı Kanun, Batı'da 12. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar 500 yıl tıp dünyasına egemen olmuştur. Bugün Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde Buhara, Taşkent ve doğum yeri olan Afganistan'da İbni Sina'nın heykel ve büstleri bulunuyor.

Novosti Basın Ajansı, Sovyetler Birliği'ndeki ve Asya-Afrika ülkelerindeki kamusal, kültürel, bilimsel ve dinsel kuruluşları birlikte bir uluslararası ödül oluşturmuştur. Ödül, adını, Orta Çağ'ın büyük doğu bilgini Ebu Ali İbni Sina'nın adından almaktadır.

İbni Sina Ödülü her yıl bir SSCB ve bir Asya-Afrika ülkesi vatandaşına, geçen yıl içinde yayınlanmış ve Asya-Afrika ve SSCB halkları arasında barış ve kardeşlik fikrinin işleyen en iyi edebiyat, habercilik (gazetecilik) ya da sosyal bilimler eseri için verilecektir. Kültürel ve bilimsel kuruluşlar aday önerilebilirler.

İbni Sina Ödülü bir diploma, büyük bilgini ve hurma yaprağını görüntüleyen bir madalya, 1000 ruble ya da ödül kazananın ülkesinin parasıyla esdegerini ve SSCB vatandaşası için bir Asya-Afrika ülkesine; SSCB dışından olan kişi için SSCB'ye bir geziden oluşmaktadır.

Eşit sayıda Sovyetçe Sovyet olmayan ülkenin iki başkanlı bir juri, kişisel ve toplu adaylıklarını inceleyecek ve ödül alanları saptayacaktır.

Adaylık başvuruları her yılın 1 Haziran'a kadar şu adres'e gönderilmelidir:

Ibni Sina Prize
APN
4 Zubovsky Boulevard,
Moscow, USSR.

Ödülü kazananlar her yılın Ekim ayının ilk on gününde açıklanacaktır.

KİTAPLAR

amerikan basınında TÜRK KURTULUS SAVASI

Amerikan Basınında
Türk Kurtuluş Savaşı

Osman ULAGAY

Mehmet KÖK

Kitap tanımta ve eleştiri yazıları bugüne dek çoğulukla yeni yayınlanmış kitaplara ele alındı.

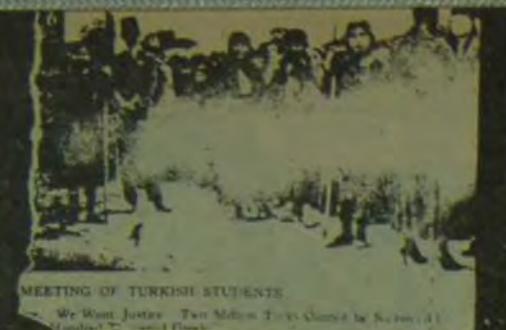
Yayın yaşamında önemli, çok baskı yapamamış, önemini ölçüsünden kendini duyuramamış eski kitaplar da var. Bu kitapları kitapçılarda arayınca bulabilemek de olandır. Bazıları ise tükenmiş. Ya Milli Kütüphane'de bulunabilirler ya da birçok kitap arasında sıkışmışlardır kitapçıların raflarında.

Bundan böyle yeni çıkan yayınları izlemenin yanı sıra konusunun güncelliği ve önemine göre eski kitapları da ele alıp eleştirmek ve tanıtım istiyoruz.

İnsan belleği unutur demişler. Aslında insan belleği herseyi yeri gelince anımsar. Üstelik insan belleği değil bu yazda söz konusu edilmek istenen, 'insanlık belleği'. İnsanlık belleği ise hiç unutmaz.

Elimizdeki çalışma Osman Ulagay'ın Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı konulu taraması. The New York Times gazetesinin 1918-1923 koleksiyonu taranarak ortaya çıkmış bir çalışma. 1974 Mart ayında yayınlanmıştır. Çıktığında 20 lira fiyatla satılıyormuş. Şimdi bulabilirseniz 150 lira. Çıktıktan sonra da ikinci baskısı yapılmamış.

İnceleme 30 Ekim 1919 (Mondros Mütarekesi) ile 31 Aralık 1923 tarihleri arasında kalan dönemi kapsamaktadır.

çisi'nin bu şartlar dediği de "ABD mandası"

Ulagay'ın incelemesinde bu konu ile ilgili ABD politikasını gösteren gazete haberleri daha pek çok. En açık ve çarpıcı örnegi de bu alıntı.

14 Aralık 1918 günü Amerikan gazetesi alt başlık olarak, "Londra çevreleri Türkiye'nin ABD görevlileri tarafından yönetilmesine taraftar görünüyor" yazmış.

Yine 31 Ağustos 1919 günü gazetenin haber başlığı: "Bütün Türkiye'de Amerikan Mandası İsteniyor" biçiminde.

11 Kasım 1919. Yani artık Mustafa Kemal sahnedede. İşte New York Times'in başlığı ve haber. Kısa ama çok çarpıcı: "Asi Türk Lideri Kemal, Lenin'e İşbirliği Teklif Etti. Anadoluda kurulan Milliyetçi Türk Hükümeti'nin lideri Mustafa Kemal Rusya'nın Bolsevik lideri Lenin'e bir işbirliği anlaşması teklif etti."

29 Ocak 1920 günü gazetenin başlığı ABD'nin bekletisini açıkça anıtmıyor mu? "Türkler Mutlaka Boyun Eğecek."

Size daha da çarpıcı bir alıntı. 5 Şubat 1920 günü New York Times gazetesinden. "Genç Türk Kızıl Ordusu'nun İstanbul'u tehdit edecek yoldaki haberler Washington'daki askeri çevrelerce ciddiye alınacak nitelikte görülmemiştir. Kızıl Ordu terimiyle, tamanen Mustafa Kemal'in şahsi inisiyatifiyle yönetilen milliyetçi kuvvetlerden söz edildiği anlaşılmaktadır. Bu kuvvetlerin gerçek gücü ise henüz kesin olarak bilinmemektedir."

Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca Amerikan gazetesi, "Yunanlılar Türkleri Anadolu İplerine Doğru Sürüyor" 'Yunanlılar Bursa'ya Girdi' 'Kemal'in Yenildiği Söylüyor' biçimindeki haberlerin desteğiyle baştan sona Ulusal Kurtuluş Savaşımıza ve Mustafa Kemal'e karşı çıkmış.

Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı incelemesi eğer konu ile ilgilenenlerin gözünden kaçmışsa salık veririz.

Kitabı okuduktan sonra merak ediyoruz, acaba aynı dönemde diğer ülkelerde, yayınlanan gazetelerin haberleri ve politikaları hangi doğrudaydı? Örneğin İngiliz, Fransız gazeteleri, Sovyet Basını..

Satranç

**BEYAZ: ALEKHINE
SİYAH: ASGIERSSEN
FRANSIZ SAVUNMASI, 1931**

★ Gençlik ve Spor Bakanlığında oluşturulan Satranç Kurulu çalışmalarını sürdürür. Bu yıl ilk defa Türkiye içinde uluslararası satranç yarışması düzenleniyor. Gençlik ve Spor Bakanlığının bu özlenen girişimi Türkiye Satrancı için bir dönüm noktası olacaktır.

★ Bayanlar Dünya Satranç Birinciliği Maçı geçtiğimiz ay sonuçlandı. Sovyet oyuncu Çiburdonitze, vatandaşı Aleksandriya karşısında ünvanını koruyarak yeniden dünya birincisi oldu.

★ Aralık Sayısı Çözümleri ★

No: 22 Beraberlik
(H. Rubesamen)
1)d5-d6, Fh2Xd6
2)b7-b8(V), Fd6Xb8
3)c6-c7, Beraberlik

No: 23 Kazanç
(Janovski, 1917)
1)Ae3-g4+, Sh2-h1
2)Sf2-Sf1, f4-f3
3)Sf1-f2, h3-h2
4)Sf2-f1, f3-f2
5)Ag4Xf2+, Mat

No: 24 İki hamlede Mat
(A. White, 1918)
Çözüm 1) Ke4-b4
A.1)..., Vd6Xd7, 2)Fc6-e4+
B.1)..., Vd6-d5, 2)Fc6-b5+
C.1)..., Vd6-d4, 2)Kb4-b3+
D.1)..., e6-e5, 2)Vd7-h3+
E.1)..., Fil Herhangi, 2)Vd7-h7+

No: 25 Üç hamlede Mat
(L. Jokish, 1888)
Çözüm 1) Vc6-a8
A.1)..., g4-g3, 2)Va8-g2,
herhangi, 3)Vg2Xg3+
B.1)..., e5-e4, 2)Va8-a3,
Sf3-e5
3)Va3-d6+ C.1)..., e5-e4
2)Va8-a3,

Piyon oynarsa, 3)Va3Xpiyon +

SATRANÇ SINAVI

**BEYAZ: TARTAKOVER
SİYAH: NAJDORF
VEZİR PİYONU AÇILIŞI, 1935**

Oyun şöyle başlıyor:
1)d2-d4, Ag8-f6; 2)Ag1-f3, b7-b6;
3)e2-e3, Fc8-b7;

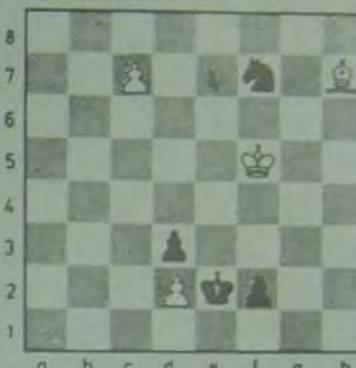
Şimdi kendinizi beyazların yerine koyun ve doğru hamleleri bulmaya çalışın. Eğer hamleleriniz doğrusa yanında yazılı olan puanı kaydedin, değilse beyazların ve siyahların gösterilen hamlelerini oynayarak devam edin

AŞAĞIDAKİ TABLOYU BİR KARTLA KAPATIN VE HER HAMLEDE BİRER SATIR AÇARAK İLERLEYİN

BEYAZ	PUAN	SIYAH
4)Ff1-d3	4	4)..., c7-c5
5)Ab1-d2	4	5)..., e7-e6
6)0-0	4	6)..., Ff8-e7
7)Kf1-e1	5	7)..., c5Xd4
8)e3Xd4	4	8)..., 0-0
9)b2-b3	5	9)..., Ab8-c6
10)c2-c4	5	10)..., d7-d5
11)Fc1-b2	5	11)..., Ka8-b8
12)Ka1-c1	5	12)..., Fe7-b4
13)a2-a3	5	13)..., d5Xc4
14)b3Xc4	4	14)..., Fb4Xd2
15)Vd1Xd2	4	15)..., Ac6-a5
16)Vd2-e3	5	16)..., Af6-d7
17)Af3-e5	6	17)..., Kf1-e1
18)d4-d5	8	18)..., Ad7-f8
19)Ve3-g3	8	19)..., f7-f6
20)Ae5-g4	9	20)..., Sg8-h8
21)Fd3Xh7	10	21)..., Terk

PROBLEM-ETÜD

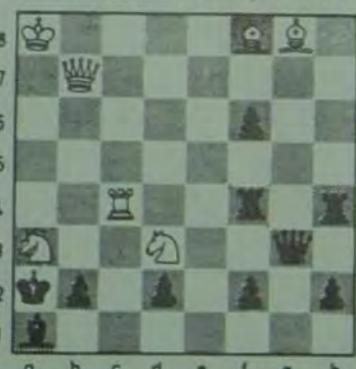
No: 26 Beraberlik
(V. Barbieri, 1933)

No: 27 Kazanç
(A.A. Troycki, 1895)

No: 28 İki hamlede Mat
(J.A. Schiffmann, 1927)

No: 29 Üç hamlede Mat
(W. Shinkman, 1901)

ŞİMDİ PUANLARINIZI TOPLAYIN
75-100: Büyükkosta
55-74: Usta
40-54: İyi
25-39: Ortalama

ferruh doğan

BRAVO!

